ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM

A Kós Károly Egyesülés folyóirata • 21. évfolyam • 2010/3 • ára 650 Ft

RUDOLF MIHÁLY: ÁRVÍZ ÉS ÚJJÁÉPÍTÉS FELSŐZSOLCÁN

CSÁNYI VILMOS: AZ EMBERI VISELKEDÉS ÉS AZ EVOLÚCIÓ

BESZÉLGETÉS **KAPÁS LÁSZÓ ZEBEGÉNYI PLÉBÁNOSSAL**

JÖVŐJELZŐ MÁGNESES MEZŐK • INTERJÚ **KŐSZEGHY ATTILÁVAL**

INTERJÚ **PAOLO PORTOGHESIVEL**

GERLE JÁNOS: NOÉ BÁRKÁI BELGIUMBAN

MAKOVECZ IMRE: ZALAVÁR, EMLÉKHELY

ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM

A Kós Károly Egyesülés folyóirata • 21. évfolyam • **2010/3** • ára 650 Ft

KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Rudolf Mihály • Árvíz és újjáépítés Felsőzsolcán 2
Interjú Kapás László zebegényi plébánossal 8
A csütörtöki iskola
Dr. Csányi Vilmos: Az emberi viselkedés és az evolúció 13
Tiltakozás 16
Mújdricza Péter: Magyarföld-őrhajó 17
Jövőjelző mágneses mezők • Gerle János interjúja Kőszeghy Attilával ... 26
Hírek, beszámolók 32
VÁNDORISKOLA 2010 • felvételi és diplomázás 34
Tóth Péter: Közösségépítők 38
François Burkhardt: A magyar organikus építészet
történetének fordulópontja 39
Szigyártó Gábor interjúja Paolo Portoghesivel 42
Gerle János: Noé bárkái Belgiumban 54
Makovecz Imre: Zalavár, emlékhely 64

A borítón: Henri Chaumont Érezée-i saját családi házának egyik első vázlata
a borító 2. és 4. oldalán: képek az épületről (Gerle János felvételei)

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS TAGJAI: KÁLMÁN ISTVÁN • KAMPIS MIKLÓS • MAKOVECZ IMRE • ARCHEVIL Kft. • AXIS Építésziroda Kft. • BALOGH LEVENTE • BEÖTHY&KISS Építésztervező és Geodéta Mérnökiroda Kft. • BODONYI Építész Kft. • BOGOS ERNŐ • CSÉMY OLIVÉR • CSÍKY és Társa Beruházásszervező Kkt. • DÉVÉNYI és Társa Építész Kft. • EKLER KÁROLY • ESZENYI ÁKOS • ESZTÁNY GYŐZŐ • FARKAS MIKLÓS • FRISCH MIHÁLY • GERLE JÁNOS • GYŐRI ISTVÁN • HAYDE TIBOR • KOMÁRY Építő Kft. • KÖR Építész STÚDIÓ Kft. • KŐSZEGHY ÉPÍTÉSZET Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. • KVADRUM Építész Iroda Kft. • LITKEI TAMÁS GYÖRGY • LITOMERICZKY NÁNDOR • MAKONA Építész Tervező és Vállalkozó KFT. • MEDITERRÁN KERÁMIA Kft. • MÉRMŰ 87 Építészeti és Geodéziai Kft. • MÜLLER CSABA • OPEION Építőipari Szolgáltató Kft. • PAGONY Táj- és Kertépítész Kft. • PARALEL Építésziroda Kft. • SÁROS és Társa Építésziroda Bt. • TÁJRAJZ Bt. • TÓNUS Építész és Mérnöki Tervező Kft. • TRILIT Építészeti és Konstrukciós Iroda Kft. • TRISKELL Épülettervező Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. • UNITEF 83 Műszaki Tervező és Fejlesztő ZRt. • VÁNDORÉPÍTÉSZ Kft. • **TÁMOGATÓK:** ARKER Stúdió Kft. • Bonex Építőipari Kft. • Compart Stúdió Kft. • Farkas Építésziroda • Felületkémia Kft. • HADAS Műterem Kft.

a **Kós Károly Egyesülés** folyóirata • Megjelenik negyedévenként • Kiadja az **Egyesülés** nevében a **Kós Károly Alapítvány;** 1034 Bp., Kecske utca 25., bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 • Felelős kiadó: **Zsigmond László** • Főszerkesztő: **Makovecz Imre** Felelős szerkesztő: **Gerle János** • Lapterv és tipográfia: **Makovecz Benjamin;** e-mail: makoveczb@mail.datanet.hu • Nyomás: **Progresso Print Kft.,** Budapest. • **ISSN 0866-0069** • A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen • Szerkesztőségi ügyintézés, szervezés, előfizetés, régi példányok árusítása: **Artbureau Kft.** 1065 Bp., Nagymező u. 4. I/132. telefon/fax: 322-0677; e-mail: haabkatalin@gmail.com • Egy szám ára: 650 Ft. Előfizetési díj a 2009. évre 2500 Ft. Külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk. • **MEGVÁSÁROLHATÓ: Budapest Galéria,** 1056 Budapest, Szabadsajtó út 52. • **D2K** (1066. Bp., Ó u. 19.), • **UR Könyvkiadó** Ker. és Tipográfiai Stúdió Kft. (1122 Bp., Városmajor utca 28.) • **Éghajlat Könyves Kávézó** (1117 Bp., Karinthy Frigyes út 9.) • **Fehérlófia Könyvesbolt** (1084 Bp., József u. 8.) • FOK-TA Bt. **Budapesti Teleki Téka,** 1088 Budapest, Bródy Sándor u. 45. • **FUGA** Budapesti Építészeti Központ, 1052 Budapest, Petőfi Sándor u. 5 • **Gondolat Könyvesház,** 1053 Bp., Károlyi Mihály u 56. • **Heltai Gáspár Könyvesbolt** (1054 Bp., Alkotmány utca 2.) • **Írók Boltja,** Parnasszus Kiadó Kft. (1061 Bp., Andrássy út 45.) • **Kós Károly Alapítvány/Artbureau Kft.** (1065 Bp., Nagymező utca 4.) • **Líra és Lant Zrt. Szakkönyváruház** (1065 Bp., Nagymező u. 43.) • **Litea Könyvesbolt és Teázó** (1014 Bp., Hess András tér 4.) • **Lord Extra Kft. könyvesboltja** (6800 Hódmezővásárhely, Andrássy út 5-7.) • **Lyra Könyvesház** (2600 Vác, Piac utca 1.) • **Magyar Építőművészek Szövetsége** (1088 Bp., Ötpacsirta utca 2.) • **Püski Kiadó Kft.** (1122 Bp., Krisztina krt. 26.) **Rádai Könyvesház** (1092 Bp., Ráday utca 27.) • **SZKITIA Nagykereskedés** (1062 Bp., Szondi út 60.) • **Vince Kiadó Műcsarnok könyvesboltja** (1146 Bp., Dózsa György út 37.) • Honlap: **www.orszagepito.hu**

Rudolf Mihály

ÁRVÍZ ÉS ÚJJÁÉPÍTÉS FELSŐZSOLCÁN

Bevezetés

Különös és kedves megtelepedési hely minden mezsgye, ami az Alföld és a hegyvidék találkozásánál húzódik. A Felsőzsolca külterületén lévő bronzkori halmok a legkorábbi hírmondók, amelyek alátámasztják ezt az állítást. A két látható (és kilenc beszántott, de légifotón jól azonosítható) hatalmas halomsír jelzi, hogy nem akárkik éltek és temetkeztek ezen a vidéken. Az első, településünket megnevező írásos emlék egy adománylevél az 1200-as évekből. Az írás már ekkor jelzi, hogy Felsőzsolca és Miskolc határvonala a Sajó és a Kis-Sajó (Bódva). Ezek az élővízfolyások időről időre változtatták medrüket vidékünkön, ahol szétterültek és lelassultak. Zsolca a régiségben Ónod és Szikszó közé volt kifeszítve utakkal a Sajó – Kis-Sajó bal partján. Gázlók, majd fahidak csak az említett helyeken, illetve Sajóvámoson voltak. Az első út Miskolc és Felsőzsolca közt Mária Terézia idejében épült. Rajta 9 fahíd szolgált sok áteresszel tiszteletben tartva az öblözetet. Az 1800-as évek elején a Zsolca határában lévő fahíd kőanyagúra épült át. Az 1849. július 25-én lezajlott csata fő helyszíne itt volt. Érdekfeszítő irodalmi beszámoló erről Jókai Mór *A Zsolcai Hős* című novellája.

Az előző nagy árvíz 1974-ben volt. Akkor a Kis-Sajó nagyon megáradt, s az ugyancsak hatalmassá duzzadt Sajóba nem tudott belefolyni, mert annak vízszintje túlemelkedett – a Kis Sajó visszaduzzadt. Minden irányból jött a víz… – mondták az adatközlők. Az utolsó 36 évben az emberek – sőt a szakemberek is – megfeledkeztek a vizekről. A 3-as út rekonstrukciója átereszek nélkül valósult meg. A hat dobozáruház, ami hangzatosan a Miskolc Város Keleti Kereskedelmi Kapuja nevet kapta, szintén beépült az öblözetbe. Nemcsak az áruházak szorítják ki immár az öblözetet, de környezetük parkolásra szánt területe és minden járulékos építmény. Gyakorlatilag a hat áruház teljes telekterülete 2–4 méter magasságban feltöltötté vált, ezzel kiszorítva több százezer m³ víz lehetséges elterülését. Az M30-as autópálya jelenleg Zsolcánál ér véget. Az ártéren, öblözeti téren nem lábakkal, de hatalmas töltéssel vonul végig, megakadályozva a vizek terülését.

A tragédia

Idén nyárelőn többször, több hullámban jött a víz. Elmosta Borsod-Abaúj-Zemplén megye több településének sok-sok házát. Felsőzsolcán – a károsodott utakon, hidakon, vonalas létesítményeken, középületeken túl – több mint 1800 káresemény történt lakóingatlanokban. Ez nagyon nagy szám a 2200 zsolcai lakóházra vetítve. A vályog- és vertfalú házak közül 173 összedőlt, további 27 ház életveszélyessé vált. A megyénket ért kár közel kétszer ekkora, tehát mondható, hogy Zsolcát az ár különösen súlyos bánásmódban részesítette.

Felkészülés az újjáépítésre

A BAZ Megyei Területi Építész Kamaránk sok tagja (a helyi mérnökkamara statikusaival és a Közigazgatási Hivatal építészeivel együtt) június 12–14-én kárbecslő kommandókkal járta megyénket. A kárfelmérés adatai – közel 5000 közlés – június 15-én a kormány elé kerültek. A kárenyhítésre vonatkozó kormánydöntés értelmében a szükséges helyreállítási tervek készíttetésének szervezése elindult. Sajnos a helyreállítás kormány által elképzelt nyomvonala eltért a 2001-es beregi példától. Nem jelöltetett ki központilag tervező, kivitelező és műszaki lebonyolító. A kormány az újjáépítés lebonyolítását a kárvallott önkormányzatok kezébe adta, Felsőzsolcának javasolta a Kós Károly Egyesülés közreműködését. Makovecz Imre, Zsigmond László és Csernyus Lőrinc levélben fordult a kormánybiztoshoz újra javaslatot téve az újjáépítés központi levezénylésére a beregi minta alapján (lásd: *Országépítő* 2001/2., 2010/2). Az országos főépítész építészeti tervpályázatot hirdetett a katasztrófa sújtotta területekre építendő lakóházakra, BAZ megyére téve a hangsúlyt. A KKE építészei, vándorai – egyetemistákkal és két miskolci építész iroda szakembereivel kiegészülve – helyszíni felméréseket végeztek Felsőzsolcán a 201 kritikus portán. Szándékuk az volt, hogy +az általános és lehetséges tervi segítség helyett konkrét telkekre tervezzenek házakat, zsolcai hagyo-

*A szerző Felsőzsolca tanácsadó főépítésze

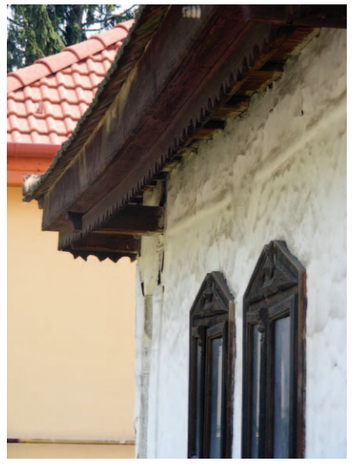

Szemben: képek az értékkataszterből • ezen az oldalon: építkezések szeptember 25-én; három héttel a szerződéskötés után

TÍPUSTERVEK ALAPRAJZAI ÉS HOMLOKZATAI

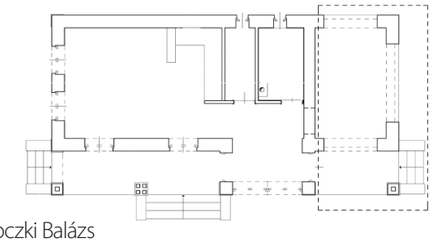

Arnoczki Balázs

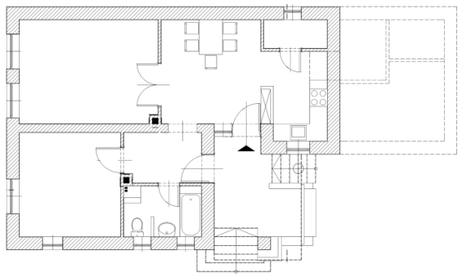

Bata Tibor

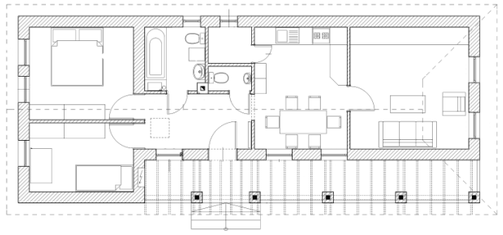

Hadas Építész Kft.

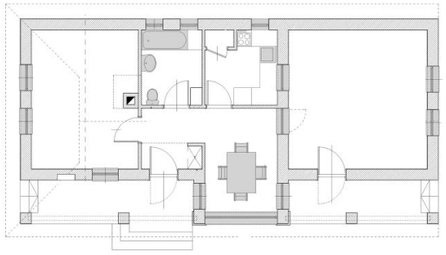

Mike Diána

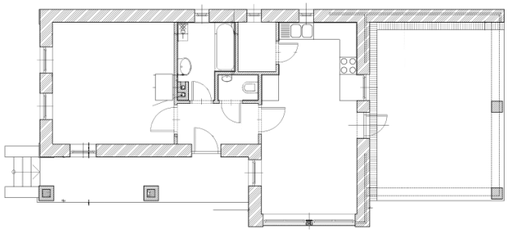

Gerencsér Judit

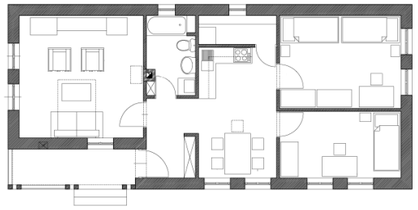

Pintér Dániel

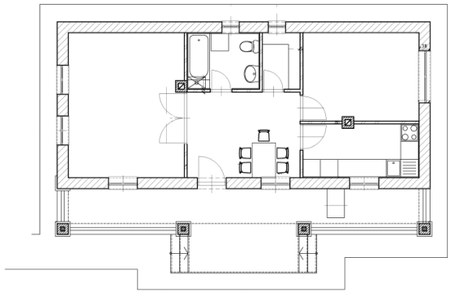

Zsigmond László

mányok szerint. Felsőzsolcán a 2005-ben készült településrendezési terv helyi védelemre javasolt 84 lakóházat. Az elképzelt értékmentés alapja egy fotódokumentáció a 84 ház tér- és tömegformáiról, részletképzéseiről. A Kós Károly Egyesülés és a miskolci Hadas Műterem építészei ezt használták első vázlataiknál, majd a konkrét terveknél is. A Mányi Stúdió – amely a beregi árvízi újjáépítésnél a KKE mellett több tervvel is jelen volt – hasonlóan gondolkozott. Kilenc évvel ezelőtti terveit átírta borsodi háztípusra. Az országos tervpályázatra száz pályamű érkezett be a 2010. július 15-i határidőig, melyből a kijelölt zsűri ötvenet kiválasztott, és ajánlott tervnek minősített. Felsőzsolcán az Újjáépítési Munkabizottság ebből az ötvenből választott 22 (majd 16) tervet, melyek igazodnak az itteni hagyományok szerinti háztípushoz, s melyek építése ütemezhető, adaptálása és kivitelezése könnyen kezelhető. Erre azért is szükség volt, mert időközben elindultak a lehetséges kivitelezőkkel történő tárgyalások. A kivitelezők konkrét kérése – a megvalósíthatóság miatt és a zűrzavar elkerülése érdekében – a minél kisebb számú ajánlati terv szerinti építkezés volt. Az 50 zsűrizett terv fele, a 16 választott terv mindegyike a Kós Károly Egyesülés, a Mányi Stúdió vagy a Hadas Építész Kft munkája.

Tizenöt kivitelezővel kezdődött tárgyalás július végén az újjáépítésről. Az árakat (hogy a pici lakásalaprajzok 1–2 m²-rel növelhetőek legyenek) mérsékelniük kellett a kivitelezőknek. A 160–180 eFt/m² induló ajánlatok 137 eFt/m²-es nettó árakra zsugorodtak. A tervi előírások szerint beton alapra, téglafalra, hagyományos ácsszerkezetre, cserépfedésre és fa nyílászárókra kellett hogy vállalkozzanak a térség kivitelezői. A csökkentett fajlagos árat már csak 8 kivitelező vállalta.

A fenti tervezői és városi főépítészi szempontok szerinti újjáépítés mellett elindult egy másik elképzelés is az új lakóházak építésével kapcsolatosan. Fa és fémvázakkal jellemezhető szerelt és készházakat ajánlott a kárvallott lakosságnak az építési piac. A készházak mellett csak az építési gyorsaság szól, meg talán a száraz építési mód. Ez is szempont, mert már beköszöntött az ősz. A kárvallott lakosságnak mielőbb fedél kell a feje fölé – ez minden segítőnek, közreműködőnek közös akarata. Aggályos ugyanakkor ez a szerkezet olyan területre, ahova újra jöhet sodrásban nagy víz. A Bódva felső szakaszára a Vízügyi Hatóság már előírt hat nagyméretű tározót, de azok kivitelezése – figyelembe véve a szükséges terveztetést, kisajátítást és a költséges vízépítési munkálatokat – valószínűleg csak a távoli jövőben lesz megoldható. Elkészültükig ajánlatosabb lenne téglaházakat építeni. A júniusi árvízzel a téglaházak dacoltak, károsultak ugyan, de össze nem dőltek. Sajnos a döntéshozó – Felsőzsolca Város Képviselő Testülete – liberalizálta az újjáépítés módját, szakmánk ajánlásait figyelmen kívül hagyva. Az állami kárenyhítési pénzeszközt kezelő önkormányzat nem foglalt állást a kérdésben, mint ahogy Minisztériumunk képviselői sem álltak szakmai elképzelésünk mögé.

A kivitelezési munkák

A fotók mutatják, hogy 2010. szeptember 25-én (három héttel a kivitelezői szerződéskötések után, és 35 nappal a tervezett átadások előtt) milyen stádiumban voltak az építkezések.

INTERJÚKAPÁSLÁSZLÓZEBEGÉNYIPLÉBÁNOSSAL

2010. augusztus 1-én, felszentelésének 100. évfordulóján ünnepi misével szentelték újjá a Kós Károly és Jánszky Béla által tervezett zebegényi Havas Boldogasszony-templomot. A szentmisét Beer Miklós váci megyéspüspök celebrálta. Az újjáavatásra a kívül-belül felújított templomban került sor, amelynek homlokzatára felkerültek az eredeti terv szerinti sgrafitto-díszítés, amely pénz híján száz évvel ezelőtt nem valósult meg. Ha nem is valódi sgrafitto-technikával és a tervezett színben készült a vakolatdíszítés, a templom megjelenését alapvetően meghatározó motívummal száz év után mégis sikerült az építészek elképzelését megvalósítani. A hosszú éveken át húzódó felújítást a templom plébánosa, Kapás László által életre hívott Kós Károly Templom Közhasznú Alapítvány készítette elő, megteremtve a feladatok elvégzéséhez szükséges alapokat. Az Országépítő *2005/4. számának tematikus melléklete foglalkozott a templommal, és ennek példányaival járult hozzá a felújítás költségeihez, amit az újjászentelés alkalmából az Alapítvány köszönő oklevéllel ismert el.*

Kováts Ábel vándorépítész Kapás László plébános úrral készített interjút a felújításról.

Hogyan került sor a felújításra?

Erre készültünk harminc év óta, amióta itt vagyok, hogy a századik évfordulón, ha megérjük, föl kell tenni azt, ami száz évvel ezelőtt lemaradt. Mert az az érdekes, hogy a homlokzat teljesen üres volt. Zöldessárgára volt festve ezelőtt, de teljesen sima. És most föltettük, amit Kós Károly száz éve ide tervezett. Akkor sem volt elég pénz. S hát persze közös munka volt, csapatmunka nagyszerű munkatársakkal. Megpróbáltuk. Gyűjtöttük a pénzt harminc éven át, közben belülről is kellett restaurálni, tudniillik nem freskók a képek, hanem szekkók. Tehát 30 év után újra és újra kell javítani, mert porladnak és nem simultak be a vakolatba. Az egész tetőt is ki kellett cserélni, tudniillik palatető volt, ezt 1941-ben tették föl, törött is, csúszott lefelé, az volt az első nagy lépés. Nagyon nedves is volt a templom, minden plébános próbált vele valamit csinálni, de az igazi megoldást talán csak most sikerült megtalálni. Amikor harminc évvel ezelőtt idekerültem, körben a fal ablakmagasságig, meg a belső szentély fehérre volt meszelve, ugyanis a nedvesség kiütközött, penészes volt, és azt hitték, a fehér fal majd jobban mutat. Csakhogy a nedvesség, meg a mész mindent elpusztított, a festményeket úgy kellett pótolni. A nedvesség megszüntetésére levertük a vakolatot egészen fúga mélységig és 1500 lyukat fúrtak be és kompresszorral préseltek be egy szigetelőanyagot, ami a nedvesség 60–70%-át megszüntette. De most kívülről másfél méter mélyen, egészen az alapokig lementek, kiástak egy hatalmas gödröt, elbontották a betonjárdát, amit a nedvesség elvezetésére szoktak csinálni, és egy kavicsos szellőző réteget tettek be, ami elvonja a nedvességet a falakból. Remélhetőleg ez most sikerült.

Az egyházközség veselkedett neki egyedül ennek a nagy munkának vagy a falutól, illetve az államtól is kaptak segítséget?

Időnként kaptunk, most legutóbb is pályáztunk, a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztériumba adtunk be egy pályázatot, elfogadták, jóváhagyták, ellenőrizték, tízoldalas jegyzőkönyvet vettek föl, hogy arra kell, amire kérjük, és forráshiányra hivatkozva nem kaptunk semmit. Gyűjtöttük a pénzt, a püspök is segített sokat, a bácsi püspök, szponzorok is voltak, ezzel együtt saját pénzünkből csináltattuk a külső tatarozást. De hát azért összeadták a pénzt, Kós Károlynak ez az egyetlen katolikus temploma, bár ő maga református volt, kicsit érződik is rajta a puritán stílusa, szóval egyedülálló az egész országban. Most a százéves évfordulóra megújult, külsőleg-belsőleg nagyjából rendben van.

Szeretik a hívek a templomot?

Hát, annyian járnak, mint általában másutt is. 901 katolikus lélek van és háromszor mondok misét. Nem is kellene talán háromszor vasárnapi misét mondani, egyedül vagyok itt, nyugdíjas vagyok már és csak egy üdülő filiám van, egy kis kápolna az üdülőtelepen, nyáron szombat esténként szoktam ott misézni. Persze az a 901 lélek nem jelenti azt, hogy mind vallásos, de az átlag nem rosszabb, mint másutt. Vannak persze nagyon jó vallásos vidékek, de az átlag nem az.

Tudatosul a zebegényiekben, hogy milyen értéket képvisel a templomuk?

Mondjuk úgy, hogy a többség örül neki. Most annyi látogatónk van, annyian jönnek, még a misét is innen közvetítették augusztus elsején, itt volt a Duna televízió, a *Demokrata* újságban jelent meg cikk, és a Magyar Televízióban is, sokan mondják, hogy

láttuk a templomunkat, láttuk az atyát, mondják nekem, meg mittudomén, miket emlegetnek, tehát ebben mutatkozik, hogy szeretik és ragaszkodnak a templomhoz.

Kérem, hogy mutassa meg akkor kívülről a templomot.

A templomteret 1941-ben elnevezték Koperniczky Ferenc térnek, ő a község szülötte volt, esztergomi kanonok, aztán pozsonyi nagyprépost, szemináriumi rektor. Nagyon segítette száz évvel ezelőtt, hogy ez a templom felépüljön. És itt is van eltemetve, 1941-ben halt meg. Pozsonyból hozták ide vasúton, itt a templomban elmondták gyászmisét, elhelyezték a kriptában és mindjárt el is nevezték a teret róla. A kommunisták egyből eltörölték, Sztálin tér lett, de nem sokáig, mert Petőfi térre változtatták. Most szerettük volna, ha visszakapja a Koperniczky Ferenc nevet, de sajnos ez még mindig nem ment. Ezt a követ azért állítottuk ide, hogy ez a Koperniczky Ferenc park, de csak ez a zöld terület a Koperniczky Ferencé.

Mondom, teljesen új ez a homlokzat, ez az ami most végre sikerült. Igyekeztünk pótolni a száz éve elmaradt díszítést, ha most nem csináljuk, soha nem lett volna meg.

Ki csinálta a felújítást?

A nagymarosi Hód Kft., a külső tatarozást pedig egy Fábián Dénes nevű restaurátor, ő tette föl a hiányzó mintákat. A tervező Csóka Árpád, ő itt lakik a községben, tervezőmérnök, ő irányította a munkálatokat. Igaz, Pesten dolgozik, de a családja itt van, ő meg minden szombat vasárnap jött, hétköznap is, ha kellett, és ellenőrizte, hogy jól megy-e a felújítás.

Most itt van a fölirat is, száz évvel ezelőtt is volt, én leírtam pontosan, de nem figyeltek oda, kicsit más lett: „Jöjjetek imádjátok az Egek Urát" az volt régen, most pedig „Jöjjetek imádjuk az Urat", de ez apróság, a lényeget nem változtatja. Itt van egy kopjafa, 1945-ben száztizenegy zebegényit elvittek málenkij robotra a Szovjetunióba, két év múlva jöttek haza, de közben harmincan meghaltak, most már alig él közülük valaki, az ő emlékükre állítottuk 1989-ben, ez volt az első ilyen az országban.

Többségében sváb falu volt Zebegény?

Magyar falunak indult, de a törökök elpusztították, akkor jöttek Felvidékről szlovák telepesek és München környékéről németek, svábok, de most már ők is magyarok, csak még a nevükben őrzik a nemzetiségüket, beszélni már az öregek se beszélnek németül. 1945 január 5-én vitték el őket, 16 és 45 év közöttieket, mondom harmincan nem jöttek vissza többé.

Kós kapcsolatban volt a finn építészekkel, mondta itt valaki, aki egy csoporttal volt, mert rengeteg csoport jön látogatóba. Ha sokan jönnek, eljövök és elmondom, amit tudok, ha kevesen, akkor csak adom a kulcsot. Ez az egy római katolikus temploma van Kósnak, de Erdélyben, valahol a Varjúvár környékén van egy görög katolikus temploma is.

Több is van, ott a környező román falvakba sok templomot tervezett, csak az ottani magyarok nem szokták emlegetni, hogy román templomokat is épített, amit én sajnálok, de a tavalyi vándoriskolás kiránduláson meg is néztünk néhányat, gyönyörűszépek.

Ezt a templomot is lemásolták, valahol a Dunántúlon van a párja, de nem olyan jól sikerült (valószínűleg az iványi templomra gondol), és mondom, egy asszony mesélte, hogy Finnországban látott egy majdnem ugyanilyet.

Az oltárt is Kós tervezte kicsit puritán stílusban, semmi dísz, csak a lényeg. Akkor, kérem szépen, ő tervezte a padokat, a szószéket, ez itt volt a diadalív alatt, mert hát a református templomban az van a központban, a kórus mellvédjét, mindent.

A második vatikáni zsinat után könnyen meg lehetett oldani a változtatásokat, szétválasztani az oltárt és szembe fordítani.

Körösfői Kriesch Aladár tervezte a belső képeket és Leszkovszky György tanársegéd vezetésével öt iparművész festette meg őket 1910 és 14 között, föl is írták a belső pillérre. A képek témája a szent kereszt útja, a kereszt diadala. Egyik oldalon Nagy Konstantin látomása: *„e jelben győzni fogsz"*; isteni sugallatnak veszi, győzelmet arat és szabaddá teszi a keresztény vallást a milánói ediktumban 313-ban. A másik oldalon Szent Ilona, Nagy Konstantin édesanyja, aki 320-ban Jeruzsálemben a Kálvárián megtalálja a keresztet. Ez a legjobb kép, itt, a diadalíven, a kereszt fölmagasztalása, a keresztre feszített Jézus Krisztust a mennyei Atya fölemeli a világ fölé.

Az orgonát most építettük, a szekrény régi, megmaradt, meg a játszóasztal is, de a szerkezet teljesen új.

Hányan férnek el a templomban?

Úgy háromszázan. Ünnepek alkalmával mondjuk, 150–200-an jönnek rendszeresen, a legtöbb helyen olyan 10% az arány, itt megvan még a 20% is. Elég kis ablakok vannak, a szentély teljesen sötét volt. Az esztergomi Keresztény Múzeum restaurátora próbálta igazítani, úgy, hogy kicsit világosabb most, mint az eredeti, ha majd más gondunk már nem lesz és pénzünk meg lesz, azt is visszaállítjuk, de egyelőre ezzel nem tudunk foglalkozni. A gázfűtést vezettük be, az még nincs egészen készen.

Hol helyezték el a fűtőtesteket, a padok alatt?

A padok alatt. Eredetileg nem volt semmilyen fűtés, negyven éve van egy hatalmas kazán, ami eddig meleg levegőt fújt be, de elég olajszagú volt már, ki kellett cserélni.

Az orgona még Kósék idejéből származik?

1916-ból, az egész orgona Koperniczky Ferenc ajándéka volt. Rieger orgona, jó típusú, de annyit használtuk, sokat javítottuk, hogy már teljesen újat kellet építeni. Hat és fél millió forintba került. Egy dunakeszi orgonagyártó készítette.

Ez már a harmadik templomunk, a második egy kápolnaszerűség volt itt fenn a hegyoldalban, de azt hamar kinőtte a község, az első templom pedig a hegyek között volt, Zebegény hegyi bencés apátság volt itt, Pécs környékéről jöttek ide a bencések és szép román templomuk lehetett, a régi leírás szerint, 1251-ből van egy latin nyelvű okiratunk, amely ezt bizonyítja, aztán a törökök elpusztították.

Ha körbejárjuk a templomot, itt van egy veranda, a százéves évfordulóra idetettük Kós Károly emléktábláját, érdekes megoldás, különösebben semmire nem használjuk, azt mondja a leírás, hogy az énekkar itt gyülekszik, aztán innen mennek föl a kórusra. A Szent Erzsébet szobor Maróti Géza udvarán állt, aki építész volt itt a községben, de államosították a villáját, valamelyik plébános ügyesen áthozatta ide a szobrot és fölállították.

Az ablakokat restauráltattuk, azokat is Kós tervezte, de megsérültek a háborúban, meg hát száz év is eltelt, újra kellett ólmoztatni, az is munkát jelentett vagy négy-öt évvel ezelőtt. Eredetileg is fehér volt, most visszakapta ezt a szép fehér színt. Ez egy kis mellékkápolna, keresztelőkápolna, benne van egy keresztelőkút, ugyancsak Koperniczky Ferenc ajándéka Szép színes ablakokkal, rájuk van írva, hogy melyiket ki adományozta.

Kezdődik a mise,
nagyon köszönjük a felvilágosítást!

Harminc éve vagyok itt, már nyugdíjas, de ha a Jóisten engedi, szolgálom, mert olyan kevés papja van a püspöknek, nemigen tud fiatalt ideküldeni.

(Fotók: Füzes András, Salamin Ferenc)

Csoportkép a Vándoriskola felvételi vizsgáját és diplomaosztását követően; középen Tóth Péter diplomás vándor

CSÜTÖRTÖKI ISKOLA

Az *Országépítő* sorozatban közli a Falufejlesztési Társaság és a Magyar Építőművészek Szövetsége szervezésében működő CSÜTÖRTÖKI ISKOLA faluszeminárium előadásainak és beszélgetéseinek szerkesztett változatait. Az iskola olyan civil akadémia, ahol a jelenlévők az igényes közgondolkodás módszerével közösen keresik az okokat, magyarázatokat és megoldásokat a vidéki Magyarország társadalmi problémáira, a mai magyar valóság, az intézményi, szellemi, és gazdasági támogatottság nélkül magukra maradt falvak életbemaradásának, önfenntartó képességének erősítésére, a fenntartható fejlődés, az önfenntartó képesség megteremtésének lehetséges módjaira és megoldásaira. Saját életkilátásunk és életminőségünk érdekében többször kerül a figyelem középpontjába tágabb természeti környezetünk, a globális bioszféra problémái, vagy az egész emberiség léte, evolúciós összefüggésrendszere is. Ezek közül kerül most az olvasók elé Krizsán András beszélgetése Dr. Csányi Vilmos etológussal a közösségekről, együttműködésről, és szociális viselkedésről.

Dr. Csányi Vilmos

AZ EMBERI VISELKEDÉS ÉS AZ EVOLÚCIÓ

Krizsán András: *A biológusok, antropológusok, paleontológusok, etológusok régóta foglalkoznak azzal, hogy felderítsék az ember különleges viselkedésformáinak evolúciós eredetét. Ha felmérjük, milyen tulajdonságokban különbözünk lényegesen az állatoktól, ezek kialakulására is tudományos magyarázatot kapunk. Csányi Vilmos etológus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, az ELTE Etológia Tanszékének tanára, a Magyar Etológiai Társaság tiszteletbeli elnöke kutatásaiban az állati viselkedés, a biológiai és kulturális evolúció kérdéseit vizsgálja. Arra keresi a választ, miként lehetséges, hogy az ember az egyetlen olyan állatfaj, amely képes kultúrát és társadalmat létrehozni, pedig génjeiben csak körülbelül egy százalékban különbözik a csimpánzoktól. Beszélgetésünkben szó esik egyebek mellett az ember szociális viselkedésének különlegességeiről, arról, hogy miért szeretünk csoportokban élni, miért olyan fontos számunkra a szexualitás, miért vagyunk hajlandóak sokszor együtt és közösen tevékenykedni.*

Dr. Csányi Vilmos: A téma rejtelmeibe való bevezetés legalább nyolc órás kurzus lenne, erre most ne számítsanak! Néhány dolgot azonban szívesen elmondok, amelyek – remélem – felkeltik az érdeklődésüket.

Az ember tulajdonságaival sokat foglalkoztak, és mindig vizsgálták azt is, hogy vajon miben különbözünk az állatoktól. Nagyon sokáig úgy gondolták, hogy valami egészen más kategóriáját alkotjuk az élőlényeknek, de ezt már régóta másképp képzeljük. Mikor a biológusok elkezdték rendszerezni az élőlényeket, először a legnyilvánvalóbb tulajdonságokat használták a rendszerezés elősegítésére. E tekintetben az alapvető tulajdonságaink természetesen nem különböznek az állatoktól. Oxigénnel lélegzünk, a vérünk ugyanúgy kering, mint a gerinces állatokban, stb, a rendszertan is nagyon jól be tudta sorolni az embert a maga eszközeivel a főemlősök közé.

Évszázadokig nagy viták voltak,
hogy vajon hogy mehetett ez végbe.
Ez a dolog már eldőlt?

Igen, ma úgy gondoljuk, hogy az ember az állatvilág egyik tagja, és természetesen a sok hasonlóság mellett van néhány olyan dolog, amiben viszont nagyon különbözünk. A modern ember tudománya pontosan azzal foglalkozik, hogy vajon amiben különbözünk, az pontosan micsoda és miért jött létre?

Melyek ezek a különbségek,
és hogyan mutatkoznak meg
az ember hétköznapi viselkedésében?

Ha az ember elkezdi vizsgálni ezeket a különbségeket, ezek alapján azt mondhatja, hogy a főemlősökön belül az ember abban különbözik a hozzá legközelebb álló csimpánztól, gorillától, orángutántól és a többi állattól, amelyek mindegyike nagyon szociális, hogy az emberek különleges társas kapcsolatokat építenek. A mindennapi életükben nagyon fontos szerepet játszanak a társas kapcsolatok. De van egy óriási különbség! Az, hogy ezeknek az állatoknak csoportjaik vannak, az embernek pedig közösségei. Ez nagyon lényeges és alapvető különbség. A csimpánzok, gorillák, orángutánok csoportjaiban, a csoporton belül nagyon komoly versengés van az egyedek között. Tehát attól függően, hogy éppen milyen erőforrásokat használnak, ezért állandóan versengnek. A csoportélet igazából vagy védekezésen alapul vagy valamilyen terület megtartásán. Tehát egy bizonyos meghatározott cél érdekében alakul ki egy csoport, minden más azon belül alárendelt. Mondjuk, ha a hozzánk legközelebb álló csimpánzokat nézzük, akkor azt látjuk, hogy igényt tartanak egy területre. Minden csoportnak van egy saját területe. Ezt onnan lehet tudni, hogy a hímek hármas-négyes-ötös csoportjai a terület határait minden nap bejárják, közben folyamatosan azt nézegetik, hogy a szomszéd csimpánzcsoport éppen

mit tesz. Ha találkoznak a szomszédok egy kisebb csapatával, akkor azt megtámadják. Nagyon keményen verekszenek, az agresszívebbek elkapják az egyes egyedeket. Ha viszont nagyobb csapatot látnak, akkor igyekeznek elbújni és elmenekülni. Tehát a lényeg az, hogy egy csoport egy terület védelmére alakult.

Ez a csoportba tömörülés biztosítja számukra a védelmet a táplálékszerzésben, az életben maradásban?

A csimpánzok saját területükön belül nem nagyon félnek a ragadozóktól, mert a nagy ragadozók a földön vannak. A kígyóktól nyilván félnek, de hát magasak a fák, így különösebben ez sem fenyegeti őket. A gorillák nem olyan táplálékdús környezetben élnek, ők a rügyeket, lombokat, leveleket eszik. Nekik sem kell különösebben féliük a ragadozóktól. Négy-öt gorilla már olyan erőt képvisel, hogy még az oroszlánok is félnek tőlük és nem nagyon támadják meg őket. Ők is azért vannak együtt, hogy ezt a védelmet élvezzék. Egyébként mindenki saját magával törődik. De ha a csimpánzok védve érzik magukat, akkor elindulnak, és akkor már egyenként táplálkoznak. Gyümölcsöket, gombákat, madárfiókákat esznek, és nem szeretnek másokkal együtt lenni; ha véletlenül egy helyre keverednek a táplálékkeresés során, akkor mindig verekedés van. Csak az anya van a kölykével együtt, és a csimpánzcsapat többi tagja külön táplálkozik. Amikor jóllaktak, és dél körül nagyon meleg van, akkor jönnek össze egy-két órára, mert akkor a verekedés, táplálékszerzés szünetel. Akkor heverésznek és a kölyköket nézegetik, meg játszanak a fiatalabb egyedek. Ezt nevezzük szociális ejtőzésnek, ami rendszerint úgy szakad félbe, hogy valamin összevesznek. A hímek verekednek, a nőstények visítoznak, ölelik a kölyköket, és megint szétmegy a társaság. Tehát valójában a kapcsolat a csapat tagjai között a területvédelem alá van rendelve. És tulajdonképpen nagyon minimális az a kölcsönhatás, ami a csapat tagjai között van.

Az embernél hogyan jelenik meg a táplálék megszerzése, az állandó versenyzés a táplálékért? Az ember ebbe a gondolkodási keretbe illesztve hova jutott a társas kapcsolatokban?

Most ha megnézzük az emberi csoportokat – nem a maiakról, hanem a 20-30-40 ezer évvel ezelőtti archaikus csoportokról beszélek –, akkor azt látjuk, hogy ezek a csoportok zártak. A majmoknál vagy a hímek, vagy a nőstények, amikor ivarérettek lesznek, elvándorolnak – a csimpánzoknál általában a nőstények – és a csoport tagjai kicserélődnek. Az embernél a csoportok zártak. A csimpánzok nagyon ritkán élnek szexuális életet, mert amíg az anya szoptat, addig ez nem fordul elő. Amikor nagy ritkán, 4-5 évenként egy nőstény megtermékenyíthető állapotba kerül, akkor felhívja magára a figyelmet. Ilyet állatkertben is lehet látni, mikor a fenekükön a bőr kipirosodik, messziről jól látni, ez a jele annak, hogy megtermékenyíthetők. A hímeknél ilyen jel nincsen, ők mindig hajlandóak. Az embernél viszont egészen más szexuális rendszer alakult ki.

Az embernél a szexualitás nem csupán a fajfenntartás ösztönén alapul, hanem az egyének közötti kötődésben is nagy szerepe van.

A csimpánzoknál maga a szexuális aktus rendkívül gyors, és teljesen a reprodukciós funkciónak van alárendelve. Az embernél ez a funkció természetesen ugyanúgy megvan, de a szexualitásnak hármas célja alakult ki. Az ismétlődő szexuális kapcsolat ugyanis a párkapcsolatot erősíti, ezt régóta tudják a szexuál-pszichológusok. Van egy harmadik funkciója is a szexualitásnak az embernél, ez pedig az örömszerző vagy stresszoldó funkció. Egy csimpánz nőstény 4-5 évenként egyszer él szexuális életet 2-3 hétig, míg az embernél az ivarérett kor 70%-ban élnek szexuális életet a hölgyek. Ugyebár ez egy óriási különbség. Vannak más fajok is , ahol a szexualitás nem csupán a reprodukciót szolgálja, hanem a fő funkció mellett mellékfunkcióval is bír. Például az oroszlánoknál a szexualitás egyik funkciója a hímek agressziójának csökkentése. A hímek nem vetélkednek, mert a nőstények bármikor hajlandóak párosodásra, de ebből nyilván ritkán születik kisoroszlán. Az oroszlánoknál ez azt jelenti, hogy egy kisoroszlán megszületéséhez kb. 3000 szexuális aktus szükséges, míg az embernél egy utód létrehozásáig átlag 2000 szexuális aktust számítanak. De ismerik a zoológusok a csimpánzok egyik alfaját, a törpecsimpánzokat vagy bonobókat, ahol szintén megjelent a másodlagos funkció, a stresszoldás. A nőstények akkor is hajlandók párosodni, ha nem termékenyek. Ennek a jelentőségét azon lehet világosan lemérni, hogy amikor a hímek összevesznek valamin, akkor a nőstények odaszaladnak és felkínálkoznak a hímeknek. Máskor viszont, ha nincs veszekedés, akkor valamit kell nekik adni, mint például gyümölcsöt vagy egyebet, hogy hajlandóak legyenek párosodni. Úgyhogy nyilvánvaló: itt sem a reprodukció az egyetlen funkció, hanem megjelent a stresszoldás funkciója is.

Az emberi csoportokra is jellemző az agresszivitás, az egymással való rivalizálás.

Igaz, hogy az emberi csoportokra is jellemző a belső agresszió, de más formában. Ha találkozik két csimpánzcsapat és összeverekszenek, nagyon komoly agresszióval támadnak egymásra, hiszen a területüket védik. De a csoport belső agressziója is elég nagy. Mindenen összevesznek, egy falat ennivalón vagy bármin, vagy egyszerűen csak meglökik a másikat és ez jelentős agressziót vált ki. Sokszor olyan agresszióval esnek egymásnak, hogy az pillanatokon belül nagyon komoly verekedéssé is fajulhat. Az embercsoportokban a belső agresszió nagyon lecsökkent és kifejlődött a tagok közötti együttműködés. Valódi közösségben senki sem pofozkodik csak úgy a másikkal. De a különböző csoportok közötti agresszió nagyjából ugyanolyan erős maradt, mint a csimpánzok között. A csimpánzoknál is megjelent az együttműködés a vadászat formájában. A csimpánzok időnként kisebb majmokra vadásznak, amilyeneket a hímek el tudnak fogni. Ez nem úgy történik, hogy előre megbeszélik vagy elhatározzák és elindulnak, hanem amikor a csimpánzok összejönnek dél körül egy kis szociális tevékenységre, és egy kis pávián kölyök lemaradt a csapattól, és el lehet kapni, akkor a hímek hadrendbe állnak és elkapják a páviánt. A fehérjeszükségletük 10%-át ilyen vadászatok során szerzik be.

Az emberek ilyenfajta együttműködése sokkal fejlettebb és jelentősebb, mert nem csupán egy-egy véletlen alkalomról van szó. Az emberek között mindenkinek megvan a saját feladata.

Kiegészítő együttműködés csak az embernél alakult ki. Az együttműködés természetesen megkívánja a kommunikációt, így a részeket szét lehet bontani, ki lehet osztani. Megjelent az emberi evolúcióban a kommunikációs kényszer, hogy valamilyen módon közölni tudjunk gondolatokat. A csimpánzok nem akarnak gondolatokat közölni. Az állatok kommunikációjának 10-15 jele van. És ezek a jelek mind arról szólnak, hogy *tűnj el innen, vagy megtámadlak!* vagy *én feladom!* Tehát valami nagyon egyszerű és többnyire érzelmi dologról van szó. De például az, hogy tegnap amögött a bokor mögött voltam és egy kígyót láttam, már nagyon bonyolult dolog, amit semmilyen állat nem tud a másiknak elmondani. Noha az állati elme nagyon fejlett és komplikált, igazából a másik hasonló elmével való kommunikáció, ami eszközök híján nem lehetséges, az állatokat nem is érdekli. Az embernél, ha találkozunk valaki mással, akkor érdekel, hogy mi történt vele, mit hallott, mit látott, mit csinált. Ez a csimpánzt abszolút nem érdekli. Csak az érdekli, esetleg van-e nála olyan dolog, amit el lehet venni. Ez a fontos, de ehhez nem kell kommunikáció.

Tehát ezt valahogy úgy lehet összefoglalni, hogy az állati csoport egyedeiből az ember esetében egyének lettek, az egyén pedig egy közösségi kultúra tagja, s a közösség tagjaként tudja, hogy milyen lehetőségei, jogai, kötelességei vannak – ez az állatoknál nincs meg.

Valóban, az egyedek az állati csoportban részei egy nagyon jól szabályozott genetikai rendszernek, amely összehangoltan működik, minimális külső behatással. Nincsenek szabályok, ritkák a tanult viselkedési elemek, amelyek meghatároznák, hogyan kell különböző helyzetekben eljárni. Természetesen az ember viselkedése is valamilyen módon be van szabályozva genetikailag. De az ember azt is tudja, hogy egy közösségben konkrétan mit szabad, mit kell és mit lehet tennie. Ezek a kultúra körében tanult dolgok, amelyek generációról generációra szállnak. Teljesen más szabályozás ez, mint az állatoknál. Úgyhogy amikor valaki ezeket a dolgokat figyeli, látja, hogy az ember viselkedése igen összetett, sok elemet tartalmazó komplexum, amiben az egyes viselkedési formák egymással összefüggnek és bonyolult rendszert alkotnak. Van benne szociális rész, van benne szinkronizáció és konstrukciós képesség. Ha az ember a testével elmond egy történetet, az aránylag egyszerű konstrukció, de mivel modern társadalomban élünk, gondoljunk a számítógépekre, azok mindegyike is egy konstrukciós folyamat része. Ezzel a három alapvető kategóriával lehet az ember viselkedését meghatározni.

A szociális viselkedés része például a csoportok individualitása, hogy az ember tudja, hogy ő hová tartozik, és az egy másik csoport…

Az állatok csoportjában az állat ismeri a társait, s azt gondolja, hogy az az ő csoportja, ahol ismerős társak vannak. De egy-két hét után egy másik csoporthoz is képes tartozni, ha ott megismert társak vannak. Az ember egy 200 éves klub tagja is lehet. Még akkor is, ha soha nem járt ott, akkor is tudja, hogy ennek a klubnak a tagja. Ez különleges dolog. Az állatok tagokhoz vannak kötve, kizárólag ez határozza meg a csoporthoz tartozást. A csoport, mint közösség egy absztrakt entitás, feljebb való, és elkülönül. A hetvenes években egy csomó kiscsimpánzt vittek haza a pszichológusok, hogy saját gyerekeikkel együtt neveljék őket. Minden embergyereket rá lehet venni, hogy megossza a táplálékát, akkor is, ha nagyon éhes, de a kiscsimpánzt nem lehet. A csimpánz, harap, karmol, rúg, ha valamilyen táplálék megosztására ösztökélik, mert amíg ő jól nem lakik, addig semmilyen táplálékot nem ad oda. Természetesen minden állatfajnál, amely csoportban él, kialakul a szociális lét. Ennek az a funkciója, hogy rendet tartson, mert ha minden egyes falatért meg kéne küzdeni, akkor állandóan verekednének, és így nem alakulnának ki csoportos funkciók. A magasabb rangúé az első falat a táplálékból, verekedés nélkül. Ezért fajtól függően havonta vagy akár hetente is megverekednek, hogy a rangsorban elfoglalt helyüket megerősítsék, vagy esetleg kedvezőbb helyet érhessenek el. Annak van előnye, aki a verekedésben erősebb volt. Ennek megfelelően kialakítanak egy rangsort, ahol előre kerül, aki ügyesebb, hátrébb az, akit akár közrefogva kell védeni.

Az emberek között is megfigyelhető ilyen rangsor vagy ez nálunk másképp alakul?

Az embernél is megvan ez a rangsor, hiszen minden közösségben szükség van rá. Az állatoknál az erőfölényen alapul, az embernél ennek egy különleges formája alakult ki. Például ha egy nyári tábornál ismeretlen emberek összekerülnek, ők is kialakítanak egy rangsort. De a legjellemzőbb, hogy

valamilyen kulturális szabály szerint rangsorolunk, és ezt akkor is elfogadjuk, ha ez az élettani rangsornak nem felel meg.

Mi a helyzet az érzelmeinkkel?

Egy állatra nem jellemző, hogy a belső fájdalmát kimutassa, sőt addig titkolja, amíg csak lehet, nehogy hátrébb kerüljön a rangsorban, míg az ember az érzelmeit általában kimutatja. Ha egy embercsoport együtt van 30-40 évig, akkor mindenki mindent tud a másikról, és ha egy adott helyzetről, esetleg veszélyről van szó, mindenki pontosan tudja, hogy ki mit és hogyan fog reagálni. Egy házastárs például tudja, hogy a párja a következő percben mit fog mondani. De ez nem telepátia vagy egyéb marhaság, hanem annak az ismerete, hogy a másik személy egy adott szituációban hogy reagál az eseményekre, történésekre.

Az evolúció során elfogadtunk bizonyos szabályokat, de az egyéni, saját magunk által létrehozott szabályokat nem mindig tartjuk be.

Az evolúció is bebizonyította, hogy a közösségeknek mekkora szerepük van az életfolyamatokban, hiszen az emberek először közösségekben gondolkodtak. Aztán elkezdtünk csak magunkra gondolni és a modern társadalmakban megjelentek az egyszemélyes csoportok, amelyeknek csak egyetlen tagjuk van, az egyén, de úgy viselkedinek mintha közösségek lennének. Ennek köszönhetően újra egymással versengünk és visszajutottunk ugyanarra az állati szintre, ahonnan elindultunk. Néhány ezer éve néhány millió ember élt a Földön, most pedig 6 milliárd. Nagy csoda, hogy ekkora termetű élőlényből ilyen sok ekkora területen békében meg tud élni egymás mellett. Pedig ha kb. 4 milliárddal kevesebben volnánk, „kényelmesebben" tudnánk élni a Földön, minden hiány nélkül. Régen volt szabályozás, de ez megszűnt. A régi közösségben az emberi élet a közösséghez tartozott, ma ez is individualizálódott, és a népességnövekedéssel nem bír az emberiség. Csak remélhetjük, hogy a következő generációk magatartásában a jó tulajdonságok fognak dominálni.

VÉDJÜK MEG A BUDAPESTI ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉGET! TILTAKOZUNK BUDAPEST TÖRTÉNETI BELVÁROSÁNAK SZÉTZÚZÁSA ELLEN!

Talán sokan nem tudják, hogy a Belvárosz szívében Sukoró léptékű gigaprojekt előkészítése folyik, ami hamarosan átrajzolhatja Budapest világörökségi védelem alatt álló belvárosát.

A történelmi városszövet, az utca- és telekrendszer, a különböző korú épületek együttese évszázadok emlékezetét hordozza. Ebből ítéltek bontásra többet is a Bécsi utcában – a Brit Nagykövetségtől a Kristóf térig –, hogy helyére egy otromba jószágot – a városképbe nem illeszkedő üvegpalotát építsenek a házak fölé emelkedő szivar alakú építménnyel. A negyvennégyezer négyzetméteres építmény alsó szintjein kereskedelem és bérirodák kapnának helyet, a tetőterasz fölött lebegő léghajóban pedig 120 szobás szálloda. A terveket egy angol sztárépítész irodája készíti. A tervhez a nyár derekán neves építészek adták jóváhagyásukat annak ellenére, hogy az sem a fővárosi szabályozási tervnek, sem a Világörökség-zóna előírásainak nem felel meg. A beruházás érdekében feláldoznának olyan építészeti és kultúrtörténeti emléket, mint az 1909-12 között áruháznak épült Fischer-házat és a modern magyar építészet egyik kiemelkedő alkotását, Gulyás Zoltán Chemolimpex székházát (1963), és két védelemre méltó eklektikus lakóházat.

A budapesti belváros ilyen mértékű átrajzolása az UNESCO által adományozott világörökségi cím elvesztésével járhat. Gondoljuk meg: megéri lecserélni a Belváros történetiségét őrző és felújítható épületeket egy léptéktelen, a környezetet túlterhelő, azt szó szerint lenéző, s ugyanakkor harminc év múlva a nagy név ellenére garantáltan eldobható architektúrával? Az energiafaló, rideg, tájidegen építmények ma már nem számítanak korszerűnek, akkor sem, ha tervezőjük fenntarthatósági szakértőnek nevezi magát. A Belvárosban nem újabb jelképekre van szükség, hanem a közterületek rendbe hozására, az épületek egyenként történő gondos felújítására, ahogyan ez például a Deák Ferenc utcában is történt. A kortárs építészetnek a védett övezeteken kívül lehet helyet találni, vagy a hely karakterét tiszteletben tartó tervet készíttetni, amilyen például a Deák-palota!

Ne fordulhasson elő, hogy bármiféle korszerűségre hivatkozva, a magasabb rendű jogszabályoknak fittyet hányva, szakmai és civil szervezetek tiltakozását figyelmen kívül hagyva döntsenek a fejünk fölött ilyen horderejű ügyben! Ha ez egyszer megtörténik, megtörténhet holnap és holnapután is. Akkor nincs megállás, nincs visszaút. Hívjuk fel a város és a kerület vezetőinek figyelmét arra, hogy nem erre kaptak felhatalmazást! Hogy véleményünknek hangot adjunk, tiltakozásunkat demonstráljuk, 2010. október 8-án 15.00 órára várjuk Budapest belvárosába, a Kristóf térre mindazokat, akik egyetértenek velünk, és ezt kifejezésre szeretnék juttatni. Rendezvényünk végén élőláncot alkotunk a veszélyeztetett épületegyüttes körül.

Budapest, 2010. október 1.

Élőlánc Magyarországért

Újdricza Péter

MAGYARFÖLD-ŐRHAJÓ

Ez a tájék szomjas, sötét…
(Sülyi Péter)

Messzi jövendővel komolyan vess öszve jelenkort… (Kölcsey Ferenc)

Arccal a jövőnek,
de nem háttal a hagyománynak…
(Nyíri Tamás)

A bárka elindult, hátán a Földdel –
velünk vagy nélkülünk.
Lehetne Őrhajó, a tudatos virrasztás,
az ébredő éberség temploma.
(Kőszegi Lajos)

2010. június 19-én, szombaton kétezren vettek részt a magyarföldi fatemplom felszentelésén. Arányaiban olyan ez, mintha Budapest tíz magyarországnyi zarándokot fogadna valamely Vándorünnepen. (A szertartást dr. Veres András, szombathelyi megyéspüspök, Ittzés János a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspöke és Steinbach József, dunántúli református püspök celebrálta.)

Magyarföld az Őrséget súrolja, az Őrség déli kapuja. Egyike annak a többezernyi, 100 lélek alatti kisfalunak napjaink Magyarországán, melyek foggal-körömmel küzdenek a túlélésért. A település részint őslakosokból, részint a nagyvárosból katapultáló szabadgondolkodókból áll. A templomépítés ötlete Rátóti Zoltán színművésztől származik, aki polgármesterré választása után döntött és cselekedett. (Magyarföldön a politika is lehet művészet.) Az Árpád-korban is „fölülről" építkeztek. Először emeltek templomot, azután mintegy „az égből függeszkedve" következett a gazdaság. A szellemi centrumnak, a templomnak alárendelve teremtették meg a *Lét* többi fontos feltételét. És le a kalappal a magyarföldiek előtt. Ha néhány napi menedzser-politikusi munkaebéd árából negyven ember felelős társasjátéka nyomán templom épülhet, miért ne foghatna össze egy arányosan reális cél érdekében akár tíz- vagy tizenötmillió lélek?

A koncepció kialakításakor a környezet szakrális földrajzi adottságaihoz alkalmazkodtunk. A templomdomb a Kerka árterénél magasabban, a temető mellett helyezkedik el, mintegy 10 százalékos emelkedésű szerpentinen közelíthetjük meg. Körbesétáltuk a területet, szinte adta magát, hol legyen a templom középpontja. Ősi, közösségi tér lehetősége a köralaprajz, még jóval az Árpád-kori körtemplomok előtt jelent meg a Kárpát-medencében. A helyi éghajlathoz alkalmazkodva, ahogy például a mongol jurta a Góbi-sivatagban honos homokviharokhoz idomult. A nyugati keresztény civilizáció kelet-nyugati hossztengely mentén szerveződő szent tereivel szemben érzett tisztelettel döntöttünk úgy, hogy a kör alaprajzot egy huszárvágással kettévágjuk, majd egy aranymetszés szerint méretezett téglalap rövidebb oldalaira szerkesztjük a félköröket. Ebből adódott a templom kelet-nyugati irányú, hosszanti elrendezése. A tetőhéjalás 45 fokos hajlásszögét az éghajlat, pontosabban az *éghajlatváltozás* határozta meg. Néhány éve történt az egyik őrségi faluban, hogy egy divatos, alacsonyabb tetőhajlású házra pár nap alatt méternyi hó esett. Majd váratlanul szakadni kezdett az eső. A hóréteg, mint a szivacs telítődött. Annyira nehéz lett, hogy beszakadt a tető és egy beteg nyugdíjast halálra zúzott. Ezért 45 fokos a templomtető, amelyről így könnyen lecsúszik a hó.

Az egyik rádiós beszélgetés alkalmával megkérdezték, hogyan értük el, hogy olyan egyszerűek az épület terei és a tömege? Hemingway-jel takaróztunk, aki addig húzott a szövegeiből, amíg az eljutott az értelmezhetőség határáig. Amíg össze nem dőlt a megszokott szövegkonstrukció. E tömörítő metódus nyomán lettek olyan hatásosak az írásai. Hemingway is a „térszöveg" határait kereste. Magyarföldön a pénztelenség is segítette ezt a szűkszavúságot, amikor már-már egymás torkának esve, szinte hetenként gondoltuk át újra és újra az építés folyamán a teljes koncepciót. Elhagytunk mindent, ami csak valamelyest is feleslegesnek tűnt, akarva-akaratlanul idézve azt a túlélő aszkézist, ami a középkori templomokra is jellemző. A magyar nyelv és zene toldalékoló, agglutináló, kvázi ragasztó, ragozó, mellérendelő gondolkodás mentén építkezik. Mi is az alapvető erőtani követelményeknek (is) eleget téve építettünk, „ragoztunk" a tiszta templomtér tömegéhez északon egy oldalhajót, a délnyugati fronton egy bejárati, a dél-keletin pedig egy sekrestye elemet. Ez a térbeli, agglutináló addíció hűségesen alkalmazkodott a táj morfológiájához. Az épület alaprajzi és magassági méreteit, tömegarányait csillagászati értékek határozták meg. Körben az eresz alatt embermagasságú, hatalmas ablakok vannak, melyeken át a bezúduló napfény, mint hatalmas Napmadár, a templombelső felületén lebegve jelzi az idő múlását. A függőleges építészeti elemek napközben, a vízszintesek az évszakok mentén tagolják az időt, oly módon, hogy a Napmadár a első térfalakon, napról-napra, hónapról-hónapra emelkedik, fordul és sülylyed. Mert az összes földi vallás archetípusa a Nap. És éjszakánként a folyton változó Hold és a csillagok sejtelmes tükörjátéka simogatja a térbelső fafelületeit. Az őszi napéjegyenlőségkor a fényszárnyak a járófelület és az északi fal találkozásánál vannak. A téli

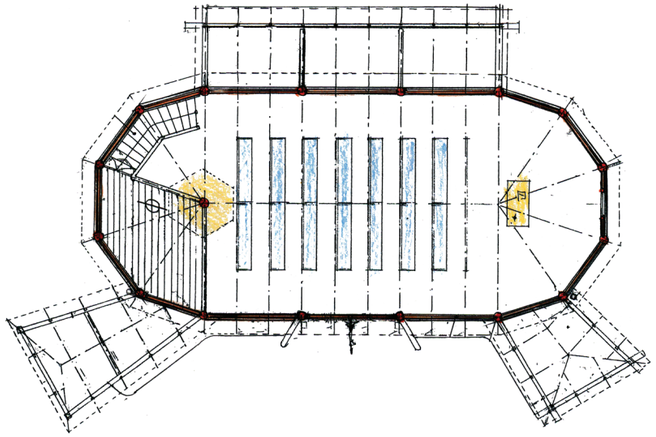

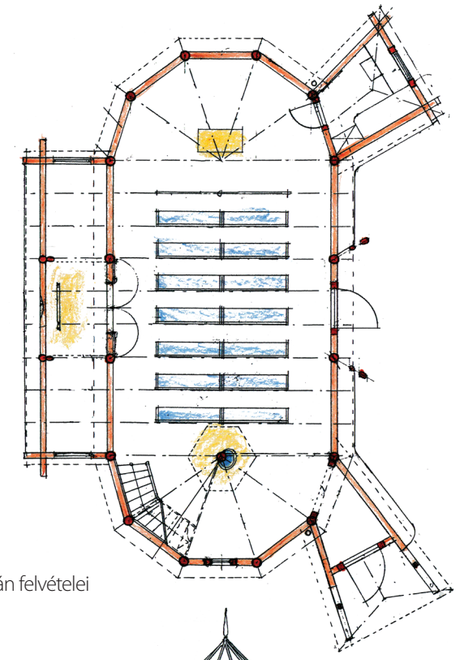

Alaprajz és homlokzatok • lent és a 25. oldalon: Bánfalvy Zoltán felvételei

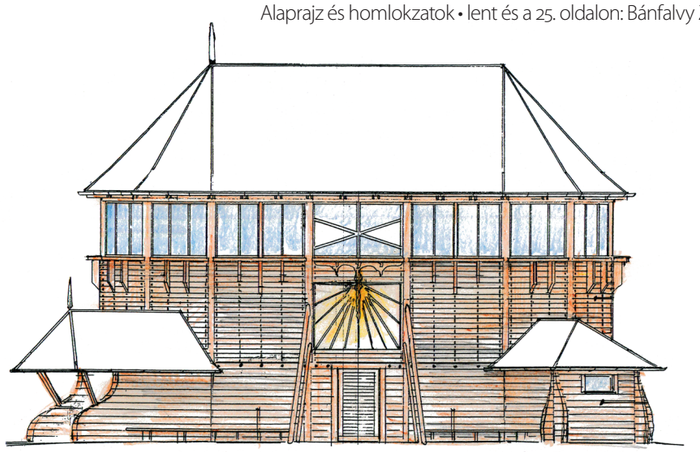

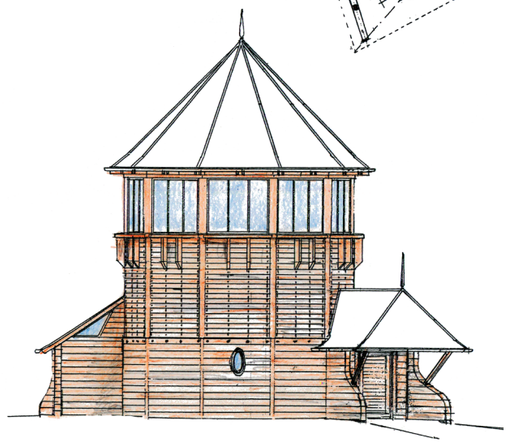

napfordulóig a második szint közepéig emelkednek, majd újra süllyedni kezdenek a tavaszpontig. A templomtér déli bejárata – Napkapuja –, a kellős közepébe tekint egy tágas, amfiteátrum-szerűen megjelenő, természet adta külső térnek.

A bibliai ünnepkör jelesebb csomópontjaihoz olyan események is kapcsolódhatnak, mint a Virágzás Napjai, amikor ezernyi embert is le kell ültetni a templomdombon. Az 50 főre méretezett fatemplom ennyi embert nem fogadhat be, ám az amfiteátrumszerű külső tér igen. Sőt, a templom tömege ilyenkor – szentség-ház vagy külső szentély gyanánt – az ég alatti szertartás, kulturális esemény háttérdíszleteként is szolgál. A Virágzás Napjait Sülyi Péter szervezi közel egy emberöltő óta. Minden év Pünkösdjén három-négy napon át zenei, színművészeti, irodalmi, képző- és filmművészeti fesztivál zajlik számos őrségi településen, Őriszentpéterrel a központban. Nem túlzás kijelenteni: a Virágzás Napjai mára tradícióvá nemesedtek, melynek jeles helyszíne immár a magyarföldi templomdomb is.

Az ökumené lényegét, egy központi ideát kerestünk, amely minden földlakó – minden tradíció, minden vallás követője, az ateisták – számára is irányadó lehet. Aminek szellemében felismerjük és megbecsüljük egymásban mindazt, ami közös, hogy ennek alárendelve legyünk képesek tisztelni a Másikban azt, amiben különbözünk, ami által különlegesek, érdekesek vagyunk egymás számára. Sirák fiának könyvében találtunk egy szentenciát, ami a legjobb hitünk szerint ennek az elvárásnak megfelel: *A gyógyszereket a földből adja az Úr és az okos ember nem veti meg őket.*

A legfrissebb amerikai egészségügyi kutatások szerint a 21. század elején a szintetikus gyógyszerek mellékhatásai nyomán bekövetkezett halálesetek száma világviszonylatban megelőzi a szív- és érrendszeri, illetve a rákos megbetegedések okozta halálokét. Az Őrség gyógynövénykultúrája dédapáink idejében „világszínvonalú" volt, amit napjainkban meg kell újítani. Részint az őrségi ember egészsége védelmében, jövedelemkiegészítő tevékenységeként, részint pedig a hazai és nyugat-európai biopiacok ellátására. Napjainkban a frankfurti, a müncheni biopiacokon gyakran olyan gyógynövényeket árulnak, amelyeket költséges légi és vízi utakon szállítanak Dél-Amerikából, Afrikából és Ázsiából. Olyan gyógynövényeket, amelyeket az Őrségben is termeszthetnénk, és ahonnét rövidebb úton, olcsóbban és frissebben elláthatnánk Európát is a magyarföldi családoknak is tisztes megélhetést biztosítva. Az Őrség különleges, szubalpesi klímája számos gyógynövénynek sokkal kedvezőbb klímát biztosíthat, mint Dél-Amerika, Ázsia vagy Afrika.

Mesterünk, Puskás Ferenc zseniális kutatásai erre irányulnak. *Talpra Magyar-föld!* címmel előadást is tartott, beszélgetett az érdeklődőkkel, nem mellékesen a templomtervezés folyamatát is segítve. Magyarföld szerencsés domborzata – vízháztartásának optimális kezelésével – további munkahelyeket teremthet. Puskás Ferenc elképzelései szerint a gravitációs vízkezelő rendszer a Kerka vízgyűjtőjében telepíthető tóval, sajátos vadvízi világnak is otthont biztosíthat. Ennek a vízkezelő rendszernek lesz első eleme a fatemplom mellé telepítendő, könnycsepp alakú tavacska, vagy ahogy az Őrségben mondják, tóka is, amely a közeli pajtaszínház, valamint a fatemplom tetejéről lefolyó csapadékot felfogja. Hamvas Béla nyomán Babérligetet is képzelünk a templomdombra. Az épület anyagainak egymáshoz való viszonyát is úgy próbáltuk megtervezni, ahogy a helyesen megválasztott gyógynövények erősítik egymás hatását. Rostás Árpád műbútorasztalos ősi kínai és egyiptomi receptek alapján természetes anyagokból, gyógynövényekből és más növényekből varázsolt komposzttal kezelte a fafelületeket. Az alapozás és a fafalak közé például köbméternyi fokhagymát „gyógyítottak" az építők.

Tiszteletreméltó toleranciát tapasztaltunk a közeli kistelepülések papjaitól, lelkészeitől éppúgy, mint a megyei és országos egyházi hierarchia főpapjai részéről is. Szem előtt tartottuk Bolberitz Pál katolikus főpapnak a modern templomépítészet hideg metafizikája ellenében kifejtett intelmeit, amelyek egy szakmai konferencián hangzottak el. Bolberitz Pál, a maga nagyon férfias, kimért és igazságkereső stílusában arra figyelmeztetett, hogy a modern templomok legnagyobb problémája a szakrális otthonosság hiánya, a hűvös metafizika uralma. A hűvös metafizikáé, amelyből hiányzik az atyai, óvó, védő szeretet, az a szigorúan jóságos bensőséges érzés, amit a gyermeknek a szüleitől kell megkapnia, és amit egy felnőtt számára az Atyaistentől feléje áradó szeretet nyújthat. Ami a puszta *Létbe* vetett bizalmat, életörömöt, kozmikus otthonosságot biztosíthatja számunkra, függetlenül attól, hogy a Földgolyó mely vallási közösségébe születettünk. Somogyi Győző *Szent Család* című festménye is ezt a célt szolgálná az oldalhajó centrumában. Enélkül a tudat- és lelkiállapot nélkül „a végtelen tér jeges köpenyében" a totális létbizonytalanság káoszába süllyedhetünk.

Magyarföldön, a templomépítés üdvös és olykor kevésbé üdvös súrlódásai közepette gyakran emlegettük: Bizonyítsuk be, hogy nem volt igaza az amúgy jeles Kurt Vonnegutnak, amikor azt állította: *Ha a barátod magyar, nincs szükséged ellenségre.*

A fatemplom jogilag a Magyarföld Faluért Alapítvány tulajdona, függetlenül attól, hogy a település vezetése éppen miféle politikai széljáráshoz kell alkalmazkodjék. A törvény betűje azáltal válik, válhat élővé, emberivé, ahogy azt mi alakítjuk. Ma még számunkra is lassan körvonalazódó, felhőszerűen sejlő titok, hogy Magyarföld lakói és vendégei miképp lakják be, veszik birtokukba templomukat,

Kleb Attila felvételei az épülő templomról • a következő lapokon Mújdricza Péter felvételei láthatók.

hogyan szólaltatják meg, mint hangszert, a létükkel, imáikkal. A templomkert alakításában Puskás Ferenc tanácsain kívül támaszkodunk a közeli Pórszombaton élő Kovács Gyula erdész tapasztalataira, akinek medesi arborétumában ezernyi ősi őrségi gyümölcsfajta és gyógynövény található. Kovács Gyula arborétumának ékessége egy példamutatóan felújított boronaház is, melynek szentélyében a gazda pálinkakóstolókat szokott tartani vendégeinek. Évszakok szerint sorba állított, többtucatnyi eredeti pálinkafajtát ízlelhet meg a látogató olyan előadás keretében, mely alapján *A pálinka filozófiája* című remeket is megírhatná a gazda.

Kovács Gyula tanácsait kérte Szarvas József színművész is, aki az őrségi Viszákon vett magának házat, létrehozva a *Kultúrpajta* intézményét a birtokán. Kettejük közös varázslata a nevezetes viszáki Tündérkert. A Tündérkert a temetővel szembeni mezőn található, száz különböző őrségi gyümölcsfa csemetét telepítettek oda Kovács Gyula arborétumából. A Tündérkert avatásán a száz, táblácskákon latinul és magyarul is megnevezett gyümölcsfa mellett egy-egy kisfiú és kislány is állt, akik név szerinti gondozói és őrzői a Tündérkert fáinak, leendő utódaikkal egyetemben. Szarvas József és Kovács Gyula Tündérkertje elementáris erejű rokonságban van azzal az ökológiai ihletésű kiállítással, amit Agnes Denes életművéből láthattunk két éve a budapesti Művészetek Palotájában *A harmadik évezred művészete – egy új világkép teremtése* címmel.

Kovács Gyula aájndékozta számos gyógynövénnyel együtt a magyarföldi temető és templomkert mezsgyéjét alkotó fiatal tölgyfákat is. Egyébként Hamvas Béla *Babérligetkönyv* című remekét éppen Rátóti Zoltán mondta hangoskönyvre, tehát a Magyarföld Faluért Alapítvány, mint „hivatalos megbízó" szellemétől a tájat tovább költő mentalitás nem esik távol. Hamvas *Az öt géniusz* című remekműve nyomán Pápes Éva írt a közelmúltban *Az Őrség géniusza* címmel esszét, ami szintén ihletője volt az építésnek. Minden mindennel összefügg. Kőszegi Lajos, író és filozófus *Égi bárka Magyarföldön* c. írásában olvashatjuk: *…A hajó tizenhat faoszlopa a hetes szám jegyében áll: az isteni hármasság és az emberi négyesség alkotja együtt. (A számmisztikában a helyiértékeken álló számokat összeadják – pl.: 16 = 1+6 = 7 –, így redukálnak minden számot alapszámokra, amelyeknek megvan a maguk fundamentális jelentése és jelentősége. A bárka-templom oszlopainak térgeometriai elrendezése szerint a rövid, félköríves oldalakon 4–4, és a hosszú oldalakon is 4–4 oszlop áll, amelyek a Földdel való kapcsolatát erősítik. Ugyanakkor a hármasság is megjelenik a terek mellérendelésében, a templomhajóban (félkör+téglalap+félkör), továbbá a templomhajóhoz szervesülő 3 tömeg (bejárat+sekrestye+oldalhajó) által. E formarenden át a rejtett hetesség ereje megsokszorozódik a mindent átható tudatosság mezőjében.) A tizenhetedik faoszlop, a karzatot is megtartó egyetlen árboc a deszkás mennyezetet áttörve hasít az égbe, mint a világ közepébe mutató kormánylapát…* Kőszegi Lajos gondolatmenetét folytatva: 17=1+7=8, a Feltámadás, a templomba épített 280 köbméter fa pedig: 280 = 2+8+0=10=1+0=1, a Teljesség száma.

A Noé-bárkának, mint térbeli metaforának 21. századi aktualitásán túl hatott egy másik inspirácós erő is, amely Buckminster Fuller *Földűrhajójának* asszociációvilágán is messze túl mutatna, a nagyon távoli jövendő egy felsejlő negatív utópiájának elhá-

rítási kísérleteként. Magyarföldön, mintegy előremutató, jó értelemben vett jelszóként jelent meg az a fogalom, hogy Magyarföld-Őrhajó. Az őrhajóról Bujtor László, alias Leonard Bannister *A kék bölcső* című science fiction regényében olvashatunk. Bujtor László geológus Balogh János ökológus professzor tanítványa volt. *A kék bölcső* sztorija évtízezredes jövőben zajlik, a messzi univerzumban, ahol a valaha volt Földlakók azon leszármazottai élnek, akik, miután már mindent letaroltak a Földgolyón, űrhajókat építettek és elhúztak innen. Azokat, akik már nem fértek föl, lerugdosták az űrhajók fedélzetéről. Ám az évtízezredekkel későbbi leszármazottak között is akadtak gyanús szabadgondolkodók, elfajzott értelmiségiek, akik kijátszva a kortársi Űr gondolatrendőrségét, tiltott témával, az őseredettel kezdtek foglalkozni. A jövő tervezéséhez tízezer év múlva is alapvető lesz a múlt ismerete, hiszen aki nem ismeri a múltját, arra kárhoztatik, hogy megismételje azt. Tiltott *űrarcheológiai* kutatásaik közben akadnak nyomára a kék bölcsőnek, a Földnek. Az ő törekvéseiket akadályozták az Űrgondolatrendőrség őrhajói, nehogy a kései utódokban tudatosulhasson az ősbűn, a Föld elpusztítása.

A Magyarföld-Őrhajónál a funkció előjelet vált.

A Magyarföld-Őrhajó egyfajta 21. századi Noé bárkája, *spirituális védmű* is. Spirituális védmű, az Őrség, a magyar föld és a Kárpát-medence, mint geográfiai egység őrző hajója – és legirracionálisabban racionális reményeink szerint, talán az egész Földgolyóé is. Mint minden olyan épeszű túlélő törekvés, mely a talpalatnyi földet, amely az ősöktől ránk szakadt, egészségesen szeretné tovább örökíteni az új nemzedékek számára. Ha ez sikerülhet a magyarföldieknek és a magyar földieknek, miért ne sikerülhetne az egész Földgolyónak is? Hogy ne következzék be Bujtor László negatív utópiája, és amitől Czakó Gábor *Az eldobható Föld* című esszékötetében is óv bennünket. Hiszen a Kárpát-medencében, a politikai határainkon belüli Magyarországon 30 millió ember számára nyújthatnánk egészséges, nem génmódosított élelmet. Ahol minden éghajlatváltozási kataklizma ellenére a termőföld minősége még mindig páratlan. Magyarország ivóvízkészlete is egyedülálló, és a vízért háborúkat indítottak már a történelem folyamán és indítanak ma is. Magyarország stratégiailag olyan fontos terület, amit ha mi nem becsülünk, nem őrzünk meg, rövidesen benépesítenek mások. Gondoljuk meg: a tengerszint emelkedése miatt bekövetkező gátszakadástól való félelmében mennyi holland telepszik hónapról hónapra a somogyi és nógrádi kisfalvakba! S ugyanígy németek is. A Földközi tenger déli partjairól, az észak-afrikai sivatagból, s kissé keletebbről is túlélőinvázió várható. A globális pénzügyi kannibalizmus a Föld teljes letarolásához vezet. Ahol a nyertesek legalább annyira vesztesek lesznek, mint a többiek, aki mindent visz, rövidesen ugyanúgy jár, mint egy rákos daganaton belül a „győztes" sejt, mely környezetével együtt maga is elhal. Idővel megépülnének a Bujtor által jövendölt űrhajók is, hogy a kivételezettek menekíthessék a bőrüket a Világegyetem ember által még nem gyarmatosított tájaira. Igen, pontosan itt vagyunk, a kizökkent világnál.

A tervezéskor sokat hallgattuk a hopi indián imákat feldolgozó Philiph Glass *Kizökkent világ*ot aláfestő szerzeményét. Valóban, Magyarföld talán e megbomlott, kizökkent világ egyik visszatérő pontja lehet. A hopik jóslataiban, imáiban szerepelt egy kifejezés: *tunyata*. Karátson Gábor *Ji king* kommentárjaiban úgy magyarázza ezt az életérzést, hogy mindaz, ami az ember életében az ősteremtés óta történt, egészet képez azzal a Teljességre törekvő közösségi alkotó vágygyal, amit a *Lét* és szűkebb-tágabb környezetének örök megújítása, továbbszövése jelent. A Teljességet keresik azok a pionírok is, akik az Őrségben a helybéliek és egymás erkölcsi értékeiből próbálnak építkezni. Ha a nagyváros poklából az ember ilyen álombéli tájra téved, megsuhintja valamiféle újaranykori Álomidő. Furcsa, Krúdys, lappangó hangulatok időről időre a legváratlanabbul a felszínre csapnak. Huszárik Zoltán filmjeiből ismerősek ezek az illékony életérzések, aranybarnásak, Szindbád-szerűek… Így nyílik rá az odalátogató *együtt-ment* tekintete, micsoda megfizethetetlen kincsek közepette élnek a magyarföldiek!

A helyi gyógynövény-ismeret feleelevenítése az egyik fontos impulzus, másik a nagyvárosi infernóból katapultáló szabadgondolkodók útkeresése. Ahogy Shakespeare fogalmazta: *Édes korlátokkal zárjon körül a mindigmegújulás nagy gondolatja!* A korlátok nem arra valók, hogy összetörjük magunkat rajtuk, hanem hogy új lendületet vegyünk általuk. Az Őrség elveszett értékeire támaszkodva keresné a megújulást a nagyvárosi előremeneküő, kicsit Jung lélektanára is alapozva: *Az ember először hátralép, támaszt keres, ahonnét biztonsággal elrugaszkodhat az ugrás sikere érdekében.* Talán a megépült fatemplom is segíthet, hogy oly nagy lélegzetű elképzelések is valóra váljanak, mint világraszóló zenei események rendezése Magyarföldön. Nem tisztem ennek elébe menni, mi annyit tehettünk, hogy a külső és belső terek hierarchiája ezt is lehetővé tegye. A világhírű előadók sorát Vukán György indította el, aki 2010 Pünkösd hétfőjén, a Virágzás Napjai záróakkordjaként lepte meg a látogatókat zongorajátékával. Sebestyén Márta a jótékonysági gálaesten, a pünkösdi alapfa-letétel és a felszentelés alkalmával is fellépett, védangyalként segítve a templomot. Hozzájuk mérhető művészek lelkesedése a garancia, hogy a Magyarföld Faluért Alapítvány nem téved, amikor az alkotói megújulást/túlélést az őrségi Álomidőre támaszkodva keresi.

Korábbi munkánknál, Tapolca-Diszelen is a nagyvárosból katapultáló

szabadgondolkodók fogtak össze a helybéliekkel és idéztek meg valami előremutató, csöndes varázslatot, a falu második templomát – az Első Magyar Látványtár intézményét. A település fogyatkozó népesedési mutatói is előjelet váltottak, Diszel lélekszáma jó 10 százalékkal gyarapodott az Első Magyar Látványtár megjelenése óta! A diszelihez fogható kulturális és társadalmi gyógyulást, pozitív változásokat remélünk Magyarföldön is.

Itt azonban felmerül egy roppant kényes kérdés: Mitől kortárs egy építészeti stílus? Egyáltalán, melyek a kortárs építészeti kvalitások? Lehetséges, hogy a régi a korszerű, és az új a korszerűtlen? Miért állnak ellen jobban a viharos időjárásnak a régi mesterek fa nyílászárói, mint a modern, szintetikus szemét? Miért gyógyítanak olcsóbban és káros következmények nélkül az ősi gyógynövények, és miért „korszerűek" a halálba vezető szintetikus gyógyszerek? Ugyanazok a korszerű emberalatti korporációk hipnózzák/technózzák a hadiipart, a gyógyszeripart, a világbirodalmi sajtót és a televíziókat, konzumidióta fogyasztókká alázva a Földgolyó bennszülötteit!

Talán a különféle globálbulvár divatlapokkal összecuppanó fantomberuházói spekulációkon, a pénzügyi kannibalizmus hangulatpenetrációin kívül a szakrális földrajz, az éghajlat, egy-egy táj és település közösségének sajátos ízlésvilága, eltérő családi tradíciói, szépségről szőtt ábrándjai, felelős társasjátéka is befolyásolhatják, hogy milyen is lesz egy-egy épület. (Különösen olyan középület, mint egy múzeum vagy egy templom.) És világszerte egyre megkerülhetetlenebb az apokaliptikusan kibillent, kaotikusan változó éghajlat garantáltan modern stílusalakító szerepe. Mondhatnám úgy is: *a forma követi az éghajlatváltozást!*

Magyarföldön nem a rajzasztalon vagy számítógép előtt születtek a döntések. Az Őrség géniuszára hallgatva alakult a terv, a templomdomb súgta meg, milyen legyen a templom. A partikuláris stíluskérdések tágabb összefüggésekbe ágyazódnak, amelyek folyamatosan interferálnak a ház átadása után is! Az építkezés során tapasztalt vendégjárás is arra utal, hogy már most zarándokhellyé vált Magyarföld, fatemplomával azt a szakrális hálózatot erősítve, amelybe a közeli Velemér temploma, Kallósd és Öskü körtemplomai is tartoznak, az útszéli Krisztusokkal egyetemben. E Kárpát-medencét átfogó szakrális erőtérből – a túlélésünket támogató spirituális védművekből – szeretnénk *ép*ülni magunk is. Közösségként és személyesen is.

A fenti eszmefuttatást hosszú évek alatt folytatott beszélgetések inspirálták, amelyekben beszélgetőtársaim voltak Rátóti Zoltán, Puskás Ferenc, Kunszt György, Miklóssy Endre, Kovács Ildikó, Pintér Ágnes, Kőszegi Lajos, Balogh János, Sülyi Péter, Malgot István, Karátson Gábor, Rácz Lehel, Kovács Gyula, Szarvas József, Lányi András, Lantos Tamás, Gyöngy Oszkár, Villányi G. András, Pék Sándor, Gyalogh Éva, Berki Zoltán, Rostás Árpád, Kiss Endre, Bubics Tamás, Fábián Ildikó, Kotányi Attila, Németh Zsolt, Vörösváry Ákos, Gyökér Kinga, Takács Melinda, Völgyi Miklós, Skonda Mária, Gyertyános Zoltán, Mújdricza Ferenc, Gazda József, Balla Máté, Rácz András, Kolundzsija Gábor, Bányai Géza, Filippinyi Éva, Pásztor Erika, Vargha Mihály, Gerle János, Klein Rudolf, Frankl Aliona, Pápes Éva, P.Szabó Ernő, Sári László, Györe Balázs, Zádor Anna, Beke László, Wehner Tibor, Somogyi Győző, Makovecz Imre, Erdély Miklós, Szenes Zsuzsa, Erdély Dániel, Bíró Dániel, Kalmár Éva, Szentjóby Tamás, Bachman Gábor, Czakó Gábor, Juhász Zoltán, Ertsey Attila, Szegő György, Szentgyörgyi Zsolt, Kricsfalussy Beáta, Ács József, Levendel Júlia, Horgas Béla, Beney Zsuzsa, Ágó Mátyás, F. Kovács Attila, Német András, Nassli Viktor, Kertész Csaba, Szondi György, Gosztola Gábor, Maros Tamás, Hámory Judit, Tóth Tibor Pál, Szél Ágnes, Meggyesi Tamás és Nagy Bálint.

JÖVŐJELZŐ MÁGNESES MEZŐK

Gerle János beszélgetése Kőszeghy Attilával

Gerle János: *Az ókori szakrális helyek tájolásáról kívántál előadást tartani a 2010 októberre meghirdetett debreceni építészeti konferencián. Erről lemondtál. A felvezető szöveget még elküldted:*

Ókori szakrális építmények tájolására vonatkozó archeomágneses adatok arra utalnak, hogy e szent helyek átépítéseiben tapasztalható tájolási irányváltások a mágneses észak változását követik. Csakhogy a mágneses északnak az építés idejére becsült iránya és a szakrális létesítmények főtengelyeinek iránya között eltérés van. Hipotézisem szerint az eltérés okának megvilágítása változást hozhat nemcsak e szakrális helyek teológiájának értelmezésében, hanem a mágnesmező-struktúrák kutatásában is.

Kőszeghy Attila: Azt gondoltam, cseles úton bizonyítom egy jelenség létezését, amelynek finomszerkezetét műszaki nehézségek miatt tudományos igényességgel még néhány évig nem tudom bizonyítani. De feltételezése nélkül lehetetlen az ókori és koraközépkori szakrális helyek jó részének tájolására meggyőző magyarázatot adni. Feltételezem, hogy évezredeken át létezőként kezelték és életbevágóan fontosnak vélték a láthatatlan mágnesmező-hálót, amelynek lényegi vonása a folytonos jelenlét és változás.

A közvetett bizonyítás során nem kívántam holmi láthatatlan, a Naptól is befolyásoltan mozgó földmágneses jelenségekről beszélni. Elegendőnek tartottam azt, hogy az eddigi tájolási elméletek tarthatatlanságát be tudom bizonyítani.

Az időzítés jónak ígérkezett. Megjelent számos olyan tudományos igényességű tanulmány, amely a földmágnesség és az ókori, koraközépkori tájolási irányok közötti összefüggésre utal. Ehhez feltételezni kell, hogy a templomtájolási irány egyezik a szakrális hely létesítésének idején jellemző mágneses északi iránnyal. Csakhogy akkoriban nem ismerték az iránytűt vagy ahhoz hasonló szerkezetet. Miként követhették a mágneses északi irány alakulását? Még kevésbé világos, miért vélték egykor fontosnak illeszkedni egy folyton változó mágneses északi irányra? Egyáltalán: tulajdoníthattak-e jelentőséget az irányváltozásoknak? A változó irányú mágneses északot még az 1600-as évek Európájában is az iránytű hibájának vélték. Kérdéses az archeomágneses (a mágneses észak időbeli változásának régészeti kutatása) vizsgálódás pontossága. Az archeomágneses kutatások tárgyát képező, történetileg azonosítható időben különféle okból felforrósodott majd megdermedt anyagok remanens (maradék) mágnességének iránya utó-melegedések kapcsán módosulhatott, az anyag elmozdulásával is számolni kell. A minta mágneses arculatának keletkezési ideje is vitatható. A feltűnően kiugró adatok kiszűrése mellett azonban a mágneses északi irány több évezrednyi változásáról van már képünk. Láthatjuk, hogy a maja templomok tájolásának változása a mágneses északi irány mozgásával egyidejű, de a templomok tengelyiránya egyáltalán nem egyezik a mágneses északi iránnyal (Fuson, 1969).

A napkeltére-napnyugtára tájolás feltételezése a szakrális terek és építmények jelentős részénél értelmezhető volt. (Dodwel, 1964; Sitchin, 1999) De harmadánál-negyedénél nem. Az sem, hogy miért tájoltak száz szakrális teret százféle, egymástól néhány fokkal eltérő irányba. Miért tért el néhány fokkal a korábbi helyén vagy mellette épített új templom tengelye a régitől? Lehet, hogy nem is a Napra tájolás, hanem valami más napkelte-napnyugta zónájában megfigyelt jelenség volt a tájolások főszereplője.

A csillagok kelési-eltűnési idejének ismerete az ókorban a naptárkészítők számára fontos volt, már 100 évenként több mint 1 fok irányeltéréssel kellett számolni a precesszió jelensége miatt. Mivel a szakrális helyeket nem száz évre építették, változtak a fel- és eltűnő fények vagy akár évszázadokra teljesen eltűntek. Azonban bizonytalanságok merülnek fel: mit értsünk a feltűnés helyét jelző horizonton, mely égitestek figyelése lehet gyakorlati jelentőségű, és milyen módon sikerült a mérési adatokat több évszázadon át rögzíteni? Lehet, hogy a csillagok megfigyelése inkább naptárkészítésre szolgált, és csak eszköze volt olyan jelenségek feljegyzésének, amelyek létfontosságúak voltak.

Ha észleljük, hogy van egy évezredek óta figyelt, nem látható, de érzékelhető, térben három főirányban haladó, ferdén, egymástól kb. 120 fokkal eltérő szögben futó háromágú jelenség, amelynek észak közeli ága a mágneses északi iránytól nyugati irányban mintegy 20 fokkal, Közép-Amerikában 25–26 fokkal tér el, akkor az ókori és középkori szakrális helyek szinte teljes körének tájolási kulcsát megtaláljuk. A Hartmann-doktorok „áldásos" tevékenysége miatt azonban holmi láthatatlan hullámok közelébe tudományos kutató nem megy, hisz azonnal diszkreditálódik. Az ókori Egyiptomban a beavatottak három méteres, felül Set kutyafejjel dekorált pálcák elmozdulásával próbáltak a láthatatlan „lélek"-jelenségről tapasztalatot szerezni, de a mérési mód már akkor is kiábrándító látvánnyal, ide-oda toporgással járt, így tanulni inkább remeteként volt célszerű. Ennél rázósabb kérdés: mi az ördögért választottak olyan irányt, amely állandóan változik? Akkád ékírásos szövegek részletesen (az egyiptomiak felületesebben) kifejtve írják le a szakrális létesítmények tengelyirányát kijelölő szertartás-sorozatot. Az akkád teremtés-leírást, az *Enúma Elis*t fordítók alaposan eltérő szövegei alapján, több fordítást összevetve sejthető, hogy a tájolás meghatározó mozzanata bizonyos kereszteződési helyek, „átjárók" kijelölése volt.

Ne felejtsük: Platón *Timaiosz*-ában szerepel egy rejtélyes ötödik elsődleges alakzat, amely az Univerzumban az égi fénylő égitestek hordozója. Az időszámítás kezdetén keletkezett római kori feljegyzés megemlíti, hogy ahol egykor három út kereszteződéséről írtak, ott ez a képlet három istenséggé stilizálódott.

Miért volt fontos ez az égitesteket pályán tartó jelenség? Amikor az égi jelenségek konstellációit figyelték, akkor egyidejűleg megállapíthatták az aktuális „lélek-szél" – ma mágnesmezőnek nevezzük – irányokat. Ha a szakrális hely alapítása pillanatában megjelölték az éppen jelen lévő fonatirányt, akkor az bizonyosan pontosan ott volt, és nem múltbeli vagy jövőbeli feltételezések szerint létezett. Márpedig ennek a folytonosan fennálló jelenségnek, összefüggő hálónak az egész Földön folytonos mozgására történő rácsatlakozás lehetett a lényeg. Nem valamely kitüntetett irányra. Fix viszonyítási alapot a Nap járása képezett.

A Nap kiszámítható jellemzői mellett a kiszámíthatatlan, levegőbeli láthatatlan „szél" (ma magaslégköri ionizáló napszél) mozgásában, az időjárás alakulásában is jelentős szerepet játszik. Az ókori időkben vélhető volt, hogy e szeles jelenség forrása a Jupiter-Zeusz vagy a Vénusz, és a Nap sajátos színezése (vörös és fekete Napábrázolás) jelezte e forrás működését.

A mezőrétegeket alkotó fonat-szálak rengeteg pontban egymás felett kereszteződve haladnak, a hegyszerűen kiemelt szent helyek tövén megritkulnak, felül pedig besűrűsödnek. A háló fenn összetorlódik. A föld alatti üregekben is jelen vannak a hálók, de nincs benne sűrűsödés vagy ritkulás.

Modellezési kísérlet 2007-ből. Az elemi fonatívek ellipszoidba foglalva, elcsavarodó belső szerkezettel, egymás feletti csomópontokon áthaladva. A körülbelül 75 centiméterenként érzékelhető csomópontok mindegyikén ilyen alakzatok sora észlelhető úgy, hogy a szomszédos függőleges csomópont-sorba kapcsolódnak az ívek.

Az egymással nem ütköző, egymás felett áthaladó jellegre erős utalás olvasható az akkádok teremtéstörténete keretében, az *Enúma Elis* hatodik ékírásos tábláján. (*Enúma Elis* jelentése: „amikor fönn", a Kr. e. II. évezred második felétől íródott akkád mitológiai eposzról van szó.)

A mágneses mező és változásai mai műszereinkkel az északi saroktól való távolságtól, az érintett szárazföld nagyságától függő pulzálással észlelhetők. Keskeny földsávok mellett, így a közép-amerikai földrész mentén a mágnesmező-változásokkeskenyebb sávban, nagyobb dinamikával jelennek meg, földrengések és viharok sokaságával, amelyek egyszerre vannak összefüggésben a földkéreg törésvonalainál keletkező feszültségekkel, és a magaslégköri ionizált légrétegek örvénylésével.

A széles szárazföldi területek felett a mágneses északi irány földrajzitól való eltérései sokkal kisebb dinamikával jelennek meg. Ilyen értelemben erősen hasonló hatások alakítják a hazai és a közel-keleti térség láthatatlan fonatvilágát.

Elítélő jelzőkkel illetted a Hartmann-hálót, másutt a Ley-vonalakat. Miért vagy ilyen elutasító ezekkel kapcsolatban?

Hihetetlenül felületesek a megfigyelések, kétszer két méteresnél is nagyobb háló-elemeket feltételeznek, a hálószálak egymást érintve kereszteződnek, függőleges irányú fonatszerkezetről egy szó sincs, holott legalább az ókori asszír domborművek életfaábrázolásai gyanút ébreszthettek volna. Mivel nem a valós térbeli szerkezettel foglalkoznak, hanem egy olyan ál-hálóval, amelyben csak minden harmadik-negyedik csomópontot kötik össze, hogy kijöjjön a derékszöges háló, további ál-megoldásokat is kellett kiagyalniuk. Ilyenek a vízszintesen a Hartmann hálótól kb. 45 fokban ferdén haladó Cury-háló vonalai, és a jelenséget leginkább lejárató vízér-képzelődések.

Hartmann doktor tanösvényén megvizsgálták az általa vízérnek tulajdonított háló-szabálytalanságok helyeit, és úgy találták, hogy ott helyi

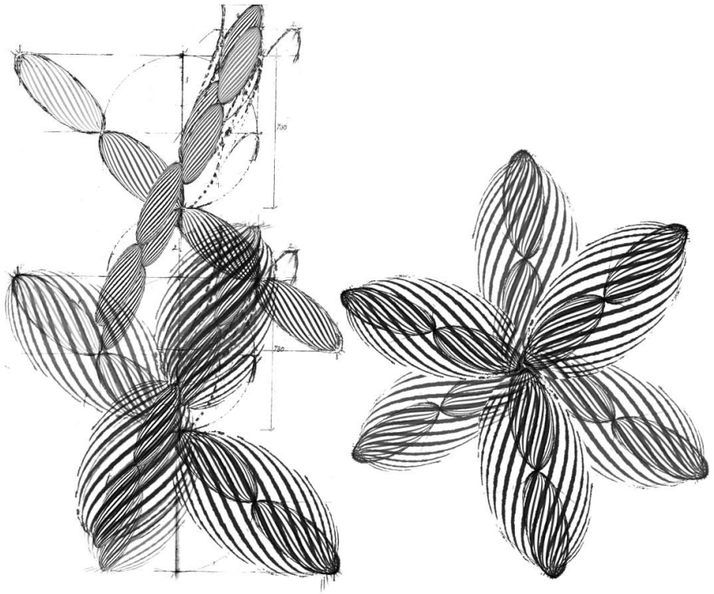

Balra: fonatívek ellipszoid-soron, egymás mellett eltolódva, a kisebb fonat-testek nagyobb szerkezetbe foglalva. Jobbra: ugyanez felülnézetben, idealizáltan, szabályos hatszög alakban. A halványabb alakzatok az oldalnézet szerint a felülről haladó fonatsor csomópont után lefelé haladó részét ábrázolják.

mágneses erőtér-torzulások figyelhetők meg, amelyet összefüggésbe hoztak a mélyben jellemző tektonikai jellemzőkkel. Az pedig, hogy egyes helyeket ártalmasnak, másokat gyógyító hatásúnak vélnek a Hartmann-utód ál-sámánok, és az ehhez kapcsolódó hiszékenység minősíthetetlen. A vegyszeres gyógyászat számára számos súlyos beteget produkál. Egy olyan mágneses jelenséget járatnak le, amelynek ismerete kultúránk megújulásának forrása kell legyen.

De az kétségtelen, hogy bizonyos vonalak mentén vannak szent helyek és lehetnek pozitív és negatív kisugárzású pontok.

Először be kell bizonyítani, hogy létező jelenségről van szó. Aztán látni: régen sem az volt a lényeg, hogy gyógyítanak-e, hanem hogy megközelítsék a kígyók előre-sejtő képességét. Hogy két-három nappal előre tudjanak a földrengésekről, viharokról, de talán más jellegű változásokról is. Minden jelentős uralkodói vállalkozást megelőzött a jóshelyek felkeresése.

Lehet, hogy nem volt hatékony a jövő megsejtésének az intézményrendszere, de a változásokra való készenlét, ami a természeti katasztrófákra vonatkozóan alapvető fontossággal bírt, a társadalmak, még a birodalmak közötti összeütközések és együttműködések körében is a döntések és intézkedések hatékonyságát javította.

Tömegek lelkiállapotának stabilitását, bizonytalanságát, és nem csupán az élettelen természet várható jelenségeit lehetett előre sejteni a fonatszerkezetek alakváltozása alapján. Különösen érdekesek lehettek azok a kísérletek, amelyek a pillanatnyi fonatkép tesztelésére szolgáltak.

A szent helyeket hogyan választották ki? Hiszen a személyes ráhangolódás a mágneses mezőkre szubjektív dolognak tűnik.

Ha nem létezne a mágnesmező-jelenség, nem működne az emberek egyéni vagy tömegként való ráhangolódása arra, hogy valami nem láthatóval, valami hatalmas erővel találkoznak, s egymásnak is tudnak ezáltal erőt adni.

Sokat foglalkoztál a mezopotámiai és a magyar honfoglaláskori fonatos díszekkel. Azt állítod több írásodban, hogy ezek éppen az általad leírt láthatatlan mágneses fonatoknak a képi megjelenítései.

Nemcsak a palmettás ötvös munkák, három felé ágazó utak, fák, hanem még világosabban a bibliai menóra leírása is képet ad a térbeli fonatszerkezetről. Ma mindenütt találkozunk a síkba lapított menóra-ábrákkal, de a Bibliában nincs utalás arra, hogy a menóra-karok egy síkba vannak vasalva. Az asszír domborművek életfaábrázolsaira minden butaságot mondanak, pedig ha térben precízen modelleznék, megsejtenék, hogy a szárnyas istenalakok és uralkodók által övezett térbeli fonatos alakzatoknak miért tulajdonítottak óriási fontosságot.

A menóra pontosan hogy alkotja a mágnesmező fonatszerkezetének modelljét?

A bibliai leírás a fonatszerkezet elemi sejtjét modellezi, amelynek a sokszorozásával előáll a körülüttünk létező láthatatlan fonat-szőttes. Elindulunk egy függőleges rúdon, és azon egymás felett 25–27 centiméterre csomópontok vannak, amelyekbe és amelyekből fonatívek vagy sematizálva egyenesek futnak három irányba.

És mi a függőleges tengely?

Olyan a valóságban nincs, az csupán az egymás fölötti pozíciók jelzője. A hétágú gyertyatartó tulajdonképpen hatágú, mert a tengely csak az egyesítő, amely megtartja a térben az egymást elkerülő ágakat. A három kétfelé kihajló ág közötti szögelfordulás közelítőleg 120 fokos. Felülnézetben ezért hatszöges szerkezet jelenik meg a mécsesek fénye révén. A valóságban nem teljesen szabályos a hatszöges alakzat, a közelítőleg K–Ny irányú fonat-vonallal párhuzamos élek ma Magyarországon mindössze 55–56 centiméterre helyezkednek el egymástól, a másik két irányban futó vonalak közötti táv több mint 62 centiméter. A csomópontok közötti táv ennek megfelelően 65 illetve 76 centiméter körüli. A Föld északi sarka közelében a távok tovább torzulnak.

Szerinted tehát a mágnesmezők változásai alapján egykor 3–4 napra előre megsejtettek jelentős természeti változásokat és éppen ez volt a jelenség észlelésének legfontosabb funkciója. Ma óriási technikai apparátust vetnek be például a természeti katasztrófák, a földrengések előrejelzésére, holott ezt az ősi módszert jóval egyszerűbb volna alkalmazni.

Ráadásul óriási a különbség a mérőeszközökkel és a kígyókkal, beavatottakkal történő előrejelzés között. A mágneses mező irány- és jellegváltozása három ferde komponens eredőjeként van jelen, és az ókori beavatott képes volt ezeknek a komponensek bemérésére, és a folyamat egészének értékelésére. Az emberi gondolkodás terepe szinte ugyanolyan mintázatú, mint a nagyobb térségeké. Specialitása, hogy az elemi tetraéder jellegű alakzatokat toroidális szerkezetté módosítja, sajátos információs csomópontokat épít.

Az építészet gyakorlása során mi a jelentősége a fonat-alakzatok érzékelésének és értelmezésének?

Megszabadít attól, hogy megfoghatatlan esztétikai magyarázatokra kényszerüljünk, és nem kell tudomásul vennünk bármilyen ronda építménynél, hogy az ízlés szubjektív, és azt tolerálni kell. Ha létezik olyan, hogy a szellem vagy gondolkodás viszketni tud, akkor például a debreceni Megyeháza melletti saroktoldalék ívei láttán ez az érzés megvalósul. A butaságot, a tehetségtelenséget olyan erővel közvetíti, hogy az a nézőben fekete szénszerű égett foltként jelenik meg a látvány emlékképében, az agyi hullámok rövidzárlatát okozva. Pusztító hatással van az egész emberi fonattestre.

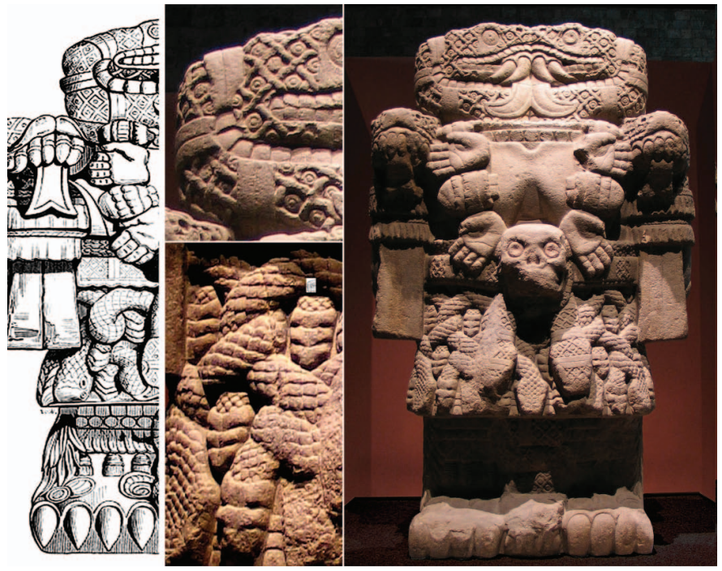

Coatlicue, a kígyó úrnője nevei, aki kígyószoknyás, a tűz és a termékenység istennője, az élet, a halál és az újjászületés istennője, a déli csillagok anyja – azték ősanya-istennő. A bal oldali rajz jelzi, hogyan tűnnek el lényegi információk: a fej fonatos rácsozata síkba lapul, a szoknya térbeli fonatossága és a kígyóbőr-tobozfelület mintázat helyett zavaros, az eredeti lényeget eltüntető grafika látható. Az eredeti szobor helye: Museo Nacional de Antropologia, Mexico.

Mégiscsak esztétikai kategóriákban fogalmazol. Ezek a „rossz" formák tudnak ártani?

Nem általában, hanem csak a zavaros épület- és városkép-alakzatok közelében. Az ártó hatás borzalmasan erős, az ember szellemi fonatait lassan pusztítja.

Mi az az emberi fonattest? Az embernek is van egy saját mágneses mezőrendszere a saját testének felszínén?

Az ember ugyanolyan szerkezetű héjat hordoz a bőrén, mint amilyen a Föld körüli, csak arányosan finomabb-sűrűbb szövedékként. És az élő szerkezetekre jellemzően a test szűkebb-tágabb alakzataitól, belső sűrűségétől is függő módon erőteljes, kígyózó fonat-alakzat emelkedhet ki az „általános" fonatszövedékből.

Ennek van valami köze az aurához?

Sokat kísérleteztünk, sikerült kicsiholni olyan élményeket, amelyek esetleg aurára utalnak, de amíg magának a fonatszerkezetnek a létezése nem bizonyított, addig nem illik azt állítani, hogy találkoztam az aurákkal.

Dehát a Föld körüli fonatszerkezet léte sem bizonyított!

Csakhogy azt legalább tudom érzékelni, éveken át olyan részletességgel foglalkoztam vele, hogy a jelenségre vonatkozóan számomra fel sem merül, hogy az képzelődés.

Tehát az ókori és középkori templomokat valamelyik fonatirányra tájolták?

Ellenkezőleg, a keresztény középkorban mindent megtettek, hogy kikerüljék a sátáni-kígyósnak minősülő fonatirányokat. Az volt a cél, hogy azoktól legalább néhány fokkal eltérjenek. Korábban azt hittem, a pálcás emberek azért kísérik a templomirányt kitűzőket, hogy minél ügyesebben rátaláljanak a fonat-irányokra, ma már úgy látom a szaporodó tájolási adatok elemzéséből, hogy inkább mindent

bevetettek, hogy elkerüljék a fonatirányokkal való egyezést. Az külön rejtély, hogy a pontosan keletre tájolást az ókortól kezdve miért kerülték. Talán a feltámadás útját kellett szabadon hagyni a kelet felé néző halott számára.

A középkori keresztény templomok tájolásáról rengeteg elemző vizsgálat készült. A Nap mozgásának mindenképpen nagy jelentőséget tulajdonítottak, de tájolási alapot jelethettek a templom névadója névünnepének csillagászati adatai, illetve számos további keresztény ünnepnap napkeltéjének iránya is szerepet játszhatott a tájolásban, ahogy a dombsírok legbelsejébe is egy meghatározott napon süt be a felkelő nap sugara.

A tájolási feltevések számtalan sebből véreznek. Az, hogy a napkelte-napnyugta, de az éjszakai csillagok, bolygók felbukkanása-eltűnése jellemzőit hogyan befolyásolják dombok, hegyek, erdők, talán nem is jelentős kérdés. De az, hogy milyen konstellációk voltak elég erősek ahhoz, hogy tájolási időpontot határozzanak meg, és hogy egyáltalán a nevezetes időpontban talán éppen az akkori mágnesmező-fonatirány egyikét választhatták-e tájolási főiránynak, már érdekesebb kérdés. Az ókori és koraközépkori szakrális helyek tájolását kutató azonban tucatnyi további akadályba ütközik. Talán érthető, hogy a hónapokon át készült előadásomat a magam elé állított – megválaszolatlan –kérdések sokasága miatt nem tartom meg.

Felhasznált és ajánlott irodalom (az előadás további, jelentős számú bibliográfiai forrásra épül):

Dodwel, George Frederick (1964): *The Obliquity of the Ecliptic (the tilt of the earth's axis).* Quarterly Journal of the Royal Astronomical Society. Vol.5. p.55.

Zecharia Sitchin (1998): *When Time Began.* Harper Collins, New York.

Fuson, Robert H. (1969): *The Orientation of mayan ceremonial centers.* Annals of the Association of American Geographers. Vol.59. p.494.

A bonyolult kérdéskör jobb megértését segíthetik Kőszeghy Attila előadásvázlatának alábbi részletei:

Ókori templomtájolás

Feltételezésem szerint a szakrális helyek funkciója nem merült ki az évezredeken át alig változó napkelte-napnyugta és napéjegyenlőségi irányainak rögzítésében, a valamivel gyorsabban változó legfényesebb esti és hajnali csillag megjelenési helyeinek, a Hold hetenként változó arculatának és mozgásának meghatározásában. De az égi jelenségek kiszámítható jövőbeli fel- és eltűnések, arculatváltozások megfigyelésén, az uralkodók beavatásán-felszentelésén, a mezőgazdálkodásban lényeges események megünneplésén túl is kellett lennie további tájolást befolyásoló szempontoknak.

A szakrális helyek, terek egy részének tájolása megmagyarázható a fenti szempontok valamelyikével, vagy azok valamiféle együttesével. Más részük tengelyiránya értelmezésre vár. A közel egyidőben, azonos kultúrkörben, de egymástól távol megvalósult építmények közötti csekély irányeltérések, vagy a ma uralkodó felfogásnak ellenálló tájolási irányok megtapasztalása még rejtett irányalakítók feltételezésére serkentett. A régebbi szakrális építmények alapjai felett-mellett néhány évszázad múlva létesült újabbak kis irányeltérései is tisztázásra vártak. Sőt, ezek adhatták a legerősebb impulzusokat új tájolás-alakító tényezők felkutatásához.

Feltűnően sok átépítést tapasztalhattak e témakör kutatói és alkalmas kutatási feltételek mellett szakrális helyek sokaságára kiterjedő vizsgálódásra vállalkozhattak Mexikóban, Egyiptomban és az iraki háború kitöréséig az egykori Mezopotámia területén. Jelentős kutatási munka folyt és folyik Izraelben és szembetűnően nagyszámú felmérés történt Magyarországon. Közös jegyük, hogy a szakrális helyek földrajzi iránytól való eltérését a mágneses északi irány változásával összefüggésben vizsgálták. Ma rendelkezésre áll többszáz építménynek a földrajzi északhoz viszonyított tengelyiránya, a ma jellemző mágneses északi iránytól való deklinációs (oldalirányú) és inklinációs (a földbelső felé hajlás) eltérésekkel.

A régészeti feltárások során az egykor leégett építmények mágnesezhető fémanyagot tartalmazó tégláiban, az égés során áttüzesedett kerámia tárgyakban azok kihűlése során az aktuális mágneses északi irány rögzült és meggyengülten (remanens mágnességként) fennmaradt. Többezer éves tűzvészek időpontját segítenek egyre pontosabban körvonalazni a C14 vizsgálatok. Ilyen alapon rohamosan sokasodnak az ún. *archeomágneses* kutatások. Nagyobb időtávon – főként a megszilárdult lávafolyamokból való minták alapján a paleomágneses vizsgálatok adnak választ sokezer éves pólushelyzet-változásokra és azok hatására. De a tavak mélyén kialakult üledékrétegek kutatása is lényeges adatokat szolgáltat. A rendelkezésre álló adatok alapján időben folytonos adatsorok előállítására is történnek kísérletek, ezek azonban csupán a főbb tendenciákat jelzik, és a kisebb időtartamon át ható, de jelentős lokális eltéréseket elmossák.

A közép-amerikai maja építmények tájolását vizsgáló kutatások nyomán kapott nagyobb figyelmet az a lehetőség, hogy a szakrális helyek tájolása az építés idején jellemző mágneses deklinációs irányra történt. Ám a piramis-építményeknél az eltűnt felső építmények irány-eltérései, az alsó és felső építmény építési ideje közötti eltérés bizonytalanságai és különösen a helyenként megjelenő megalit-építés nyomainak a későbbi építési irányt befolyásoló szerepe miatt is az a feltételezés, hogy az építés tengelyirányát a mindenkori mágneses északra tájolás határozta meg, nehezen tartható. A deklinációs irány változása a középamerikai zónában az eltérő deklinációs irányt mutató sávok sűrűsége miatt évtizedek alatt megtörténhetett. Szemben az egyiptomi-mezopotámiai térséggel, ahol a változások csekély mértékűek voltak és lassan történtek.

Ennél súlyosabb probléma, hogy az építés idején ismereteink szerint iránytű vagy hasonló iránymérő nem állt rendelkezésre ebben a térségben. Működő szerkezetre utaló dokumentumok Kínából is csak az első évezred után jelentek meg, Európában még két évszázaddal később.

De nem szabad elfeledkeznünk az észak-európai hajósok napköveiről sem, amelyek a felhős időkben a polarizált fénnyel való tájékozódást segítették. Feltételezhető, hogy létezett megfigyelési eszköz, megoldás, amely nem szolgált közvetlenül a mágneses északi irány jelzésére, de annak változását követte, annak irányától jellegzetes szögekkel tért el.

Ugyanilyen megfigyelések feltételezhetők a közel-keleti térségben is.

A közép-amerikai térségben a mágneses északtól 26 fokos, a Közép-Keleten 21 fokos eltéréssel érzékelhették azt a jelenséget, amely a szakrális térségek tájolásában lényeges szerepet kaphatott. A magyarországi archeomágneses jellemzők 3000 éves idősávban jelentős hasonlóságot mutattak a mezopotámiai térség jellemzőivel. Csak utalhatunk e jellemzők eredetére: a deklináció és inklináció erőteljesen hullámzó mintázata részben összefügg a szárazföld kiterjedésével, a tengermélyi törtésvonalakkal, a magaslégköri – naptevékenységgel összefüggő – ionizációs folyamatokkal.

(2010 június)

Bár az ókorban nem ismertek a maihoz hasonló iránytű-szerkezeteket, de az északi illetve déli földrajzi pólusok kitűzésére nagy pontossággal képesek voltak. Hiszen csupán két, azonos magasságban vízszintezett „horizontot" kellett kialakítaniuk, azon kellett figyelniük a Nap, vagy valamely viszonylag stabil helyzetű csillag kelési és nyugvási helyét, majd a köztük lévő távot megfelezni, a felezőpontot pedig a megfigyelő helyével összekötni.

Ehhez képest történhetett minden más irány kitűzése. Így a napéjegyenlőségé is, amely az előbb említett irányra merőleges vonallal kitűzött keleti irányt jelentette. Csakhogy nincs jele annak, hogy ennek a pontos keleti-nyugati iránynak különösebb jelentősége lett volna. Tudjuk, hogy az évkezdet időpontját július hónap vége felé jegyezték Egyiptomban, az április 23–25 közötti tavaszi időszak is kiemelt jelentőséget kapott az ünnepek körében. Bár távolról sem a Nap járásának kiemelkedő pontjai, fázisai szerint tájolták a szakrális helyeket (a pontosan keletre, délre, nyugatra, északra tájolás csak igen ritkán, a római birodalom megerősödésének idejétől fordult elő), az egyik uralkodó nézet szerint a Nap, kitüntetett szerepe alapján, egyben a szent helyek tájolásában is főszerepet kapott. E nehezen tartható vélekedés mellett keményebb érvekkel tartják magukat az éjszaka nevezetes csillagaira tájolás hívei.

Számos hieroglif szöveg megfejtései jelzik, hogy a csillagos ég igen nagy figyelmet kapott, de arra való egyértelmű utalás, hogy valamely szent helyet x csillagra tájolták, nem bukkant fel. Ám ez nem zárja ki, hogy a létrehozott szent helyek az égi jelenségek megfigyelésében, a megfigyelt csillagképletek alapján ma mítoszinak mondott történéseket fogalmazzanak meg, mint Közép- és Dél-Amerika indián kultúráiban és a Távol-Keleten is.

Ha feltételezzük, hogy sem a Nap, sem a csillagok nem kaptak főszerepet a tájolásban (a Hold szerepe ilyen értelemben változékonysága folytán az egyiptomi szakrális helyek vonatkozásában nem is merült fel), akkor kellett lennie egy egyetemesen, a tapasztalatok alapján folytonosan jelenlévő, bár kevéssé érzékelhető jelenségnek, amelynek vannak olyan irány-jellemzői, amelyek ugyan kapcsolatban vannak a Nappal, a földrajzi északi iránnyal, de túlmutatnak az évszakok változásain, és kevéssé érzékelhető, nem látható voltuk révén összekötők, kapcsolatfenntartók lehetnek a szakralitás központi témakörében, a teremtés csodájában, a látható földi létezés és az előtte-utána lehetséges lélek-szellem formában létezés körüli elgondolásokban-sejtésekben.

Ilyen igen egyszerűen érzékelhető, de nem látható jelenségként tapasztalhatták meg a mágneses jelenségek működését a vízi és égi élőlények (madarak, méhek, macskák) tájékozódási képességében, arra érzékeny embereknél a földrajzi északhoz, kelethez képest a nem látható mágneses mező-

irányok kitűzésére való képesség megnyilvánulásaiban. Mivel e mezőirányok időről időre változtak, az eleve-létező, saját alakkal nem mutatkozó, *nemteremtett* (Platónnál a Khora), mint minden teremtés forrása felé kapcsolódás közvetítője e változó mezőirányokban „működhetett", de a szakrális helyek úgy kaphattak kitüntetett szerepet, hogy nem e közvetítőre irányultak, hanem az általa elérendő elsődleges teremtőre. A mágneses mezőirányok jelentőséget kaphattak, hiszen a közvetítő többé-kevésbé rejtetten, utalásokkal megjelent e szakrális terekben. Elvileg tehát a szakrális terek főtengelyirányai, az irányok, amelyek a szent hely legsötétebb, legelrejtettebb zugába, a szentek szentjébe vezettek, a mágneses mező aktuális főirányától kissé eltérően jelentek meg.

Felvethető, hogy ilyen kitűzés mellett a gyakran évtizedeken át épülő szent helyek tengelyiránya túlzottan eltávolodott a „közvetítő" mezőiránytól. Mivel azonban nem fogalmazódott meg olyan követelmény, hogy az építési időben milyen időtávig lehet „életképes" a szent hely, és a szakrális tér létrehozója az örök időknek abban a szegmensében mint beavatott, tartósan résztvevője a közvetítésnek, e beavatott életében jellemző mágnesmező-irányt kellett alapul venni.

Egyiptomban ezek az irányok csak kis mértékben változtak, és bizonyos esetekben „költségtakarékos" megoldás lehetett korábbi beavatottak (fáraók, főpapok) által létesített szakrális terekben a létrehozó nevének átfaragása, a hely újraszentelése.

(2010 július)

HÍREK, BESZÁMOLÓK

KÓS KÁROLY ÉPÍTÉSZ ÉS ÍRÓ személyiségét megörökítő emlékborítékot adott ki a Román Posta. Moldován József távközlési államtitkár közbenjárásával 2010 júniusában szakértők állították össze a kiadásához szükséges dokumentációt, ennek eredményeként elkészült az emlékboríték, amelyet a levelezők és gyűjtők megvásárolhatnak a postahivatalokban. Az államtitkár szeretné, ha az új kezdeményezés itt nem szakadna meg, és bővülne a neves erdélyi személyiségek előtt tisztelgő postai emlékborítékok és bélyegek skálája. Az első kétezer emlékborítékból Moldován kétszázat felajánlott a Kolozsvári Magyar Napok keretében szervezett Kós Károly-emlék- és -teljesítménytúrát szervező Szentimrei Alapítványnak, ebből százat a ma (2010 augusztus 21.) a Kakasos templomtól 7 órakor induló túra résztvevői között osztanak szét.

Az IFMA *(International Forum Man and Architecture)* franciaországi szervezete hírlevelének 12. számát a magyar organikus építészetnek szentelte. A 16 oldalas füzet Mia Boutemy beszámolóját közli a tavalyi piliscsabai konferenciáról és az Iparművészeti Múzeum kiállításáról és részleteket közöl Makovecz Imre írásaiból. Röviden bemutatja Ekler Dezső, Dévényi Sándor és Salamin Ferenc munkáit az általuk írt vallomás kíséretében. A szám anyagát a szerkesztők, Isabel val de Flor és Johanna Auer kérésére Gerle János állította össze. A bevezetőt Lucien Kroll írta, aki szintén részt vett a konferencián.

LÁTOGATÁS SOPRONBAN • A volt Soproni Egyetemből kinőtt Nyugat-Magyarországi Egyetem Faipari mérnök karán dédelgetett Alkalmazott Művészeti Intézet olyan alternatív szemléletű, tervezést, környezetalakítást oktató iskola, mely – az Iparművészeti Egyetem oktatási programjához viszonylag közeli –, szabadabb, kreatívabb gondolkodást ösztönző szemlélet alapján nevel több mint tíz éve diplomás tervezőket.

Az oktatási program fontos része a hagyományos kurzusok mellett, az egészhetes alkotóhét, a *Workshopron* megszervezése évről évre; általában egy téma köré szervezett, de kötetlenebb közös műhelymunka az egyetemisták számára, vendégelőadók előadásaival, beszélgetésekkel, esti programokkal gazdagítva.

Idén a tájban alkotás – LAND-ART – témaköre került terítékre, a természeti környezet, mint az alkotás szerves része, a táj, mint *alkotótárs* megismerése céljából. Ehhez a programhoz, az egyetemisták felkérését követően, a Vándoriskola is csatlakozott egy vetítéses előadással, amelyen Csernyus Lőrinc vezetésével néhányan – volt Vándorok – meséltünk a Visegrádi táborokról, az elzászi kalandokról, s a Székelyföldi Fürdőépítő kalákákról – a *hőskorról*, saját élményeinkről.

A LAND ART eredeti jelentésében elsősorban az egyéni művészi inspiráció kifejeződése a táj elemeinek segítségével, a természet erőjátékainak tudatos alkalmazásával, az adott hely és idő pillanatszerűségének, ugyanakkor időtlenségének együttes felhasználása által. Ehhez a gondolatkörhöz azt tettük hozzá, ami számunkra a legfontosabb, ami minket is éltet és mozgásban tart. Mindenek előtt a csapatszellemet, a tájban rejtőző kulturális dimenzió felismerésének jelentőségét, azt az igényt, hogy kis közösségben egy nagyobbért, nagy közösségben egy kisebbért együtt dolgozni, együtt küzdeni, örülni – együtt élni – már magában művészet, melynek a tájban maradó része csupán lenyomat.

Akár torony, népi fürdő, kas, kunyhó, homokplasztika vagy csak három összekötött fűzfaág a végeredmény, úgy őrzi a tett emlékét, miként a kéznyom a kéz melegét. Amíg az ember a tájban él, s emberséges a tájjal, addig minden cselekedete „land-art".

Szíves vendéglátásban volt részünk, s ami a legfontosabb, néhányan a fiatalok közül jelezték, hogy örömmel csatlakoznának a vándoriskolai – vagy ahhoz részben kapcsolódó – kalandokhoz, akár még egyetemistaként.

Annál nagyobb öröm ez nekem, minél fontosabb az emlék, hogy én is itt végeztem annak idején…

Török Ádám

A SZÉCHENYI MŰVÉSZETI AKADÉMIA építészeti szekciót hozott létre és ennek előkészítésére felkérte a Borvendég Béla, Meggyesi Tamás, Tokár György, Varga Levente összeállítású zsűrit, hogy tegyen javaslatot a felveendő 5 építész személyére. A javaslatot a SZIMA közgyűlése elfogadta és így 2010 júniusban az Akadémia tagja lett Puhl Antal, Skardelli György, Turányi Gábor, Winkler barnabás és Zsigmond László. A SZIMA miskolci területi csoportjának, az egyetlen vidéki szervezetnek régóta több építész tagja van: Bodonyi Csaba, Plesz Antal, Rostás László és Rudolf Mihály.

12 ÉV – DÉL-DUNÁNTÚL ÉPÍTÉSZETE A 21. SZÁZAD ELEJÉN • Szeptember 18-án a fenti címmel nyílt meg Pécsett a Dél-Dunántúli Építészkamara által kezdeményezett *Építészet és kontextus* programsorozathoz tartozó kiállítás, amely az utolsó bő évtized baranyai, somogyi és tolnai munkáinak javát gyűjtötte össze. Három, az Építészkamara által felkért bíráló, Balázs Mihály, Gerle János és Somogyi Krisztina válogatta ki a kiállításra beküldött anyagból azokat a munkákat, amelyeket saját szempontjaik szerint példaértékűnek tartott. A 34 alkotásból álló válogatásba belekerült az előző számunkban bemutatott kékesdi templom és Dévényi Sándor másik munkája, a pécsi, János utcai épületfelújítások, továbbá munkatársa, Pap László Szekszárd, Vesztergombi pincészete, a kaposvári Borbás Gábor irodaegyüttese (Bitt Kft.), Sugár Péter villányi borászata. A katalógus bemutatja a kiállított anyagot azzal az elegáns és kommunikatív tipográfiával, amely az Európa Kulturális Fővárosa építészeti eseménysorozatát végigkísérte.

A TELEPÜLÉSSZINTŰ VÉDELEM SZÍNE ÉS FONÁKJA (Békés Városi Kulturális Központ, Jantyik M. u. 23–25., 2010. szeptember 30 – október 2.) • A népi építészet emlékeinek megóvásában áttörés volt, amikor nemcsak az egyes objektumok, hanem épületegyüttesek, településrészek védelme is lehetővé vált. Az első ilyen törekvések hamar pozitív visszajelzésben részesültek, Hollókő Világörökséggé nyilvánítása 1987-ben az egész magyar településszintű védelem elismerésének számított. A kétségbevonhatatlan előnyök mellett, hogy ezzel a megoldással a népi építészet emlékei nem zárványként jelennek meg egy átalakult környezetben, az eltelt idő alatt a problémák sokasága is nyilvánvalóvá vált. A XVII. Békési Népi Építészeti Tanácskozás ezeket veszi számba: a színét, azaz az eredményeket és a fonákját, a problémákat. Az egy-egy kérdés, terület bemutatására felkért előadóparosok reményeink szerint nemcsak látlelettel szolgálnak majd, hanem a megoldásokra is rá fognak mutatni.

VÁNDORISKOLA 2010 • FELVÉTELI ÉS DIPLOMÁZÁS

A 2010. évi vándoriskolai felvételi az előző évi, építészeti feladat után egy több poetizmusra lehetőséget adó feladat volt, hidat kellet tervezni tetszőleges helyszínre. A kiírásra 13 végzett építész adta be pályamunkáját, akik közül a mesterek nehéz, hosszú vita eredményeképpen meghozott döntéssel Hayde Réka, Juhász Attila, Ostrozánsky Gellért és Szepesi Ákos jelentkezését fogadta el. A felvételi pályaművek átlagos színvonala meghaladta a korábbi évekét. A diplomavédésre egyedül Tóth Péter jelentkezett, aki viszont öt megépült munkáját is be tudta mutatni. A mesterek egyhangú véleménye alapján Tóth Péter megfelelően elsajátította az önálló tervezői munka gyakorlásához szükséges képességeket, diplomáját sikeresen megvédte.

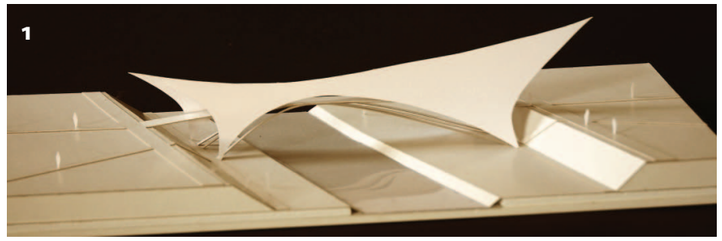

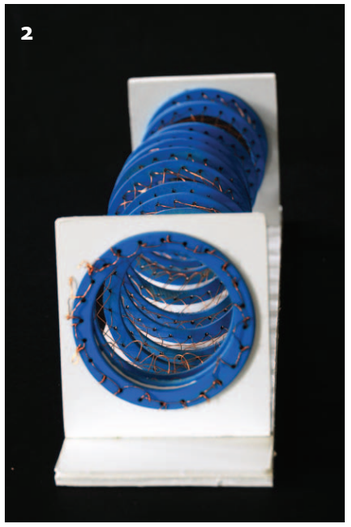

Ostrozánsky Gellért (1), Juhász Attila (2), Szepesi Ákos (3) és Hayde Réka (4) felvételi munkái

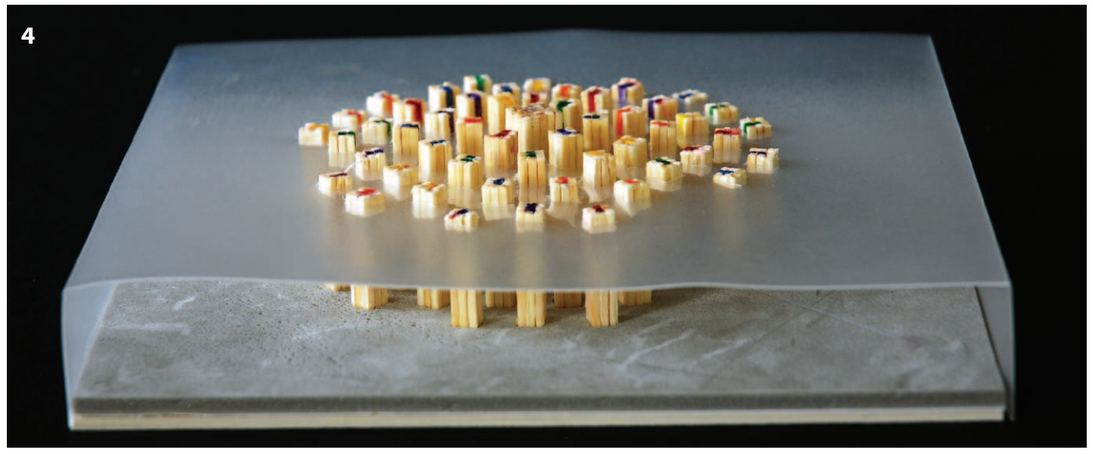

TÓTH PÉTER

VÁNDORÁLLOMÁSOK
2009. március – 2009. szeptember *(Gerle János)* • 2007. szeptember – 2009. március MÉRMŰ 87 *(Szűcs Endre, Komáry Tamás)* • 2007. május – 2007. szeptember PAGONY *(Herczeg Ágnes, Szűcs Gábor)* • 2006. október – 2007. május SÁROS és Társa *(Sáros László)* • 2006. április – október AXIS *(Salamin Ferenc)*

MEGÉPÜLT MUNKÁK
Fertőhomok, **fogászat és panzió** *(Szűcs Endre)* • Budafok, **családi ház** *(Szűcs Endre)* • Szögliget, **erdei iskola** *(Szűcs Gábor, Szűcs Endre)* • Verőce, **Kárpát-haza Temploma** *(Szűcs Endre)* • Halimba, **Gyógynövényeskert** *(Herczeg Ágnes)* • A fogászat és a templom munkáiban Szűcs Endre tervezőtársának fogadott, a többi épület saját tervezés, azokat csak konzultáltam mestereimmel.

JÁTSZÓVÁR KŐ HÁZA
(csak a kő háza engedélyköteles)

Szögliget története elválaszthatatlan Szádvár történetétől, hiszen a falu sokáig a vár hűbérbirtoka volt. Szádvár 1264 előtt épült királyi vár volt. A török időben jelentősége megnő, egészen Szendrő várának kiépítéséig. Az 1680-as években Thököly kezére kerül. Bécsben 1686. április 25-én döntés születik *elrontásáról*, ezzel sorsa megpecsételődik. Története Magyarországon sajnos egyáltalán nem egyedi. Az ismert történelmi okok miatt a magyarországi várak java része romokban áll, újraépítésükre nagyon kicsi az esély. Jelenleg a gyönyörű fekvésű Szádvár is az enyészeté, bár jó jel, hogy megmentésére külön egyesület alakult. E biztató előjelhez újabb adalék lehet a játszóvár és kő házának együttese. Kialakításuk kísérlet arra, hogy az eredeti alaprajzokat felhasználva és újraértelmezve olyan gyerekbirodalom szülessen, mely egyszerre biztonságos játszótér és figyelmeztető jel arra, hogy a környéken milyen különleges építmény rejtezik.

A játszóvár fa szerkezetű, tornyokkal tagolt palánkvár. A felvonóhídon bejut-

Szögliget, Játszóvár (Újvárosy Antal felvételei)

Szögliget, erdei iskola (Újvárosy Antal felvétele)

va gyilokjáróra érkezünk, ahonnan birtokba vehetők a különböző játékok a belső udvaron.

A kő háza, a *„várbörtön”*. Határhelyzet az építmény és a természetes barlang között, így izgalmas helyszín a környék kővel kapcsolatos épített és természetes képződményeit bemutató előadások számára.

KÁRPÁT-HAZA TEMPLOMA (Szűcs Endrével)

A Kárpát-medencét kenyérkaréj formában ölelő hegyvonulatok varázslatos tájat és embereket őriznek. Így szeretné őrizni és eggyékovácsolni az itt élőket ez a pici Isten-hajlék a dombtetőn a fák közé bújva, akár a kovász, mely szinte láthatatlanul érleli a kenyér tésztáját.

Nem is olyan régen a „mindennapi kenyeret” mindenki maga sütötte kemencében. A búzát, mely minden egyes szemében Krisztus arcát hordozza *életnek* hívtuk. Ahogy a kemence a búzaszemekből kenyeret éget, ugyanígy érleli eggyé az ide látogató lelkeket felekezeti hovatartozástól függetlenül ez a búzaszem alaprajzú kemence-templom.

Az egyszerű fehér falak és boltozat között színes üvegablaksor feszül, melyen honfoglaló eleink gazdag díszítőművészete jelenik meg fénybe öltöztetve. Középpontban az álmában égbe emelt Emese, akitől a monda szerint az Árpád-ház származik, mely család 400 éves uralkodása alatt a legtöbb szentet adta Európának és a világnak.

Van tehát kikre büszkének lennünk történelmünkből, de büszkeséggel tölthet el minket az is, hogy itt és most szeretetből és összefogással megépülhet Isten Háza ,hogy hirdesse még sokáig Vörösmarty *Szózatának* sorait: *„És annyi balszerencse közt, / Oly sok viszály után, / Megfogyva bár, de törve nem, / Él nemzet e hazán.”*

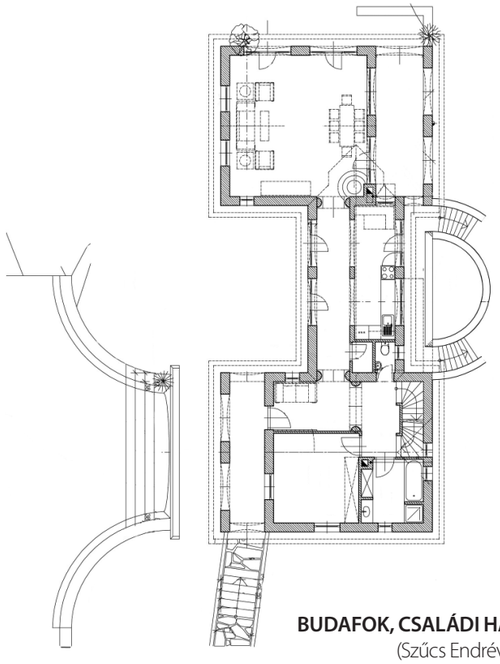

BUDAFOK, CSALÁDI HÁZ
(Szűcs Endrével)

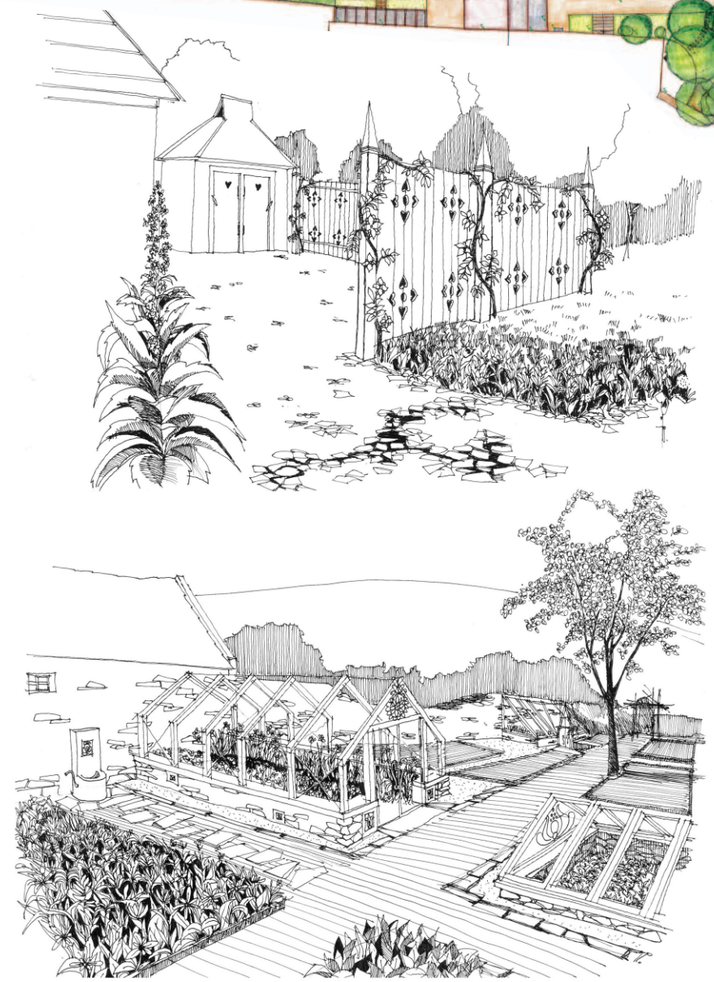

HALIMBA, GYÓGYNÖVÉNYES KERT (Herczeg Ágnessel)

Halimba környéke Magyarország egyik leggazdagabb gyógynövénytermő vidéke. A Bakony és a Kisalföld találkozásánál egyaránt megtalálhatóak a síkvidéki mezőkön és a mocsaras réteken tenyésző, valamint a hegyek erdeiben élő gyógynövények. Élete második felében, csaknem fél évszázadon át itt élt dr Szalai Miklós esperes úr, aki figyelmét a gyógynövények tanulmányozásának szentelve, az erdők-mezők növényeit meghallgatva roppant gyógynövényes tudásra tett szert. Tízezreknek gyógyulást hozó teakeverékeit a környéken gyűjtött gyógynövényekből állította össze. Nevéhez fűződik az országban elsőként a kereskedelemben is megjelenő, így mindenki számára elérhetővé váló *Halimbárium* gyógyteacsalád három évtizeddel ezelőtti megszületése is.

Egykori lakhelye ad helyet a jövőben a Szalai Miklós Gyógynövényeskert Bemutató-és Oktatóközpontnak. A tervek szerint a központban átfogó, rendszerezett bemutatást szolgáló gyógynövényeskert és a jelenleg is működő Szalai Miklós emlékház mellett többek között gyógynövény-múzeum, üvegház, aszalóval és lepárlóval felszerelt liktáriumos ház, napkollektoros gyógynövényszárító, 20-40 fő befogadására alkalmas foglalkozóhelyiség kap helyet. A Gyógynövényeskert méltón őrzi majd a „halimbai esperes” hagyatékát.

„…hogyan éljen a beteg ember? Teljes erejével akarjon meggyógyulni … Bízza magát orvosára, de ugyanakkor saját magára is. Régi történet szól a vándorról, aki csak úgy találhatja meg boldogságát, ha keres egy boldog embert, akinek az ingét magára öltheti. A vándor sok-sok évi keresés után rátalál a boldog emberre, akinek azonban nincs inge. … A boldogságot és legtöbbször az egészséget is nemástól várjuk, hanem önmagunkból igyekezzünk kialakítani.” (Szalai Miklós)

Tóth Péter

KÖZÖSSÉGÉPÍTŐK

Egyetemi tanulmányaim után két évvel, 2005-ben felvételiztem a Vándoriskolába. Megházasodva, de ház nélkül, minimális szakmai tapasztalattal, és két diplomával a zsebemben vágtam neki a vándoréveknek.

Azóta – ahogy mondani szokták – testben és lélekben is sokat gyarapodtam. Családunk négytagú lett. Az építészettel és vándortársaimmal sok közös élmény, pályázat, megépült ház köt össze minket. Ez a kötelék az, amit elöljáróban kiemelnék, ami több mint a szokásos szakmai kapcsolat, ami lehetővé teszi, hogy az idekerülő fiatalok valódi Közösségé váljanak, és ne engedjék, hogy a pénz és a mindent elsöprő liberalizmus szétforgácsolja őket „szingli építészekké".

30 évesen általában számvetést készítünk, így – rendhagyó módon – Vándoriskolás élményeimet kicsit tágabb környezetbe helyezem, mert azt gondolom, hogy az előzmények és a körülmények legalább olyan tanulságosak, mint az itt szerzett tapasztalataim.

Különös, ellentmondásokkal teli generáció a miénk, akik két világrend határán élték meg életük szárba szökkenését. Humoros szókapcsolattal úgy lehetne legtalálóbban jellemezni ezt az időszakot, hogy *csak a változás volt állandó* az életünkben. A „Ratkó-unokák", a mai 30 körüliek, akik ebben az egyre fogyatkozó lélekszámú országban még mindig nagyon sokan vannak.

Minden felvételink az általános iskolától kezdve hihetetlen túljelentkezésben zajlott. Mi voltunk az utolsó évfolyam, akiket még öt évig tanítottak oroszul. Ugyanakkor mi választhattunk először az egyházi gimnáziumok között is. Velünk indult a számítógép robbanásszerű fejlődése és térhódítása. Emlékszem: egy *Triász* nevű programmal kezdtünk a Műegyetemen, ahol még a síkbeli ábrázoláshoz is koordinátapontokat kellett külön számítanunk. Egérrel vonalat húzni? Pláne térben… Elképzelhetetlennek tűnt. Apropó egér: gyermekkorunkban még a Commodore 64 volt a csúcsszámítógép, ami – nem csalás, nem ámítás – 64 KB belső memóriát használt. Összesen. Ez néhány oldalnyi szöveges dokumentum mérete. Gigabájtokról még a Pentagon sem álmodott akkoriban.

Nálunk bomlasztották fel végérvényesen az utolsó két fórumot, ahol még életreszóló barátságok köttettek a diákévek alatt: velünk fejeződött be a sorkatonaság és mi voltunk az első évfolyam, akik végig kreditrendszerben tanultak. Igaz, közvetve ennek a kreditrendszernek köszönhetem az osztrák diplomámat, de azt is, hogy a felduzzasztott 300-as évfolyamról ma csak tíz emberrel tartom a kapcsolatot; barátomnak közülük még ennél is kevesebbet nevezhetek. Volt egy nagyon összetartó tankörünk (csak elsőben), és természetesen a kollégiumokban is születtek barátságok, de az új rend leginkább elszigetelt egyéneket termelt az együtt alkotó építész közösségek helyett.

Bár a mi évfolyamunk ébresztette fel egy alkalomra Csipkerózsika-álmából a visegrádi építésztábort is, a Vándoriskoláról mégsem itt, hanem még elsőéves koromban, Makovecz Imre egyik külsős előadásán hallottam először. Felkeltette az érdeklődésemet ez az egy alkalom is, de ezt követően sokan sokféleképp próbáltak lebeszélni róla, hogy miért nem érdemes ezzel foglalkoznom. Mondták, hogy itt csak egyféle házat lehet tervezni, és nem én döntöm el a vezérelveket. Meg azt, hogy csak rajzoló rabszolgákat keresnek három évre. A döntő érv majd minden esetben az volt, hogy minek ez a gyűrődés, amikor semmit nem érek majd az itt kapott diplomámmal. Mivel kíváncsi természet vagyok, ez az agyonhallgatás és tiltás csak jobban felcsigázott, hogy megtudjam, mi is az a szerves építészet és mi az a Vándoriskolának nevezett építészkeltető, amitől enynyire félni kellene?

Végül Terdik Bálint évfolyamtársam adta meg a végső lökést az elhatározáshoz; ő akkor már elsőéves vándorépítész volt. Mivel igen praktikus és lényeglátó ember, a következővel győzött meg: elmesélni nem lehet, milyen a Vándoriskola, a megismeréshez csak a kipróbálásán át vezet az út. Ha nem tetszik, bármikor ki lehet szállni, ez nem egy trendi tanfolyam, ahol a méregdrága tandíjat bukhatom el. Lehetőség van viszont megismerni az építészet ezer arcát a folyóiratszerkesztéstől a tervezésen át a kivitelezés kétkezi munkájáig. Mindezt ilyen sűrítésben sehol nem kínálják. Különösen csábító ez az ajánlat, ha az ember építész felmenők nélkül vág neki a hivatásának, mert ez a fajta tudás általában apáról-fiúra száll.

A felvételi tervezési feladatot már a nyár elején tudni lehetett, volt időm, hogy felkészülhessek az őszi megmérettetésre. Azóta eltelt bő öt esztendőt részletesen bemutatja a Vándorkönyvem. Itt, most csak mestereim nevét szeretném felsorolni, abban a sorrendben, ahogy egymást követve szárnyuk alá vettek: Salamin Ferenc, Sáros László DLA, Dr. Herczeg Ágnes, Szűcs Gábor, Dr. Szűcs Endre, Gerle János DLA. Alázatuk és a fiatalok iránt érzett felelősségvállalásuk volt a legfontosabb élmény, amit vándorlásom során mindegyiküknél megtapasztalhattam.

•

Összegzésként annyit mondanék személyes élményeim alapján, hogy létezik és él egy közösség itt Európa keleti felén, amelynek tagjait pénzzel nem kifejezhető alapértékek kötik össze. Akik elhatározták, hogy folyamatosan nevelik a fiatalabbakat, nem törődve azzal, hogy az egykori vándorok idővel melléjük nőhetnek. Sőt! Itt épp ez a cél. Nemcsak házat, de hazát is építeni.

François Burkhardt

A MAGYAR ORGANIKUS ÉPÍTÉSZET TÖRTÉNETÉNEK FORDULÓPONTJA

François Burkhardt művészeti író, kritikus, lapszerkesztőévek óta figyelemmel kíséri a magyr organikus építészetet, többször járt Magyarországon, előadást tartott a Kós Károly egyesülés tíz éves fennállását ünneplő műegyetemi konferencián. Burkhardt tevékenyen részt vett az 1968-as diákmegmozdulásokban, 1970től a hamburgi Kunsthaus vezetője lett, 1971-ben társalapítója volt az Urbanes Design német építészcsoportnak. 1977-től a bécsi Iparművészeti Főiskola professzora, a nyolcvanas években a párizsi Pompidou Központ építészeti osztályának vezetőjeként számos fontos kiállítást rendezett, köztük a Joze Plečnik és a cseh kubizmus munkáit bemutató tárlatok hívták fel a figyelmet e két téma építészettörténeti jelentőségére. Designelméletet- és történetet tanított éveken át Németországban, 1996 és 2000 között a DOMUS főszerkesztője, 2000-ben a CROSSING magazin alapítója volt Milánóban. Szerkesztőként többször közölt cikkeket a magyar organikus építészetről. Számos könyve jelent meg, monográfiák, építészettörténeti és -elméleti művek. A tavalyi piliscsabai konferencia résztvevőjeként rövid felszólalást tartott, ennek alapján a szerkesztőség kérésére küldte el alábbi írását.

A Kós Károly Egyesülés által szervezett nemzetközi találkozót Piliscsabán tartották 2009 augusztusának végén. Több mint 20 éve ez a szervezet testesíti meg a magyar organikus építészetet. Elmentem a konferenciára, hiszen régóta izgat ez az építészeti irányzat: általában is érdekel a regionális építészet fejlődése és az Archithese svájci folyóirat 1987-es különszáma hívta fel a figyelmemet, a magyar organikus építészet ilyen irányú törekvéseire. Ez a szám éppen olyan kérdéseket érintett, amelyek számomra lényegesnek tűntek abban az időben. Ilyen például az építészet és a népművészet kapcsolata, a hely történelmének visszatükrözése az építészeti szimbolikában vagy hogy hogyan nyilvánulhat meg a művészet, az építészet, a design – mint alternatív nyelvezet – az elnyomó politikai és gazdasági viszonyokkal szemben.

A magyar organikus építészet által javasolt módszer elbűvölt engem felforgató tételeivel, melyek szemben álltak a rendszer hivatalos építészetével. Az általa képviselt passzív kulturális oppozíció nagy érzékenységet mutatott a polgári és demokratikus kérdések iránt. A egyetemi rendszeren kívüli oktatás megszervezése; a helyi lakosok bevonása a munkába; a településeknek konkrét munkákkal nyújtott segítség, amely a tervezés során figyelembe veszi az anyagi feltételeket, hogy mire van szüksége a lakosságnak azokon a kistelepüléseken, amelyekkel a kormány nem törődött; a legelkötelezettebb csoportokban megmutatkozó nemzeti büszkeség – ezek mind-mind nagy benyomást tettek rám. Ebben a korszakban szükségszerű és egyedülálló módon egybeestek ezeknek a csoportoknak a célkitűzései a mélyreható átalakulás igényével, amelyhez szükség volt a tervezés és az építés teljes újjászervezésére. Ezt a munkát szakmai találkozók, konferenciák és rendszeres továbbképző kurzusok hangolták össze.

A különféle tanfolyamok és gyakorlatok a hetvenes évek magyar építészetében megfeleltek a Rudolf Steiner által bevezetett pedagógiának, az antropozófiából eredeztethető spirituális padagógiának. A tendencia középpontjában Makovecz Imre állt, a nemzeti történelmi tudat és az organikus gondolkodás kétségbevonhatatlan mestere – nem csak az építészet keretein belül. Karizmája révén – az országhatárokon is túlnyúló hatással – ő lett az organikusnak nevezett új építészeti iskola és közösség vezetője, aki Steiner antropozófiai szemléletére támaszkodva túllépett az építészet keretein.

Fontos megjegyezni, hogy ennek az irányzatnak az úttörői általában Steiner 1894-ben megjelent és egyik fő művének tekinthető, *A szabadság filozófiája (Die Philosophie der Freiheit)* címen, doktori disszertációját tekintik elméleti kiindulásnak. Steiner azt mutatja be, hogy az emberi lény számára a szabadságban gyökerezik a gondolkodás kialakulása és a megismerésből fakadó cselekvés. Ennek a felfogásnak a jegyében a szabad egyén fogalma összeegyeztethetetlen az általánosított normákkal.

Könnyen megérthető, hogy a magyar organikus építészeti mozgalom miért választott munkája alapjául ilyen filozófiát, ha figyelembe vesszük az ország akkori helyzetét: az emberi szabadságjogok szembeszökő korlátozását. Ez a szabadság az építészetre alkalmazva azt eredményezte, hogy minden szellemi alkotó a tevékenységében a közösség szükségleteinek figyelembe vétele mellett az egyéniség bizonyos jellegzetes szempontjait is érvényesítette. Emellett a gyakorlat mellett semmi sem tűnik távolibbnak a steineri gondolkodásmódtól, mint a Waldorf-iskolák Nyugat-Európában kialakult építészeti stílusa. Ezek

az épületek mind hasonlítanak egymásra és a Steiner által Dornachban kialakított építészeti formálást próbálják utánozni. Ez a súlyos félreértés helyesbítést igényel, amit a magyar organikus mozgalom úttörői nagyon jól megértettek, sajnos a második generáció tagjai már kevésbé, amennyiben a saját mesterük stílusmintáit utánozták.

Az antropozófiai megközelítés másik előnye a 20. század második felében a szakmai specializáció tendenciájával szemben, hogy olyan új megoldásokat keres, amelyek figyelembe veszik az emberi kapcsolatok összetettségét, annak különböző – pszichológiai, szellemi, anyagi – vonatkozásait, hogy megpróbálja újra egységében tekinteni ezeket. Ebben a tekintetben az antropozófia módszere abból áll, hogy minden egyes aspektus egészhez való viszonyát figyelembe veszi. A képzeletet érintő területeken a metaforikus gondolkodáshoz folyamodik, amely felhasználja a képzelőerőt, az ihletet, az intuíciót, hogy egy különlegesen gazdag és eredeti kulturális képet hozzon létre.

Az antropozófiának minden kétséget kizáróan van organikus tényezője, de pontosan meg kell világítani ezt az aspektust, hogy jobban megértsük, milyen okok miatt választotta a magyar organikus építészet forrásként az antropozófiát a szabadság keresésén túl, miután ez a politikai kényszer megszünt. Tehát ebben a szellemben mentem el a piliscsabai nemzetközi fórumra, hogy jobban megértsem az organikus irányzat fejlődését a szocialista rendszer széthullása, Magyarország piacgazdaságra való áttérése után és a piacgazdaságnak az új nemzeti és nemzetközi kihívások keretében történő működése mellett. Annál égetőbb téma ez, mivel az építészet egész problematikája belekerült egy globális világba gazdasági, környezetvédelmi és az energiával és forrásokkal való gazdálkodás szempontjából. Ezek mind olyan területek, amelyeken az organikus építészetnek – sokkal inkább, mint bármely más megközelítésnek –, kielégítő megoldásokat kellene nyújtania egy hosszú távú ökológiai perspektívában.

A fórum szervezői által előzetesen szétküldött szöveg szerint azonban gyökeresen más a helyzet: a prosperitás hosszú évei után az organikus építészet most krízisben van. A globalizációval szemben ez a mozgalom elvesztette volna aktualitását és dinamizmusát, és ennek következtében jelentősen visszahúzódott a piacon, mind Magyarországon, mind külföldön. Nemzetközi szinten valóban érzékelhető az organikus építészet marginalizációja, paradox módon, annak ellenére, hogy az öko-kompatibilis építmények iránti igény általában növekszik. Mindenekelőtt áttörés következett be az ökológiai problémák társadalmi szintű tudatosulásában, ezáltal előnyben részesítve az öko-kompatibilis építkezéseket. Ugyanez jellemző az új technológiák ezen a területen történő alkalmazásának fejlődésére, a piacösztönző high-tech megjelenésére. Az ilyen tervek jelentős fejlődése a minden szinten jelen lévő anyagi támogatásnak köszönhető.

Ami számomra komoly probléma, hogy túlságosan előtérbe kerül az új építészet techno-organikus jellege, anélkül, hogy térkoncepciója és a tájba való illeszkedése, azaz az organikus építészet e két lényegi meghatározója megfelelő figyelemben részesülne. A nagy irodák egyike, amelyek különösen odafigyelnek az ökokompatibilitás kérdéseire, Norman Fosteré, aki egyáltalán nem tekinti magát organikus építésznek, és akinek tervei nem is viselik magukon az ilyen stílusjegyeket. Németország, ahol különösen érzékenyek az ökológiai problémák iránt, és amely ezen a területen jól fejlett építőiparral rendelkezik, valamint olyan törvényekkel, rendeletekkel, melyek elősegítik az egészséges, ökológikus építészet fejlődését, mindezt az organikus stílus adoptálása nélkül képzeli. Ez a jelenség – mely sokkal kevésbé érezhető Magyarországon – jellemző a biotechnológiai fejlődésen alapuló építészetre, amely közvetlenül részesül az ökoszisztéma kutatásának felfedezéseiből, sőt, bizonyos esetekben zoológiai tanulmányokéiból és ezeket alkalmazza saját területén. Ha mindehhez hozzávesszük egy inkább apatikus építészet kontextusát, amely olyan jellegű pszeudo-naturális plasztikus formákkal bír, melyeket az építésben a legelőnyösebb a virtuális szimuláció használatával előidézni, akkor megállapítható, hogy az organikus építészeti koncepció meghallgattatik ugyan, de a tényleges szakmai gyakorlatban más területek felé irányították át anélkül, hogy valójában újra definiálnák.

Manapság természetesnek tűnhet minden anélkül, hogy a legcsekélyebb kapcsolata lenne magával a természettel. A rendelkezésünkre álló új technológiák eszközrendszere teszi lehetővé az ilyen típusú túlzásokat. A felsoroltak egyértelművé teszik az általános elméleti újrameghatározás szükségességét, különösen a magyar organikus építészet vonatkozásában, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt, ahol pontosan megvitatható, melyek a kifejezetten antropozófiai inspirációs aspektusok és melyek a biológiából vagy a zoomorfológiából eredők, melyek jellemzik. Fontos továbbá pontosítani, hogy hová helyezi magát a magyar organikus építészet a legújabb ökológiai és technológiai fejlődés viszonylatában. Végül a szakmának fel kell vállalnia pozícióját a nemzeti identitás tárgykörében az európai egység tendenciáinak fejlődésével szemben, amelyek kifejeződhetnek stilisztikai és építészeti területeken. Ez olyan irány, amelyben a kormányzati politika kötelezettséget vállal. Az organikus irányzatnak el kellene kerülnie, hogy olyan pozícióba sáncolja el magát, mely elszigeteli a nemzetközi irányzatoktól. 1989 után teljeséggel szükségesnek tűnik a pozíciók átértékelése.

Respektálva a jelmondatot, hogy „tanuljunk a történelemből", felszólaltam a piliscsabai fórumon a cseh építészet fejlődésének esetére emlékeztetve. Ez óriási változásokon ment keresztül 1900 és 1930 között. A helyi avantgarde mozgalmak hatalmas erőfeszítéseket tettek, hogy választ adjanak a társadalmi kihívásokra. A hosszú osztrák uralom során elszenvedett kulturális elnyomás alól felszabadulást jelentett az aktuális párizsi kreativítás felé való orientálódás. Ez a fordulat már az első világháború előtt Prágába hozta a kubizmust. Majd 1918-tól az igazán nemzeti stílus, a rondokubizmus megteremtése választ adott a nemzeti kulturális autonómia követelésére és a helyi identitás keresésére, hála e sajátos nyelvezetnek. 1925 körül, az ország politikai stabilitását követően a külső elismerés igényét ratifikált nemzetközi kapcsolatok realizálták. Ez az a korszak, amikor felbukkant a funkcionális építészeti mozgalom, amely válaszolni tudott a várakozásra azon a területen, ami minket érdekel. Ezzel be kívántam mutatni, hogy az építészet nem elegendő ahhoz, hogy alapvető változásokat generálni képes nemzeti mozgalmat létrehozzon, de fontos és gazdag kifejezési eszközzé tud válni, miután a rend megváltozik. Számomra teljességgel elsőrendű fontosságú az építészek képessége, hogy a szociális rend átalakulásait és eseményeit építészeti és stilisztikai formákban megjelenítsék. Ez az elv ma is érvényes, de ahhoz a globális helyzethez kell igazítani, ami irányítja a nemzetközi kapcsolatokat és a 21. század piacát.

A bolygónk jövőjével kapcsolatos aggodalom, ha nem is a fő probléma, de egyike legfontosabb gondjainknak, amelyek a világ népességének egészét érintik. Az organikus építészeti irányzat ebben a kontextusban megőrzi teljes érvényességét és aktualitását mind Magyarországon, mind másutt. Visszatérve a piliscsabai fórumra, különösen tetszett az a kiállítás, amely a kongresszust kísérte a budapesti Iparművészeti Múzeumban. Jó általános történelmi panorámát nyújtott a magyar organikus építészeti irányzatról, hozzákapcsolva értékes külföldi példákat, evidenssé téve a különbséget: a tervek természetesebb megközelítését, melyek sokkal jobban belesimulnak a városi vagy természeti környezetbe. A fórumon bemutatott Peter Hübner és más meghívott előadók munkái is jó választásnak bizonyultak. Az organikus stílus és a különféle kifejezésekkel jelölt egyéb építészet közötti viszony felvázolása számomra drámaibbnak és kínosabbnak tűnik Magyarországon, mint az Egyesült Államokban, Japánban vagy olyan európai országokban, mint Svájc, Ausztria, a skandináv országok vagy az Egyesült Királyság.

A szimbolikus aspektus mindenesetre sokkal erősebbnek bizonyul Magyarországon. A magyar iskola (amelynek Makovecz Imre maradt elismert mestere) által befogadott szimbolizmus nehéz vállalkozás, mert a tér, a szimbolikus elemek és e kettő együttesének a látogató érzékeire gyakorolt hatása közötti egyensúlyt kell létrehoznia. Azt se felejtsük el, hogy az organikus építészet különös figyelmet szentel a hely egyediségének, ami valamilyen módon a terv alapértelmévé válik. A paksi templom kiváló példája ennek a művészetnek. Szimbolikus építészeti és szobrászati elemei különféle természetűek, de jól integrálódnak a térbeli útvonalba és jól észrevehetők. Az anyagok kiválasztása adekvát, kitűnő a felülvilágító színes üvegein át beeső déli fény hatása. Az egész harmonikus, vendégszerető, a meditációhoz és az áhítathoz kedvező hangulatot áraszt. A kontextusba jól illeszkedő, mértékletes szimbolizmus ez. Ilyen egyensúlyt nehéz kizárólag építészettel elérni, valójában azt kockáztatjuk, hogy elcsúszunk a felületes dekoráció felé, ami már nem igazi organikus megközelítés, még ha naturalista tendenciáit meg is őrzi. Úgy látom, hogy a magyar organikus építészetet a többi országétól mindenek előtt a történelméhez kapcsolódó erős, szimbolikus összetevő különbözteti meg. Hogy elkerülje az elszigetelődést, szükség van a kapcsolatok megőrzésére, ugyanakkor a nemzetközi organikus mozgalom fejlődésével való közvetlen konfrontációra. El kell ismerni, hogy a nemzetközi organikus mozgalomból a mai drasztikus globalizációs korszakban hiányzik a kohézió és orientációjának megújítása. Az organikus mozgalom általánosságban szenved az új társadalmi feltételekhez, valamint a technológiai és tudományos fejlődéshez való alkalmazkodás hiányától. Sokkal közvetlenebb módon kellene bekapcsolódnia a természeti kincsek kiaknázásának, a környezet tönkretételének problematikájával foglalkozó vitákba. Ezért vágyik új elméleti hatásokra, és ezért kell újra definiálnia célkitűzéseit, anélkül, hogy hagyná magát lekötni akár nemzeti, akár politikai mozgalmak által. Meggyőződésem, hogy mivel ez olyan mozgalom, amelyet foglalkoztat fő örökségének, a természetnek a megőrzése, az emberiség túlélésének érdekében határozottan a természet és a kultúra egyensúlyának szolgálatában áll, az organikus mozgalomnak foglalkoznia kell ezekkel a létfontosságú problémákkal. Ebben az összefüggésben az organikus építészet elméletileg jobban előkészített, jobban felkészült mozgalmat alkot, mint a többi impulzus az építészet és az urbanizmus területén, hogy válaszoljon az emberi lény időszerű szükségleteire. Ezt a szerepet azonban csak akkor tudja betölteni, ha visszaszerzi hitelességét, mint eszközt egy demokratikus, civil társadalom szolgálatára.

Szigyártó Gábor interjúja

PAOLO PORTOGHESIVEL

Szigyártó Gábor, aki egyetemi tanulmányai mellett a Triskell Kft-ben dolgozik, a 2009/10-es tanév első félévét ERASMUS ösztöndíjas hallgatónként a római La Sapienza egyetem építészkarán töltötte. Márciusban egy Országépítővel *– benne Makovecz Imre rövid üzenetével – és egy üveg borral érkezett meg Paolo Portoghesi* Geoarchitettura *című órájára. A mesterrel hosszas egyeztetés után calcatai otthonában készítette az alábbi rövid interjút.*

Szigyártó Gábor: *Az épületei gondos csapatmunka eredményei, szépen csatlakozó kertekkel stb. Mesélne munkamódszereiről, a társtervezőiről, illetve arról, hogy jelenleg milyen munkákon dolgoznak?*

Paolo Portoghesi: Van egy irodám itt Calcatában, egy tízfős csapat. Csak alkalomszerűen dolgozom együtt más irodákkal. Munkamódszerünk lényege, hogy először vázlatokat készítünk, amelyeket összegyűjtünk egy füzetben és utána számítógéppel valós tervekké alakítjuk őket. Módszerünk egyik jellegzetessége a térbeli tervezés. Minden későbbi módosítást térbeli ábrákon végzünk, hogy azonnal ellenőrizhessük a teret azoknak az embereknek a nézőpontjából, akik használni fogják. Számomra a tervezésben nagyon fontos az ember, hogy ő hogy érzi magát a megvalósuló térben, ezért 1:50-es léptéket alkalmazunk és csak kivételes esetben használunk axonometriát vagy madárperspektívát.

Irodánkban nincsen szakosodás, mindenki mindennel foglalkozik: városépítészettel éppúgy, mint designnel, de a tervezők személye és a munkamódszer változatlan.

A mostani munkáink között van egy nagyon érdekes. Ez egy turisztikai együttes az argentin tengerpart vad, homokbuckás vidékén. Az épületeken jelentős a helyi növények szerepe és a homokbuckás tájba illeszkedő íves formák.

Itt, szemben és a következő oldalpáron: a Central Mosque belső terei (a szerző felvételei)

Amikor a római Central Mosque kupolája alatt álltam, úgy éreztem, hogy az égbolt leereszkedett hozzám. Mesélne a kupoláról, az egész épület alapgondolatáról, illetve annak Guarino Guarinihez, Borrominihez, Michelangelóhoz való viszonyáról?

Az emberek régóta keresik azt a formát, amivel elő tudják idézni az égbolt rájuk tett hatását, ezért hívjuk az eget égboltnak. Például a kertemben megpróbáltam megalkotni az ég építészeti képét a fák segítségével. Köztudott, hogy a geometriai formákkal való megközelítés legegyszerűbb módja a félgömb alakú fedés. A félgömb azonban határozott forma, az ég pedig valami végtelen és határtalan. Ahhoz, hogy ezt megragadhassuk, az összefonódó boltívek hálója kínál jó megoldást, mert egyrészt utanozza az ég geometriai formáját, másrészt kitekintést enged a magasba. Ha mindkettő egyszerre teljesül, akkor a boltívek utánozni tudják az ég képét. Ezt a formai gondolatot Guarino Guarini is felhasználta a torinoi San Lorenzo kupolájában.

Elképesztő élmény volt számomra az Ön kertje. A hegyoldalból kinövő épületek, ahogy játszott a madarakkal, ahogy simogatta a fákat. Mesélne a kert alapgondolatáról, illetve az ehhez a harmóniához vezető útról?

A kert koncepciója a filozófiáról, pontosabban a létezésről és Világmindenségről szóló könyvek olvasásából származik, ezért tele van gondolatokkal. Egyik alaptémája az isteni létezés mai, nagyon laikus társadalmunkban.

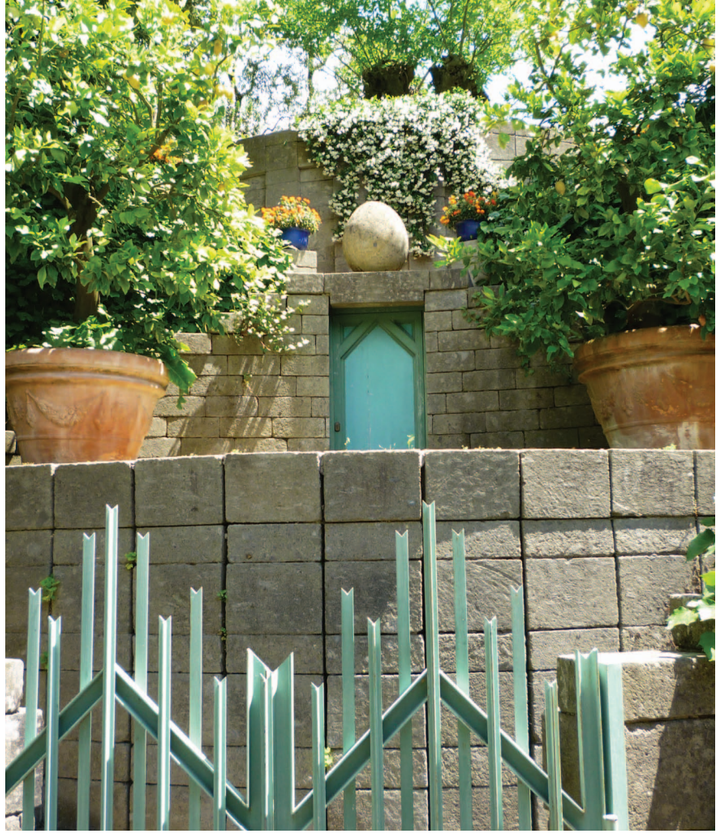

Paolo Portoghesi kertjének részletei

Zaha Hadid: kortárs művészeti múzeum, *Maxxi* • szemben: Renzo Piano: római koncertközpont

A természet az isteni teremtés szentségére figyelmezteti az embert. Amikor egy építesz kertet tervez, tudnia kell, hogy az a kert az ember és Isten közötti kapcsolat szimbolikus megjelenítője. Ezért fontos számomra, hogy az építész kutassa a természet titkait a filozófia segítségével. A filozófia szavakkal kommunikál, az építész pedig képek által fejezi ki önmagát, de amikor a kettő együtt dolgozik, akkor minden várakozást felülmúló eredményeket érnek el.

Valójában az építészet elszegényedik, amikor az csak építészetet magát veszi figyelembe és specializálja magát; ahhoz, hogy telítődjön gondolattal és élettel fel kell használnia a szimbólumokat, a matefórákat.

Milyennek látja Róma kortárs építészetét? Hogy tudott beilleszkedni Zaha Hadid Maxxija, Renzo Piano Parco della Musicája, Richard Meier Ara Pacisa és temploma Borromini örökségébe?

Ez a kortárs építészet nem számol a várossal. Szerintem a mecset (Portoghesi alkotása) csak Rómában lehetne, viszont akár a Maxxi, akár az Ara Pacis hontalan épület, amelynek nincsenek gyökerei ebben a városban, jóllehet Zaha Hadid azt állította, hogy az archeológiai sztratigráfiából merített ihletet. Szerencsére a természet elfogad mindent, ami a földön áll, még akkor is ha az idegen test marad a tájban. Ezért remélem, hogy egy évszázad múlva Róma magába olvasztja ezeket a magasból lezuhant meteoritokat és át tudja őket változtatni.

Úgy látom, hogy a kortárs építészet kevésbé érdeklődik a hely iránt és néha a távolból tervezi az új épületeket, mint abban a botrányos esetben, amikor Renzo Piano Milánóból *telefonon* tervezte a római zenepalota együttesét. Véleményem szerint ezzel elveszíti a lényeget, azaz a képességet arra, hogy úgy változtassa meg a helyet, hogy megérzi annak szándékát. A helyeknek életük és külön kívánságaik vannak, amelyeket az építészeknek meg kell érteniük, mert a hely a társadalom szimbóluma; emberek építették a helyeket, ezért ha az építész megérti a helyet, megérti az emberiséget is. Végső soron úgy gondolom, hogy az építészet feladata, hogy megértse a helyet és összekapcsolja azt a természettel.

Hogy látja a mostani válságot, milyen világban fogunk felébredni, amikor legyőzzük? Milyen irányt vesz az echo-vonalú építészet? *(Portoghesi fejtegetése szerint a világ úgy működik, mint a visszhang. Sokszor ismétlődnek dolgok, összekeverednek más hangokkal, néhol felerősödnek, illetve újra eltűnnek.)*

A válság, amelyen most megyünk keresztül, gazdasági válság, amely nagyon nagy változásokat fog hozni. Ahhoz, hogy a helyzet megszilárduljon, szövetségre kell lépni a természettel, mielőtt fellázad az ember ellen, amilyen például a klímaváltozás, ami egyre csökkenti a Föld élhetőségét,

s a jövőben lakhatatlanná is teheti. Lehet, hogy az ember ezért csak részben felelős, de ez nem menti fel.

Nem vagyok biztos benne, hogy a Föld úgy élőlény, ahogy azt Lovelock Gaia-elmélete leírja, de mindenképpen meg kell hallgatnunk a kívánságait és azoknak eleget kell tennük.

Gondoljunk csak az itáliai földművelésre. A mezőgazdaságot csődnek tartják, mert átalakítja a a tájakat. De kultúrtáj csak addig létezik, ameddig a földművelés. Ezért a kapcsolat a természettel nagyon fontos, és az új, Prigogine által megkívánt szövetség az egyetlen kiút az emberek számára.

Hogyan fogja átalakítani az építészetet az orosz medve szorítása, az energiaválság? Milyennek látja ebben az összefüggésben a szerves építészet jövőjét és feladatát?

Tudjuk, mi van ma, de nem tudjuk, mi lesz holnap, ez a jövő bűvereje. Az energiát illetően mindenképpen decentralizáció fog bekövetkezni. Emlékszem, hogy amikor gyerek voltam és a hegyekbe mentem nyaralni, az energiát a régi vízturbinák biztosították. Ezáltal megértették az emberek a természetből származó energia ideiglenességét. Napjainkban az energia teljesen természetellenes, mert az atomerőművekből származik. Úgy gondolom, hogy az energia-centralizáció eredménytelen. Csak a decentralizálás oldhatja meg a problémát, részben a megújuló energiaforrások alkalmazásával.

Ebből következik, hogy a jövőben nagyon fontos a magánjogi felelősség; mindenkinek vállalnia kell a felelősséget; az embereknek, a családoknak, a társadalmi csoportoknak és a közösségeknek. A világállam eszméje azzal áltatott minket, hogy meggyógyultunk a betegségekből, de a betegségek súlyosabbak, mint régen. Ezért csak a decentralizálás változtathatja meg a világot. Természetesen ebben a folyamatban hasznos szerepet tölt majd be a szerves építészet, mert kapcsolódik az élethez és utánozza azt, és elutasítja a sztereotípiákat.

Az építészetnek a társadalmi helyzetből kell kiindulnia, a tervezésnek pedig a kollektív kreativitásra kell épülnie. Amikor együtt dolgozunk és megtaláljuk a közös vezérfonalat, a tevékenységünk teremtővé válik. A közös gondolkodás a legfontosabb az építészetben, mert egyetlen ember (elsősorban a városépítés területén) nem tudja leírni a mai világ bonyolultságát. Remélem, hogy a válság utáni idők inkább sejtrendszer-szerű struktúrák megerősödését hozzák el, semmint a központosított struktúrákét.

Mi a 80-as években született nemzedék feladata?

A ti generációtok döntő feladat előtt áll. Az előző túl gyengének bizonyult. A mai sztárkultusz elsősorban a múlt század 30-as, 40-es éveiben született mestereket emelte ki példaképül, s csak kevés olyan építészből lett kimagasló személyiség, aki az 50-es években született. Ez azt jelenti, hogy ez a generáció ki volt zárva a nagy építészeti döntésekből, mert a megelőző nemzedékek már elsáncolták magukat az egyetemek és a folyóiratok mögött. Ezen kívül a sztárkultusz számára az egyéni vélemény fontosabb, mint a közös vélemény, ebből kifolyólag újabb nehézségek támadtak. A válság legyőzéséhez egyetlen út kínálkozik: a generációknak együtt kell dolgozniuk, ez nagyon fontos és komoly felelősséggel jár. Mivel a Föld az egyetlen, amihez mindenki egyformán kapcsolódik, meg kell védenünk az állatokat, a hagyományokat és a sokféleségben rejlő minden gazdagságot!

Van egy nagyon furcsa dolog, amit az ittlétem alatt nem tudtam megérteni. Önök nem szeretik a szabályokat, a határidőket, sokszor nem is foglalkoznak velük, a problémák végül mindig megoldódnak és sokszor olyan elképesztő alkotások születnek meg, amelyek létrejöttét lehetetlennek képzelné az ember. Hogy működik ez?

Régen valóban így volt, de most már nem. Olaszország identitásválságon megy keresztül, és a kormánya nem képviseli. Ez nagyon nehéz helyzet, és úgy látszik, nincs más választásunk, mint hogy megoldjuk ilyen rendhagyó módon habár mind az identitásválság, mind a kormány léte szabálysértések sorozatának következménye. Tipikus olasz tulajdonság, hogy mindig lehet találni még egy és még egy megoldást bármilyen helyzetben, talán azért, mert Olaszország csak 150 évvel ezelőtt alakult egységes nemzetté. Talán a jövőben felhagyunk néhány rossz szokásunkkal. Természetesen az ügynek van egy érdekes és jó oldala, hogy az olaszok csak ritkán teszik le a fegyvert és végül általában felülkerekednek.

Hogy látja a magyarországi szerves építészet helyzetét?

Úgy gondolom, hogy az építészetet illetően Magyarország múltja nagyon gazdag és érdekes, talán jobban, mint Olaszországé. Olaszország régebben az építészetről szóló viták középpontjában állt, hozzájárult a várostervezés elméleteinek kialakításához, fontos események színhelye volt és számos jelentős építészeti emlék megszületésé. A közéleti korrupciós botrányok megszakították ezt a folyamatot. Napjainkban Olaszországban nincs sok említésre érdemes alkotás és amik vannak, azokat külföldi építészek építették, mert a politikusok szerint nagy és értékes művek csak külföldön születhetnek. Természetesen ez nem igaz. A lényeg mégis az, hogy a politikusok nem engedték, hogy olasz építészek jussanak a jelentős megbízásokhoz. Magyarországon pedig megszületett a szerves építészeti jelenség, ami elképesztette a világot az 1991-es Velencei Biennálén. Ez az új tendencia teljesen ismeretlen volt máshol Európában. Ez nagyon érdekes módszer, amivel be lehetett illeszteni Frank Lloyd Wright, Alvar Aalto szerves építészeti örökségét Rudolf Steiner antropozófiájába, és amivel érvényre lehet

Itt és a következő oldalpáron: Paolo Portoghesi: Casa Baldi

juttatni a hely történetét. A magyar szerves építészet érintkezésbe lépett a helyi hagyománnyal, a hely szellemével. Ez nagy újdonság volt, új megvilágításba helyezte a szerves építészetet és új távlatokat nyitott előtte.

Jelenleg a világban számos tendencia van: egyik a minimalizmus, ami egyre minimálisabb, mindent kissebbít és a racionalizmus gondolataiból él, másrészt vannak az egyéni stílusok, ahol mindenki megépíti a saját személyes világát – amint teszi például Zaha Hadid – ám ennek nem sok köze van a mindennapi élethez.

Annak idején, a 90-es években a szerves építészeten belül egyfajta széles látókör alakult ki, ami döntő hatással volt az európai tendenciák változásaira. Az elmúlt évtized ezzel szemben nehéz időszak volt. Ahhoz, hogy egy építészeti stílus népszerűvé váljon, szükséges annak mind a társadalom, mind a politika részéről történő elfogadása, az említett időszakban azonban a politika eltávolodott az építészettől. A szerves építészet területén jelenleg közösségi, szerves poltikára van szükség.

fordította Rosy Asero

MELLÉKLET

A 2008-as torinói kiáltványt a UIA XXIII. Világkongresszusán (Torinó, 2008.) fogalmazták meg mint a kongresszus üzenetét. A kiáltványban a világszintű változtatás igénye fogalmazódik meg: egy új fejlődési modell szükségszerűségét hirdeti, amely a jelenkori fogyasztói társadalom helyére léphet. Fő pontjai röviden a következők:

Új szövetség a természettel • A világkongresszus a mai társadalmi gyakorlat korlátaira figyelmeztetve a természet erőinek kizsákmányolása ellen, a természeti körforgás harmóniájának visszaállítása mellett lép fel a maga eszközeivel. A posztfogyasztói társadalomnak az emberiség elsődleges értékeire kell fókuszálnia. A világnak olyan építészetre van szüksége, mely a természet része, erősíti és védi a környezetet, esztétikai, értékteremtő és politikai síkon egyaránt megvalósíthatja ezeket a célokat.

A növekedés drámai következményei • A feltartóztathatatlan, korlátlannak tűnő gazdasági növekedés, amely a modern társadalmakat az előző hatvan évben jellemezte, drámai következményekkel járt: demográfiai robbanás, a városszövetek burjánzása, a környezetszennyezés ellenőrizetlen növekedése, az urbanizációs rendszerek és piacok rohamos globalizációja, a természeti erőforrások mértéktelen fogyasztása, az energiaforrások egyre növekvő kiaknázása, s az ellenőrzésükért folyó nemzetközi konfliktusok. Ezek a kedvezőtlen folyamatok még korrigálhatók – szükség is van erre annak érdekében, hogy a fejlődést igazságos és természetközpontú növekedés jellemezze, a fejlődő országokban is.

Kiút a válsághelyzetből • A válsághelyzet, amely a környezetet, az energiaforrásokat és a városokat sújtja, határponthoz érkezett. A bolygónk sorsát érintő létfontosságú célkitűzések nem szabad alternatívák, hanem kötelességek. A növekedés korlátaira tekintettel merőben új fejlődési modelleket kell meghonosítani, melyek a gazdaság és az ökológia igényeire is fókuszálnak. A tapasztalat és tudás felhasználásával a problémák globális megközelítésére kell törekedni: a megújuló energiaforrások kiaknázása és fejlesztése, a hulladékok újrahasznosítása, a környezetszennyezés csökkentése és ellenőrzése képezi erőfeszítéseink tárgyát. Nem utópisztikus programról van szó, hanem reális – és kötelező – stratégiáról.

Mit tehetnek az építészek? • Miért kell az építészeknek mindezekkel a kérdésekkel foglalkozniuk? Mert ez a szakma mélyen érintett a földfelszín átalakításának folyamatában. Mert az építészek – más szakmákkal együtt – meghatározó szerepet tölthetnek be a komplex tudás és know-how alkalmazását illetően. Senki sem tagadhatja a saját felelősségét. Ha békét akarunk kötni a Földdel, el kell kezdenünk dolgozni érte.

Gerle János

NOÉ BÁRKÁI BELGIUMBAN

Jean-Jacques Maessien, a Liège-i Design Biennálé szervezője tavaly ősszel meghívta a magyar élő építészeti kiállítást idei októberi programjába, amelynek fő témája a természet, s ezen belül a természet és a kortárs képző- és iparművészetek kapcsolatát kívánja sokrétűen bemutatni. A kiállítást előkészítő megbeszélések miatt januárban két napot töltöttem Liège-ben. Ott csatlakozott a beszélgetésekhez Nathalie Grekofski, a húsz éve Magyarországon, a Makonában dolgozó belga építész, aki nagy hely- és főleg francia nyelvismerettel rendelkezik. A kiállítás tervezett helyszínén a Lambert Lombard építésziskolán (Institut superieur d'architecture Lambert Lombard), amelynek egyik választható szaka az organikus építészet, az igazgató, Henri Chaumont fogadott, amennyi ideje a korrekciók közben erre jutott. A tizenkilencedik századi Beaux Arts épületben, amelyben eredetileg gyógyszerészek tanultak, három egymás feletti szinten vannak a rajztermek, amelyeket az egybefüggő terekben csak alkalmi, mozgatható válaszfalak osztanak kisebb műtermekre. A Biennálé két további építészeti kiállításra készül számtalan egyéb bemutató és rendezvény mellett, amelyeket együtt október 4-én nyitnak meg, egyik egy párizsi összeállítás az ökologikus gondolkodás építészeti jelenlétének történetéről, a másik François Schuiten belga grafikus, képregényrajzoló utópisztikus zöld-építészeti víziói.

A megbeszélések legfontosabb része egy belga-magyar építésztalálkozó előkészítése volt, amelyet azért tartottam fontosnak, mert úgy tapasztaltam, hogy különös módon erre a két egymáshoz nagyon kevéssé hasonlító országban alakultak ki a hetvenes évektől kezdve erőteljes organikus építészeti mozgalmak, amelyek ráadásul lényegükben eltérnek az általános európai gyakorlattól. A szerves építészet második világháború utáni nemzetközi jelentkezése és megerősödése közvetlenül kapcsolódik az antropozófiai mozgalomhoz. Az 1990-ben Amsterdamban megalakított szervezet, az International Forum Man and Architecture, amelynek célja, hogy informatívmódon összefogja az organikus építészeti törekvéseket, kezdeményezői révén maga is kötődik az antropozófiához, de a teljes nyitottsággal befogadott építészek túlnyomó többsége maga is antropozófus és a nyugat-európai gyakorlat szerint munkáik jelentős része is antropozófiai irányultságú intézmények megbízásából készül.

Kelet-Európában ilyen megbízások 1989 előtt egyszerűen nem léteztek, az ilyen szemlélettel dolgozó mai intézmények – Waldorf óvodák és iskolák – száma pedig nem olyan jelentős, hogy egy irányzatot fenntartó építészeket ellásson munkával, nagy részük egyébként is meglévő épületekben kapott helyet.

A magyar szerves építészet azonban eleve másképpen is szabta meg a követendő irányt, az antropozófiát olyan kiindulásnak tekintve, amely a társadalmi és művészeti kérdések megválaszolására alkalmas, függetlenül annak konkrét tartalmától. Ez a szociális környezetre érzékenyen reagáló, az építés folyamatát gyógyító erejű drámai eseménysorozatnak felfogó, holisztikus szemléletű építészet – kísérletező lépéseivel együtt – természeténél fogva sokkal inkább megfelel az antropozófiát megalapító Rudolf Steiner szellemiségének, mint az ismétlődő funkciókhoz ismétlődő formákat hozzárendelő „ortodox" antropozófus építészet. Az irányzatot saját munkáival és saját kezdeményezésű pedagógiai tevékenységével megteremtő Makovecz Imre számára csak az egyik ihlető forrás volt a steineri gondolkodás, bár az állította a reális helyére a többit: Frank Lloyd Wright építészetét, a középkori, „preraffaelita" világ társadalomhoz és természethez való viszonyának rendjét és a népi építészeti hagyományt. Tanítványai, később munkatársai elé ezt a széleskörű tájékozódást állította követendő példaként, s ebből ki-ki a maga habitusa és tehetsége szerint merített keresve az utat a mester hatása és saját személyes szakmai ambíciója között. A hatvanas évek közepétől tartó folyamat eredménye a szerves építészet körébe sorolható építészek európai viszonylatban kiemelkedő száma és szerve-zettsége lett – és sokszáz alkotás az egész ország területén, egy-egy családi háztól egész városközpontokig. Az iskolává, mozgalommá terebélyesedő irányzat nem egyszerűen szakmai csoportként, hanem társadalmi tényezőként van jelen a magyarországi közéletben, mert alkotásai, elsősorban középületei eleve a helyi társadalmi kérdésekre keresik a választ, és kevésbé a szakmai kihívásokra.

Belgiumban a szerves építészeti iskola Jacques Gillet személyéhez kötődik, aki az ezerkilencszázhatvanas években a helyszínen ismerte meg az amerikai Frank Lloyd Wright-tanítvány Bruce Goff öntörvényű, semmilyen hagyományt, kánont nem ismerő építészetét, és ezt az impulzust ültette át saját munkáiba, illetve tanítványainak képzésébe. Először saját testvére számára tervezett és épített fel egy erdei környezetben álló, vékony betonhéjból szerkesztett családi házat, 1968–69-ben, Félix Roulin szobrász és René Greich mérnök közreműködésével, amely a nemzetközi építészeti sajtóban ismertté tette a nevét. A barlangra emlékeztető terekből álló plasztikus, szoborszerű építmény a használó személyes igényei szerint és minden részletében művészi intuícióval alakított formákkal készült. Az építést nem csak személyesen irányította, hanem annak gyakorlati kivitelezője is volt, a

A Liège-i Lambert Lombard építésziskola épülete, az egyik műterem és közösségi tér

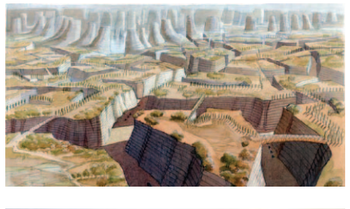

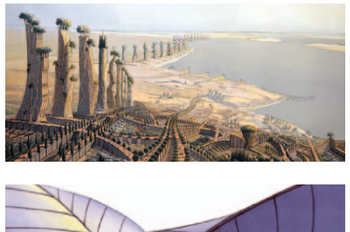

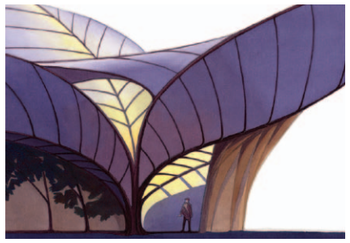

A belga François Schuiten építészeti víziói

Jacques Gillet bátyjának 1984-ben épült Liège-i lakóháza

formálásmód az előre megalkotott koncepció ad hoc részletképzéssel megvalósított folyamatában történt. Utolsó munkája, amelynek befejezését már tanítványainak engedte át, a saját maga számára tervezett nyaraló, messze minden településtől, valóban mintegy a gazdagon burjánzó növényzetből kinőve. A helyszínen összeeszkábált szoborszerű faalakzatok adták az alépítmény zsaluzatát, amelyre precízen előre megtervezett acéllemez idomok épülnek rá tartószerkezetként, áttekinthetetlen térbeli struktúrát, a precíz vízió és a spontaneitás sajátos keverékét alkotva. A ház immár több mint húsz éve épül, készültségi fokáról nincs aktuális ismeretem, de az általam húsz éve látott alaptestek is lenyűgözőek voltak, ahogy magukon viselték egy szenvedélyes művész személyiségének lenyomatát.

1990-ben, ugyanabban az évben az egyik Gillet-tanítvány, Bernard Herbecq több munkáját is módunkban volt megtekinteni, amikor az IFMA amszterdami alakuló konferenciájáról tartottunk hazafelé Csernyus Lőrinccel és Turi Attilával, magunkkal Magyarországra költöztetve Nathalie Grekofskit, aki akkor csak tanulmányi céllal érkezett, aztán végképp gyökeret eresztett Budapesten. Őt is Jacques Gillet irányította ezen az útján úgy, hogy diplomatervének opponenseként vázolt fel előtte több továbbtanulási lehetőséget, hol fejleszthetné a tervben mutatott tehetségét, s az ajánlatok között volt Makovecz Imre irodája, őt publikációkból, s leginkább talán az 1985-ös párizsi előadásáról és az akkori francia nyelvű közleményekből ismerte a Liège-i professzor.

Az 1950-ben született Herbecq, akit 2003-as kiállítási katalógusának előszavában Jean-Pierre Rouge a liège-i organikus építészeti iskola tagjaként mutat be, ebben a katalógusban hét családi házát, bútorterveit és egy Liège-ben nemrégen elkészült többlakásos családi házát közli. Ez a szerény életmű annak a belga organikus építészetre jellemző munkamódszernek

Bernard Herbecq egyik modellljét mutatja • lent: műtermi részlet • a szemközti oldalon és a következő oldalpáron: Herbecq hullaházból átalakított Liège-i lakóháza és annak részletei

köszönhető, hogy az építész egyrészt hosszú időn át foglalkozik a tervvel, annak minden részletével, másrészt maga is részt vesz a megvalósításban, pontosabban felvállalja a többnyire egyszemélyes kivitelezést a szerkezetépítéstől burkolatokig, egyedileg megtervezett bútorokig. Herbecq első munkája saját családi háza volt Jehayben, 1979 és 1981 között, egy használaton kívüli vicinális egykori állomásépületének helyén. A telken megmaradtak a pálya nyomai és az új ház mint egy indulásra kész vasúti szerelvény áll a régi síneken. Az épület közepét hatalmas, növényekkel teli üvegház foglalja el, s mintha hosszú spontán építési folyamat eredményeképpen jött volna létre a ház, toldalék jelleggel csatlakoznak hozzá a további részek, egyik oldalon a hosszú, irodát, fürdőt, hálószobát magába foglaló, változatos, színes ablakaival vidámságot sugárzó tömb, másik oldalon a nagyobb tereket, étkezőkonyhát és dohányzót tartalmazó hagyományos küllemű épületrészek. A bonyolult alaprajz jól érzékelteti, hogy a tervezés a koncepció legparányibb részletekig történt lebontásával folyt, nincs semmilyen rutinmegoldás, a ház tökéletes, személyekhez igazodó burkot képez az adott család körül. Színek, anyagok, nyílásformák, burkolatok minden ennek a jegyében fogant, s feltehetően tovább gazdagodott finom részletekkel a kivitelezés folyamán.

Herbecq a nyolcvanas évek végén – egyedül – Liége-be költözött. Megvette az úgynevezett angol kórház használaton kívül álló halottasházát. A kórházépületek egy domb tetején helyezkednek el, a halottasház a domb alján, egy lejtős út mentén áll, kis alapterületű, magas épület, középkori lakótoronyra emlékeztet. Herbecq kétkezi munkával alakította át és toldotta meg, teljes berendezését maga készítette. A rideg téglaépülethez fából fecskefészekszerűen tapasztott hozzá geometrikus idomokból álló, de szabadon szerkesztett tömegeket, amelyek révén nagyon változatos és

gazdag belső terek keletkeztek; nagyon könnyű a Wright-Goff-féle térelakítás hatását nyomon követni. Életmódjának, körülményeinek változását folyamatosan követte ez az alakítás. Hogy ne kelljen sokat lépcsőznie, legújabban a tetőtéri műteremben rendezkedett be úgy, hogy a kádnyi méretű fürdőszoba egy szekrény belsejébe került. Asztalosműhelye a ház toldalékának földszintjén, a parányi udvarról nyílik, itt készültek a ház faszerkezetei és itt dolgozik máig a szükséges változtatásokon, ahogy a ház alkalmazkodik gazdája életéhez. Sok tervezett részlet még mindig nem készült el, mikor a házon végigvezetett, lemondóan közölte, hogy az már alighanem befejezetlen is marad. A műteremben a polcokon, falakra aggatva épületmodellek és modellvariációk hosszú sora, alig néhány valósult meg belőlük.

A házban találkoztunk össze Éric Furnémont-nal, akinek egyik ismert művét, az aywaille-i istállót egyszer régen bemutattuk olvasóinknak és az szerepelt az Iparművészeti Múzeum tavalyi kiállításán is, és Henri Chaumont-nal. Ezúttal esett szó bővebben a konferenciáról, amellyel kapcsolatban elhangzott, hogy négy évvel ezelőtt már szerveztek egy találkozót a belga organikus építészet összes szereplője számára, köztük fennáll egy információcserén alapuló laza kapcsolat, és azt elsősorban Gillet személye tartja össze.

Pieter van der Ree így jellemzi a belga organikus építészetet a nemzetközi szerves építészetet bemutató kiállításának katalógusában (*Organische Architektur – Der Bauimpuls Rudolf Steiners und die organische Architektur der 20. Jahrhunderts*. Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 2001.): „A belga szerves építészet különösen családi házaival jeleskedik. Ezeken a házakon figyelemre méltó az individuális karakter és a gondos részletképzés. A holland gyakorlathoz viszonyítva elenyésző az előregyártott elemek, késztermékek használata. Az ajtókat, ablakkereteket az adott helyre tervezik és asztalos mesterek készítik el egyedileg. Mintha ebben az a kivételes forma- és anyagérzék élne tovább, amely a belga art nouveau-t felvirágoztatta."

Chaumont ebédre hívott a Liége-től egyórányi autózásra fekvő házába. Érezée egészen kis település, főterén világháborús emlékmű áll a templom előtt. Az egyik hagyományos megjelenésű lakóház hatalmas üvegfelülete, plasztikusan faragott farészekkel már jelzi, hogy a faluban szabad szellemű építész dolgozik. A térről egy szűk épületek közötti közön áthaladva váratlanul megdöbbentő látvány fogad, egy színesre festett, partra vetett hajó. Ez Chaumont lakóháza, ahonnan naponta jár be a városba, itt él feleségével, a keramikusművész Françoise Lesage-zsal és építik, tökéletesítik immár húsz éve. A faluval áttellenes oldalon lankás domboldalak idilli képe tárul fel, a ház körül gyümölcsös, veteményes, egy kerítés mögött szamár és a folyamatos építkezés nyomai.

A ház barlangszerűen alakított kőalapra épült, a legalsó szintje hatalmas, nyitott térből nyíló természetes formák érzetét keltő üregek sora. Erre épül rá a szabályos, de bonyolultságában megintcsak természetes erdőt idéző faszerkezet, amely a gótikus katedrálisok fedélszékeihez hasonlóan deszkapadon készült azonos szaruzatok sorából áll, ezek azonban egymáshoz képest fokozatosan dőlnek a ház két vége felé és nem is egymással párhuzamosan helyezkednek el. A teljes spontaneitás érzetét keltő szerkezet minden részletében, csomópontjában megtervezett, megmodellezett alkotás. A további szintek egyetlen, a földszinti nagy teresedéssel közös légteret alkotnak, mint egy hajó különböző fedélzeti szintjei rétegződnek egymásra, de ezek a szintek a térbe belógatott, befeszített szobák, amelyeket hol hidakon, hol csigalépcsőkön lehet megközelíteni. A helyiségek egy része a földszinti üregeket lezáró kőfödémre került, ilyen a műterem is. A padlót a feleség gyönyörű

Bernard Herbecq és Éric Furnémont

egyedi kerámialapjai burkolják, de ő készítette a kád, a mosdó csempéit és a teljes házi étkészletet.

Nem egyedül ez a ház juttatta azonnal Noé bárkáját az eszembe. A belga szerves építészek művei közül nem egy első pillantásra is bárkaszerűnek tűnik, úgy ülnek a földön, mintha víz is lehetne alattuk, nem a földből nőnek ki, hanem, bár kötődnek a környezethez, abba úgy vannak beleültetve, hogy önmagukba zárulnak, önmagukban képeznek tökéletes, de zárt egészet. Főleg elkészülésük módja ad tápot az analógiának, egy-egy művész szinte életre szóló feladatként lát neki két kezével a ház/bárka megépítésének, amelyben mindazt, amit alkotó művészként személyében hordoz, tárgyiasítani akarja, hogy átmentse az embernél kevésbé múlandó világba. Ez a heroikus küzdelem az anyaggal, a formákkal a színekkel valóban átment, megörökít valami nagyon fontosat az emberi alkotóerő korlátlanságából, az anyag átszellemiesítéséből, de a bárka mindezt individuális eredményként hordozza, s csak ezáltal, közvetve válik társadalmi tényezővé.

Azért emelem ezt így ki, mert januári látogatásunkat követően előbb üzenetként, majd részletes levél formájában érkezett a meglepő hír, hogy az iskola nem kívánja befogadni a magyar kiállítási anyagot, mert úgy érzik, hogy az ott pedagógiai zavart okozna. A felfogásuk, képzési irányuk eltér a magyarokétól és nem kívánják folyamatosan magyarázni a diákoknak, hogy ezzel az anyaggal nem tudnak azonosulni.

A levélben Henri Chaumont többek között ezt írta: *Számunkra a kiállításnak elsősorban pedagógiai haszna kell hogy legyen, járjon a pozitív felfedezés lehetőségével, erősítse meg azt a tényt, hogy az organikus építészeti műhely egy igényes építészet megteremtésének a helye, minden előítélet nélküli alkotásé, ami a tervek kifejezését, a formálásmód kutatását, a kreativitás gazdagságát, invencióját, és az érzékeny és precíz megvalósítást illeti.*

Liége-ben tevékenykedő kollégáimmal egyetlen közös pontunk van: mindannyiunknak abban a szerencsében volt részünk, hogy Jacques Gillet tanított minket az egyetemen. Az ő tanítása elsősorban tanítványainak magatartására, önállóságára, önkritikájára, a tervezési folyamat elmélyítésének kutatására irányult, nem pedig az organikus szabályokra vonatkozó válaszadásra. Az önállóság és a személyes és őszinte építészeti konstrukció kutatásában nincs értelme létrehozni egy csoportot egy irányt mutató személy körül. Mindannyiunknak megvan a saját személyes útja. Ami összeköt bennünket szakmailag vagy az oktatás szempontjából az az, hogy ráirányítsuk a diákok figyelmét többféle építészeti felfogásra, amelyek között megtalálhatják a sajátjukat minden előítélet nélkül.

A fenti beszámoló világosan megmutatja a két felfogás közötti különbséget, az elutasítást azonban nem magyarázza. A belga és magyar szerves építészeti megközelítés talán felfogható úgy is, mint két véglet, mindkettőből hiányzik valami lényeges, ami a másik természetéhez tartozik, de az éppen a saját természetével ellenkezik.

A sajátos magyar történeti-társadalmi feltételek nem tették, teszik lehetővé az egyetlen feladatra koncentrálás belgiumi szintjét, azt a felfogást,

Henri Chaumont egyik családi háza • szemközt és a következő oldalpáron: saját családi házának belső részletei, a kerámiaburkolatok felesége, Francoise Lesage munkái (A cikk képei Gerle János felvételei.)

hogy az önmagamra fordított maximális energia váljék példaértékűvé és követendővé. Ez a helyzet kétségtelenül kényszerhelyzet, amennyiben nem teszi lehetővé, hogy az építész valóban minden részletre kiterjedően megtervezzen egy természetelvű, organikus házat, mint Rudolf Steiner tette az első Goetheanum esetében. A belga művek között alig fordul elő más funkció, mint családi ház, esetleg többlakásos épület, vagyis a szociális élet területe meghódítatlan marad. A tartózkodás okát ebben a különbségben látom, ez viszont a párbeszéd folytatását igényli, a mi nyitottságunk és érdeklődésünk magától értetődően megvan ehhez. Biztató, hogy a belga építészek által is nagyra becsült (ám Belgiumban munkához egyáltalán nem jutó) Lucien Kroll kifejezetten szociális problémák építészeti megoldásával foglalkozik és tavalyi magyarországi látogatása óta többször hangot adott elismerésének.

MAKOVECZ IMRE • ZALAVÁR, MILLENNIUMI EMLÉKMŰ

A Zalavár határában lévő, a Zala folyóhoz közel eső félszigetszerű földnyelv történelmi idők tanúja. Már a 8–9. században lakott volt, természeti adottságai révén katonai erősség és vár, a vele járó templomokkal és klastromokkal. Nem csak a magyar, hanem a szláv régészek érdeklődése is erre fordult. A hajdani nevén Mosaburg a 800-as évek elején – a krónikák szerint – a Karoling birodalom keleti határvidékén terült el, ám a következő évtizedekben kibontakozó óbolgár terjeszkedéssel elveszett a birodalom számára és a Pribina nevű fejedelem grófságának lett a központja a Nagymorva birodalom részeként. Ennek eredményeként térithettek itt I. Miklós pápa megbízásából Cirill és Metód, még a nagy egyházszakadás előtt. Mosaburg területén ebben az időben több templomot is építettek, a Szent Adorján bencés monostor és temploma romjai ma is láthatók. A vértanú ereklyéit is itt őrizték. Ami bizonyos: a honfoglaló magyarok ugyancsak kiemelt helynek tekintették a települést (a források szerint 31 templom állt itt), s 1019-ben Szent István királyunk alapított újabb kolostort, melyet továbbra is a bencések birtokoltak. De itt létesült az egykori Kolon vármegye, Zala elődjének központja is. Zala Megye Közgyűlése tavaly júniusban ünnepelte több ezer résztvevő jelenlétében fennállásának 1000 éves évfordulóját, itt, az egyre gazdagodó és szépülő helyszínen. A tájház és múzeum épülete, a rekonstruált kápolna, valamint az itt felállított emlékművek jelzik: ez a terület mind jobban felértékelődik. Itt látható a szlovák kormány által állított Cirill és Metód-emlékmű, a szlovén kormány ugyancsak emlékművel tiszteleg a térítők emléke előtt, a Magyarországi Szlovének Baráti Társasága 2005-ben állíttatott emléket Pribina és fia, Kocelj fejedelemségének. A Szent István halálának 900. évfordulójára, valamint Kolon megye születésére emlékeztető szerény obeliszk – melyet többször felújítottak – már aligha fejezték ki méltóképpen a magyar államiság, Szent István emlékét és Zala megye megalakításának jeles eseményét.

Ezért döntött úgy a megyei önkormányzat, hogy méltóbb építménnyel tiszteleg az ősök szakrális és világi tevékenysége előtt, s az 1000 éves ünnepségen letették egy új építmény alapkövét, s a tervezéssel Makovecz Imre Kossuth-díjas építészt bízták meg. A látványos, sokoldalúan használható belső terű létesítményt 2010 szeptember 11-én Szalai Annamária, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnöke avatta fel. A megye és állam jó együttműködésének jelentőségéről beszélt, ami a védelem, s az erős gazdaság záloga. Kifejtette: a megye hamarabb képes látható eredményeket hozni, de ehhez szükség van a jól működő állam segítségére. A múltról, mint éltető energiaforrásról szólt, aminek szimboluma az emlékmű, előző nemzedékek kitartásának jelképe. Az emlékmű alkotóját Zala megye díszpolgára elismerésben részesítette a megyei közgyűlés. Manninger Jenő, a közgyűlés elnöke az avatáson adta át a kitüntetést. Az ünnepségen avatták fel Zala megye új zászlaját és címerét is. Az épületet és a jelképeket dr. Márfi Gyula, veszprémi érsek szentelte meg. A létesítmény jövő áprilisra válik teljessé, akkorra készül el az a 12 méteres életfa, amelynek minden levele egy-egy zalai települést jelképez. Az épület elsődlegesen tájékoztató funkciót töltene be: Zalavár és Zala megye kulturális és történelmi örökségének magas színvonalon történő bemutatásához kapcsolódna, ugyanakkor az épület környezetében zajló régészeti feltárások impozáns eredményeinek bemutatására, időszakos kiállítások fogadására is alkalmas. A sétaút terve is elkészült, amely felfűzné egymásra a helyi kulturális örökség részét képező objektumokat.

Péntek Imre

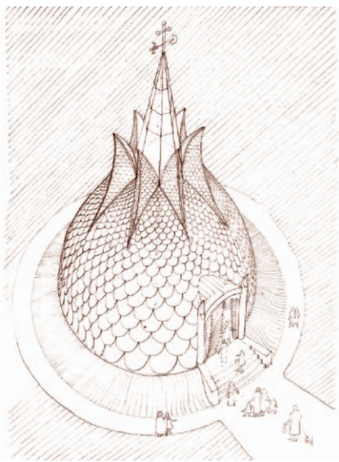

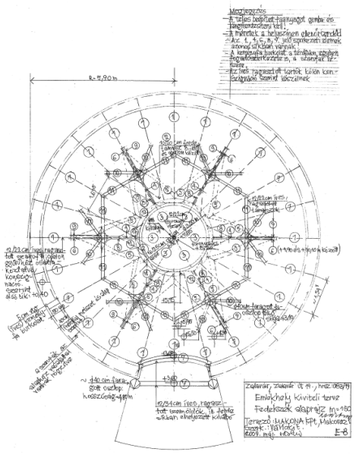

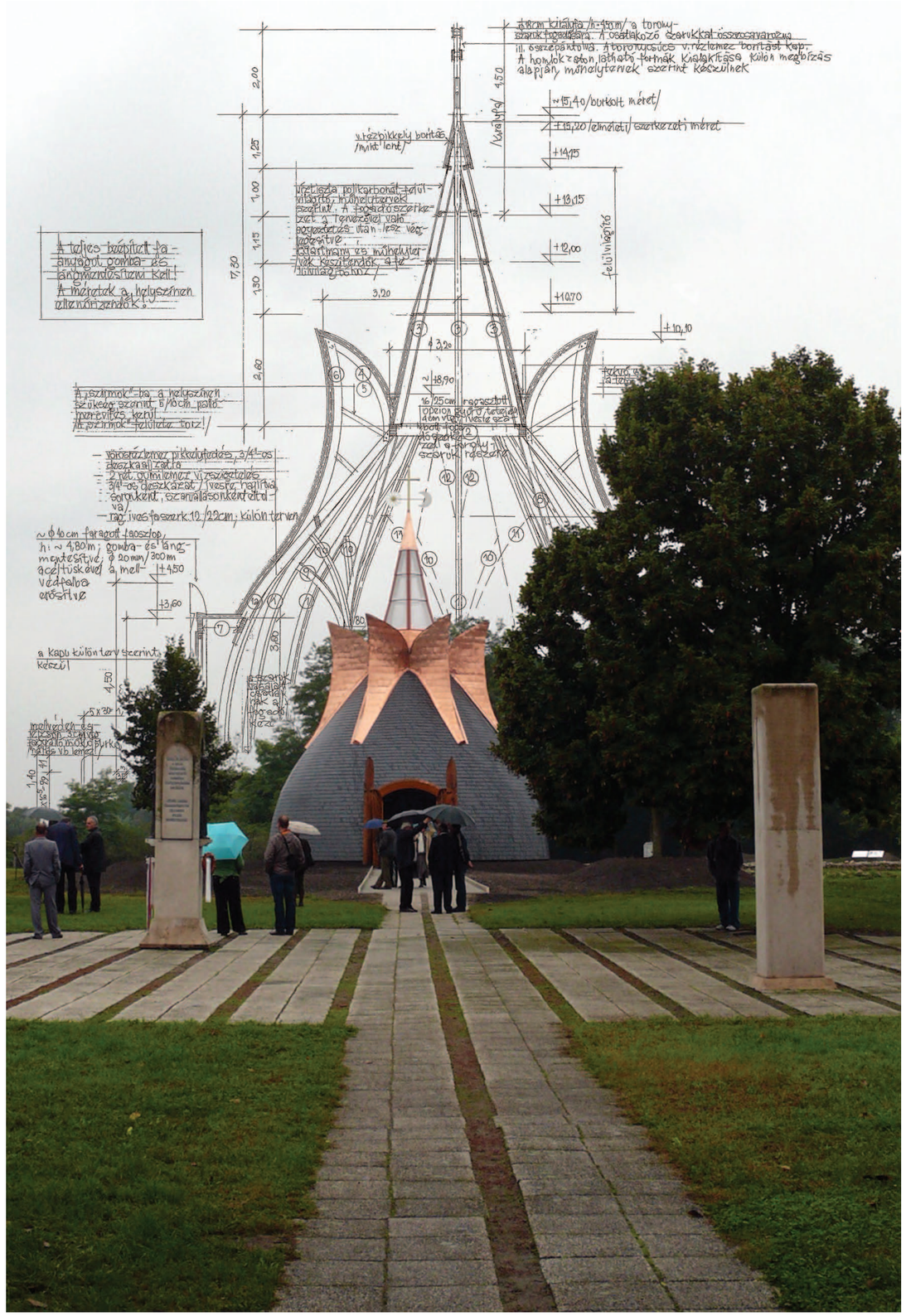

9 770866 006003 10003